

פרויקט זה ממומן
על-ידי האיחוד האירופי

בצלם
B'TSELEM
بتسيلم

ילד אסור, ילד מותר

הפרת זכויותיהם של קטינים פלסטינים
שנעצרו בחשד ליידוי אבנים

יולי 2011

ילד אסור, ילד מותר

**הפרת זכויותיהם של קטינים פלסטינים
שנעצרו בחשד ליידוי אבנים**

יולי 2011

מסמך זה הופק בסיוע כספי של האיחוד האירופי. תוכן המסמך הינו באחריותו הבלעדית של בצלם - מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים, ובשום מקרה אין לראות בו ביטוי לעמדת האיחוד האירופי.

"גוי עז פנים אָפּר לאַ יִשָּׂא פְּנִים לְזָקוֹ וְנִעַר לֹא יֶחֱוֶן"
(דברים כח, 1)

מחקר וכתובה: נעמה באומגרטן-שרון

עריכה: יעל שטיין

ריכוז מידע: נועם רז

עבודת שטח: מוסא אבו הששה, עאטף אבו א-רוב, כרים ג'ובראן, סלמא א-דיבעי, סוהא זייד, איאד חדאד, עבד אל-כרים א-סעדי, עאמר עארורי

תמונת שער: שוטר מג"ב מעכב נער בענאתא, 29.10.2005. צילום: אן פק, www.activestills.org

בצלם מבקש להודות לעו"ד גבי לסקי, לעו"ד נרי רמתי ולעו"ד לימור גולדשטיין, וכן לעו"ד איאד מיסק וארגון DCI-Palestine.

ISSN 0793-5196

בצלם – מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים הוקם בשנת 1989 על-ידי אנשי רוח, משפטנים, רופאים, עיתונאים וחברי כנסת. מטרתיו העיקריות הן להיאבק נגד הפרות זכויות האדם בשטחים, באמצעות תיעודן והבאתן לידיעת הציבור וקובעי המדיניות; להילחם בתופעת ההדחקה וההכחשה הקיימת בחברה הישראלית ולתרום ליצירת תרבות של זכויות האדם בישראל.

תוכן עניינים

5.	מבוא
7.	1. קטינים בהליך הפלילי – רקע משפטי
7.	המשפט הבינלאומי
9.	החוק הישראלי
10.	החוק הצבאי
11.	השוואה: זכויות חשודים ועצורים
15.	2. נתונים על ענישת קטינים שהורשעו ביידוי אבנים
17.	א. מאסר
18.	ב. מאסר על תנאי
20.	ג. קנסות
23.	3. הפרת זכויותיהם של קטינים פלסטינים החשודים ביידוי אבנים
24.	א. המעצר
27.	ב. החקירה
40.	ג. מעצר עד תום ההליכים
43.	ד. המשפט
49.	ה. שגרת הכלא
54.	ו. שחרור ממעצר וממאסר
57.	מסקנות
59.	נספח 1: תגובת דובר צה"ל
69.	נספח 2: תגובת משרד המשפטים

למעלה מ-800 קטינים פלסטינים הועמדו לדין במערכת המשפט הצבאית באשמת יידי אבנים בין השנים 2005 ל-2010.

יידי אבנים נעשה בדרך כלל על צירי תנועה שנעים בהם כוחות צבא ומתנחלים, במקומות שבהם יש מגע ישיר בין פלסטינים למתנחלים, לעבר כוחות ביטחון הבאים במגע עם האוכלוסייה האזרחית הפלסטינית בהפגנות ובמבצעים צבאיים, ולעבר מכשול ההפרדה בעומק הגדה המערבית. זו עבירה שאינה דורשת תכנון מוקדם והיא יכולה להיעשות באופן פתאומי ובתגובה על נסיבות בשטח. כפי שתיאר נשיא בית המשפט הצבאי לערעורים (דאז), אלי"מ שאול גורדון: "בסוג זה של עבירות אין המעורבים בדבר נדרשים למעשי תכנון והכנה. האבנים – מצויות בכל מקום, ולהשלמת העבירה לא נדרשות אלא ידיים".¹

על-פי נתוני המשטרה, בשנים 2005-2010 דווחו במחוז ש"י מדי שנה בין כ-2,100 לכ-3,000 אירועי יידי אבנים.² על פי דובר צה"ל, בשנים אלה היו בין כ-3,600 לכ-4,300 אירועי יידי אבנים לעבר אזרחים, כוחות ביטחון ומכשול ההפרדה.³ בצלם ניסה לברר את מספר הנפגעים באירועי יידי אבנים בשנים אלו, אולם כל הגורמים אליהם פנינו מסרו כי אין ברשותם נתונים אלה.⁴

בחקיקה הישראלית אין התייחסות ליידי אבנים כעבירה בפני עצמה, ויידי אבנים נכלל במסגרת של עבירות המסכנות אדם או רכוש. כאשר יידי אבנים גורם לפגיעה, העבירה נחשבת ככל עבירה אחרת של סיכון חיי אדם, והעונש עליה נע בין שלוש ל-20 שנות מאסר, בהתאם לנסיבות המקרה ולחומרת הפגיעה.⁵ בחקיקה הצבאית ישנו סעיף לעבירת יידי אבנים, ובכלל זה אבנים, הקובע עונש של 10 שנות מאסר למי שזורק חפץ לעבר נתיב תחבורה, אדם או רכוש, ו-20 שנות מאסר למי שמיידה חפץ לעבר כלי תחבורה נוסע.⁶ עבירה זו נחשבת בחקיקה הצבאית לעבירה חמורה, המאפשרת פגיעה נרחבת בזכויותיהם של עצירים.⁷

¹ עד"י איו"ש 225/01 התובע הצבאי נ' עבד אללטיף ראג'ח מוסא סמחאן.

² מכתב בצלם מאבישג זקן-ויסנברג, הממונה על חופש המידע ביחידה לתלונות הציבור במשטרת ישראל, מ-13.2.11 במענה על שאלת בצלם מ-4.1.11.

³ מכתב בצלם מאיתי טרוים ממדור פניות הציבור בדובר צה"ל מ-15.3.11 במענה על פניית בצלם מ-4.1.11.

⁴ במכתב מ-13.2.11 (לעיל הי"ש 2) מסרה המשטרה כי אין בידיה תיעוד ממוחשב של הפגיעות המאפשר פילוח שלהן. בשיחה עם דובר מד"א ב-19.1.11 נמסר כי אין באפשרות הארגון לפלח את גורמי הפגיעה במקרים שבהם טיפלו. השב"כ החל לכלול אירועי יידי אבנים בדוחות חודשיים על פיגועים רק בינואר 2009, וכולל בדיווחיו רק אחוז זעיר מכלל האירועים שמשטרת ש"י מתעדת, תוך ציון של שבעה נפגעים בגדה ובמזרח ירושלים בשנים 2009-2010. ראו אתר השב"כ – פורטל הטרור – דו"חות חודשיים, <http://www.shabak.gov.il/publications/monthly/Pages/default.aspx>.

⁵ חוק העונשין, התשל"ז-1977, סעיפים 332-335.

⁶ צו בדבר הוראות ביטחון [נוסח משולב] (יהודה והשומרון) (מס' 1651), התש"ע-2009, סעיף 212.

⁷ תוספת (1) לצו בדבר הוראות ביטחון (שם).

קטינים מתקשים להתמודד עם מערכת אכיפת חוק יותר ממבוגרים. הניתוק שלהם ממשפחתם, החקירה, העונש שנגזר עליהם – את כל אלה הם חווים בעוצמה רבה יותר והשפעתם על חייהם משמעותית וארוכת טווח יותר. לפיכך, רוב מערכות המשפט בעולם, ובכללן מערכת המשפט הישראלית, יצרו מערכת אכיפת חוק נפרדת לקטינים. מערכת אכיפת החוק הצבאית, לעומת זאת, נוהגת בקטינים כאילו היו מבוגרים, וזולת היבטים מעטים היא אינה מכירה בכך שמוקנות להם זכויות מעצם היותם קטינים.

דו"ח זה מתאר את המפגש של הקטינים שנחשדו ביידוי אבנים עם רשויות אכיפת החוק ואת הפגיעה בזכויותיהם. הפרק הראשון בדו"ח מציג את הרקע המשפטי: זכויותיהם של קטינים בהליך הפלילי במשפט הבינלאומי, במשפט הישראלי ובחקיקה הצבאית. הפרק השני מביא נתונים על מספר הקטינים שנשפטו בשנים האחרונות בחשד ליידוי אבנים והעונשים שנגזרו עליהם. הפרק השלישי והעיקרי בדו"ח סוקר את ההפרות של זכויותיהם של קטינים פלסטינים החשודים ביידוי אבנים – ממעצרים, עבור בחקירה המשטרית, במעצרים עד תום ההליכים, במשפט ובמאסר ועד לשחרורם. בסוף הדו"ח מובאות המלצות לצעדים שיש לנקוט כדי להבטיח את השמירה על זכויותיהם של קטינים פלסטינים הנעצרים בידי כוחות הביטחון.

1. קטינים בהליך הפלילי – רקע משפטי

המשפט הבינלאומי

המסמך המרכזי המעגן את זכויותיהם של ילדים במשפט הבינלאומי הוא האמנה בדבר זכויות הילד, שהתקבלה באו"ם בנובמבר 1989. ישראל חתמה עליה ביולי 1990 ואשררה אותה באוגוסט 1991.⁸ על פי האמנה, קטין הוא כל אדם שטרם מלאו לו 18 שנה, אלא אם כן נקבע גיל בגרות מוקדם יותר בדין המקומי.⁹

האמנה מכירה בהבדל המהותי שבין קטינים לבגירים ומובאות בה הוראות מקיפות הנוגעות לכל תחומי החיים של קטינים. לפי האמנה, הם זכאים להגנות מיוחדות בשל היותם במצב של התפתחות, שרק בסופה יוכלו לפעול כבוגרים. יש להתחשב בזכויותיהם הבסיסיות וברצונותיהם ובכל החלטה בעניינו של קטין יש להביא בחשבון את גילו, את רמת ההתפתחות שלו ואת סוג ההחלטות שהוא כבר מסוגל לקבל בעצמו. מכלול שיקולים אלו בא לידי ביטוי בעקרון טובת הילד:

בכל הפעולות הנוגעות לילדים, בין אם ננקטות בידי מוסדות רווחה סוציאלית ציבוריים או פרטיים ובין בידי בתי משפט, רשויות מינהל או גופים תחקיקתיים, תהא טובת הילד שיקול ראשון במעלה.¹⁰

האמנה בדבר זכויות הילד קובעת כמה עקרונות בנוגע לטיפול בקטינים במסגרת ההליך הפלילי. בין השאר, האמנה אוסרת הטלת עונש מוות או מאסר עולם בלא אפשרות שחרור על מי שעברו עבירה בהיותם קטינים. מאסר או מעצר של קטינים יהיו תמיד האמצעי האחרון, ויש להשתמש בהם רק בהיעדר חלופות יעילות אחרות. כאשר בכל זאת מתקבלת החלטה לשלול את חירותם, יש לשמור על זכותם לחינוך, לקשר עם בני משפחתם, ליחס מכבד ולתחושת ערך עצמי ולאפשר להם גישה מהירה לעזרה משפטית. נוסף על כך, יש לשתף את הקטין בהליך הננקט נגדו ובקבלת החלטות בעניינו. כך, אין לכפות על קטין אבחון או הליך טיפולי שהוא אינו מעוניין בו.¹¹

⁸ ראו גרסה מקוונת של האמנה בדבר זכויות הילד: <http://www2.ohchr.org/english/law/crc.htm>, ותרגום עברי באתר בצלם: http://www.btselem.org/Hebrew/International_Law/Convention_on_the_Rights_of_the_Child.asp.

⁹ שם, סעיף 1. הסתייגות זו נועדה לאפשר גיוס של קטינים מתחת לגיל 18. ראו לדוגמה, C. P. Cohen, "The Role of Nongovernmental Organizations in the Drafting of the Convention on the Rights of the Child", *Human Rights Quarterly* 12, 1 (1990), p. 142.

¹⁰ האמנה בדבר זכויות הילד (לעיל ה"ש 8), סעיף א3.

¹¹ שם, סעיף 37. ראו גם ה' אורן-רשף, הוועדה לבחינת עקרונות יסוד בתחום הילד והמשפט ויישומם בחקיקה: דו"ח ועדת המשנה בנושא הקטין בהליך הפלילי, משרד המשפטים, פברואר 2003, עמ' 89-93.

האמנה אינה מגדירה איזו מערכת משפט נדרשת לטיפול בקטינים, אולם שתי מערכות כללים שאומצו על ידי האו"ם קובעות קווים מנחים לניהול בתי משפט לנוער. בשנת 1985 התקבלו "כללי האו"ם הבסיסיים לניהול בתי המשפט לנוער" (כללי בייג'ין).¹² בדצמבר 1990 אישרה העצרת הכללית של האו"ם "כללים להגנה על קטינים שחירותם נשללה", הנסמכים על כללי בייג'ין.¹³ כללים אלה אינם מחייבים, אולם הם אומצו לפחות חלקית במדינות רבות, בהן אוסטרליה, הולנד, אנגליה, נורווגיה, פינלנד, שוודיה וישראל.

שתי מערכות כללים אלו מדגישות את טובת הילד כעיקרון מנחה בטיפול בקטינים במערכת הפלילית. הן קובעות כי יש להתחשב בנסיבות העבירה ובנסיבות חייו של הקטין שעבר אותה לאורך כל ההליך, גם בעת גזירת העונש.¹⁴ כליאת הקטין חייבת להיות מוצא אחרון ולפרק הזמן המינימאלי הנדרש,¹⁵ ויש להימנע עד כמה שניתן ממעצרו עד תום ההליכים.¹⁶ הכללים קובעים כי על מדינות לגבש מערכות מיוחדות לקטינים בחקיקה, להכשיר את המעורבים בטיפול בקטינים ולהתאים את מתקני הכליאה לצרכיהם של קטינים.¹⁷

האמנה בדבר זכויות הילד מחייבת את ישראל גם בפעולותיה בשטחים ווועדות האו"ם העוקבות אחר יישום האמנה בדבר זכויות הילד דחו את העמדה הישראלית שלפיה האמנה אינה חלה שם.¹⁸ ועדת האו"ם העוקבת אחר יישום הפרוטוקול האופציונאלי לאמנה בדבר זכויות הילד בנוגע למעורבות ילדים בסכסוך מזוין דרשה מישראל לדווח על הצעדים בהם נקטה ליישום הסטנדרטים הבינלאומיים בכל הנוגע למעצר ולחקירה של קטינים בשטחים.¹⁹

United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules"),¹² <http://www2.ohchr.org/english/law/pdf/beijingrules.pdf>. Resolution 40/33, 29 November 1985. ראו גרסה מקוונת: .

United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, Resolution 45/113, 14 December 1990. ראו גרסה מקוונת: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r113.htm>.

¹⁴ כללי בייג'ין (לעיל ה"ש 12), 1.1, 5.1.

¹⁵ כללי האו"ם להגנה על קטינים שנשללה מהם חירותם (לעיל ה"ש 13), I, 1; I, 2.

¹⁶ שם, III, 17-18.

¹⁷ כללי בייג'ין (לעיל ה"ש 12), 6.1, 6.3, 12.1; כללי האו"ם להגנה על קטינים שנשללה מהם חירותם (לעיל ה"ש 13), I, 2; II, 16-12; IV; V.

¹⁸ ראו לדוגמה United Nations Committee on the Rights of the Child, Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 8 of the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the Involvement of Children in Armed Conflict, 4 March 2010, section 4 (<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/410/68/PDF/G1041068.pdf?OpenElement>).

¹⁹ ראו United Nations Committee on the Rights of the Child, Optional Protocol on the Involvement of Children in Armed Conflict: List of Issues to be taken up in connection with the consideration of the initial report of Israel, 12 October 2009, section 6 (<http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-OPAC-ISR-Q-1.pdf>).

החוק הישראלי

הכללים הנוגעים לזכויות קטינים בהליך הפלילי בישראל מעוגנים בחוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול), התשל"א-1971 (להלן: חוק הנוער).²⁰ בחוק נעשו שינויים מקיפים בתיקון מס' 14, שהתקבל בכנסת ביולי 2008 ונכנס לתוקף שנה לאחר מכן. התיקון נועד להטמיע את כללי המשפט הבינלאומי בנושא שפיטת נוער בחקיקה הישראלית.²¹

התיקון קובע כי כליאתם של קטינים תהיה אמצעי אחרון שניתן להורות עליו רק בהיעדר חלופות.²² בנוגע לקטינים מתחת לגיל 14, החוק אוסר לחלוטין על כליאתם.²³ את הרציונאל שביסוד איסור זה הציגה השופטת (דאז) דורית בייניש:

בהכנסתם של קטינים מתחת לגיל 14 לבית הסוהר טמון פוטנציאל לפגיעה בלתי מידתית בקטין. שליחתו למאסר של קטין שגילו קרוב לגיל הילדות עלולה לפגוע בו באופן חמור יותר מכפי שנפגע בגיר שנשלח למאסר ותוצאה זו הינה בלתי רצויה בעליל, ואולי אף בלתי צודקת.²⁴

התיקון לחוק קובע כי בכל מקרה עדיף לפעול למען שיקומם של קטינים. לכן, מאפשר החוק לנקוט בהליכים חלופיים להליכים הפליליים הרגילים. ראשית, עומדת בפני המשטרה אפשרות של "אי-תביעה", שמשמעותה הפניית הקטין להליך שיקומי במקום העמדתו לדין, גם כשיש ראיות שהוא עבר את העבירה. הליך זה לא עוגן בחוק, והוא מופיע כיום רק בתקנות המשטרה, למרות המלצת גורמי המקצוע.²⁵ כמו כן, נקבע בחוק כי בית המשפט אינו חייב להרשיע את הקטין גם אם מצא שהוא עבר את העבירה, והוא מוסמך להפנות אותו לטיפול.²⁶ שופטת בית המשפט העליון עדנה ארבל הבהירה את השיקולים המיוחדים שיש להתחשב בהם בענישת קטינים:

הנחת המוצא לענישתם של קטינים היא כי אישיותם ותפיסותיהם המוסריות טרם הבשילו. הנחה זו מובילה למסקנה כי יש ליתן משקל יתר לפן השיקומי בעת גזירת עונשם, וזאת הן מטעמי הגינות וצדק כלפי הקטין והן בשל הסיכוי הרב יותר לשיקומו, דבר אשר מתיישב עם האינטרס הציבורי.²⁷

²⁰ ראו גרסה מקוונת: http://www.nevo.co.il/law_html/law01/305_004.htm.

²¹ לצורך משימה זו גיבשה ועדת מומחים שורת המלצות לתיקוני חקיקה, ורבות מהן יושמו בתיקון 14 לחוק הנוער. ראו הקטין בהליך הפלילי (לעיל ה"ש 11), עמ' 20-21.

²² חוק הנוער (לעיל ה"ש 20), סעיף 10א.

²³ עד תום ההליכים – לפי סעיף 10(1) לחוק הנוער (לעיל ה"ש 20); במאסר – לפי סעיף 25(ד) לחוק הנוער.

²⁴ ע"פ 534/04 פלוני נ' מדינת ישראל, 20.1.05.

²⁵ הקטין בהליך הפלילי (לעיל ה"ש 11), עמ' 200-208.

²⁶ חוק הנוער (לעיל ה"ש 20), סעיפים 24, 26.

²⁷ ע"פ 1463/09 מדינת ישראל נגד פלוני. ראו גם ע"פ 5048/09 פלוני נ' מדינת ישראל.

החוק הצבאי

החקיקה הצבאית החלה בגדה המערבית כמעט שאינה עוסקת בקטינים בהליך הפלילי וזולת כמה חריגים היחס לקטינים זהה לזה הניתן לבגירים. "צו בדבר שיפוט עבריינים צעירים", שהוצא בשנת 1967,²⁸ מחלק את הקטינים לשלוש קבוצות גיל: "ילד" – עד גיל 12; "נער" – מגיל 12 עד גיל 14; "בוגר רך" – מגיל 14 עד גיל 16. מעל גיל 16 אדם נחשב לבגיר, זולת תיקון שנעשה בצו המאפשר לחייב הורי קטין שגילו 16-17 בערבויות ובקנסות.²⁹ הצו אוסר על הטלת מאסר של למעלה מחצי שנה על קטינים מתחת גיל 14, קובע הגבלה של עד שנת מאסר על קטינים בגיל 14-15 אלא אם עברו עבירות חמורות, וקובע שיש להחזיק קטינים בנפרד מבגירים. הצו מאפשר למפקד הצבאי להחליט על שחרור בערובה של קטין במקום העמדתו לדין.³⁰

בנובמבר 2009 נחתם צו צבאי שקבע את הקמתו של בית משפט צבאי לנוער בגדה המערבית. בית המשפט הוסמך לדון בעבירות שעברו קטינים עד גיל 16 אולם בפועל, הרחיבו השופטים הצבאיים את סמכותו של בית המשפט גם לקטינים בני 16 ו-17.³¹ בבית המשפט יושבים שופטים שהוסמכו כשופטי נוער והדיונים בו נערכים בדלתיים סגורות. בית המשפט לנוער מנהל רק את הדיונים העיקריים בנוגע לקטינים. הדיונים בהארכות מעצר מתקיימים בבית המשפט הצבאי הרגיל והערעורים מתקיימים בבית המשפט הצבאי לערעורים, שהיושבים בו אינם בהכרח שופטי נוער.³²

בצו נקבעו גם כמה הגנות לקטינים, בהן הגבלת פרק הזמן שבין ביצוע העבירה להעמדה לדין והאפשרות למנות לקטין סגור אם בית המשפט סבור שטובתו דורשת זאת. כמו כן נקבע כי יש להחזיק קטינים בבתי מעצר מיוחדים ולהפריד בין קטינים לבגירים בכל הליכי המעצר והמאסר.³³ תוקפו המקורי של התיקון היה שנה, אך הוא הוארך בשנה נוספת.³⁴

²⁸ צו זה שיפר את מצבם של קטינים שננקטו נגדם הליכים פליליים לעומת החוק הירדני, שבו גיל האחריות הפלילית היה 9, והקלות בשל גיל צעיר ניתנו רק לנאשמים עד גיל 12. ראו החוק הפלילי הירדני, סעיף 94, כפי שפרסם צה"ל: החוק בארצות ערב 3, לקט של חוקים ירדניים (ראו. http://www.nevo.co.il/law_html/law80/LEKET-%d7%95.pdf#xml=http://www.nevo.co.il/Handlers/PdfHighlighter.ashx?index=9&type=Main).

²⁹ תיקון 2 לצו בדבר שיפוט עבריינים צעירים, צו 311, 1969.

³⁰ צו בדבר הוראות בטחון (לעיל ה"ש 6), סעיף 181 (ב).

³¹ מכתב לבצלם מזהר הלוי, רמ"ד פניות הציבור בדובר צה"ל מתאריך 12.5.11 במענה לפניית בצלם מתאריך 30.8.2010.

³² צו בדבר הוראות בטחון (לעיל ה"ש 6), סעיף 138 (ב).

³³ צו 1644 (2009). בשנת 2009 פורסם גם צו בדבר הוראות ביטחון (לעיל ה"ש 6), אשר מאגד בתוכו את הצווים המרכזיים בתחיקת הביטחון ומחליף צווים קודמים רבים, ובהם צו בדבר שיפוט עבריינים צעירים. מכאן ואילך יתייחסו ההפניות לחקיקה לצו המשולב ולא לצווים הנפרדים.

³⁴ צו בדבר הוראות ביטחון (לעיל ה"ש 6), סעיף 135(א), אשר הוארך בשנה נוספת בהוראת שעה בתיקון 4 לצו בדבר הוראות בטחון מתאריך 20.9.10.

השוואה: זכויות חשודים ועצורים

ההבדלים בין העקרונות העומדים בבסיס החקיקה הישראלית לאלה שבבסיס החקיקה הצבאית נוגעים לזכויות הקטינים בכל השלבים של ההליך הפלילי.

ב-15.6.10 פנו האגודה לזכויות האזרח וארגון "יש דין" לפרקליט הצבאי הראשי בדרישה שיפעל לשינוי החקיקה הנוגעת לקטינים בגדה המערבית כך שתעניק לקטינים הגנות ראויות, בדומה לחקיקה הישראלית.³⁵ שנה לאחר מכן, כאשר לא התקבל כל מענה ענייני למכתבם, שבו הארגונים ופנו לפרקליט הצבאי הראשי.³⁶

גיל האחריות הפלילית וגיל הבגרות

בחקיקה הירדנית נקבע גיל 9 כגיל האחריות הפלילית. בחקיקה הצבאית הועלה הגיל ל-12 – הגיל הנוהג בישראל ובמקומות רבים בעולם. אין לשפוט אדם על עבירה שביצע מתחת לגיל זה, גם אם נתפס לאחר שמלאו לו 12.³⁷

גיל הבגרות המקובל בישראל וברוב העולם הוא 18. בחקיקה הצבאית נקבע גיל הבגרות ל-16, והחריג היחיד הוא חובתם של הורים לשלם ערבויות וקנסות בעבור ילדיהם עד הגיעם לגיל 18. למרות זאת, מאז הוקם בית המשפט הצבאי לנוער, ברוב המקרים נשפטים קטינים בני 16-17 בפני שופט נוער.

חקירה

לפי החוק הישראלי רק חוקרים שהוכשרו כחוקרי נוער רשאים לחקור קטינים. בכל חקירה, חובה לאפשר נוכחות של הורה בחקירת ילדו הקטין או של קרוב אחר. זאת למעט מקרים חריגים שבהם מותר – לאחר שקצין אישר זאת בכתב – להתחיל בחקירה ללא נוכחות ההורה, כאשר טובת החקירה דורשת זאת וכאשר טובת הילד מחייבת כי ההורה ייעדר מהחקירה. לקטין שמורה גם הזכות להתייעץ עם הורה לפני תחילת החקירה, למעט מקרים חריגים.³⁸

החקיקה הישראלית אוסרת חקירת קטינים חשודים בלילה: אסור לחקור בני 12-13 בין השעות 20:00 ו-7:00 ובני 14-17 בין השעות 22:00 ו-7:00, אלא אם מדובר בעבירה שעונשה מעל שלוש שנות מאסר או הקטין והורהו נתנו את הסכמתם, ורק אם הדבר נחוץ לחקירה.³⁹

³⁵ מכתב מנסראת דקואר, עו"ד מטעם האגודה לזכויות האזרח, מתאריך 15.6.10, לפרקליט הצבאי הראשי. ראו <http://www.acri.org.il/he/?p=2511>.

³⁶ מכתב מרגד ג'ראסי, עו"ד מטעם האגודה לזכויות האזרח, מתאריך 26.6.11, לפרקליט הצבאי הראשי. לפנייה זו הצטרף גם ארגון DCI-Palestine.

³⁷ צו בדבר הוראות ביטחון (לעיל ה"ש 6), סעיף 191.

³⁸ חוק הנוער (לעיל ה"ש 20), סעיף 9.

³⁹ שם, סעיף 9.

בחוק הצבאי אין הוראות מקבילות בנושאים אלה. נשיא בית המשפט הצבאי לערעורים, אלי"מ אהרון משניות, כתב בהקשר זה:

תיקון מס' 14 כולל כאמור גם מגבלות על חקירתם של קטינים. מדובר במגבלות שראוי היה ליישם אותן, בעיקרו של דבר, בכל שיטת משפט מתוקנת, גם אלמלא היה להן עיגון מפורש בחקיקה, וכוונתי בעיקר לאיסור על חקירה בשעת לילה מאוחרת, והזכות של הקטין לנוכחות הורה או קרוב אחר בחקירה, אשר מסוגל לדאוג למימוש זכויותיו.⁴⁰

מעורבות גורמי רווחה

החוק הישראלי קובע כי עם מעצרו של קטין תימסר על כך הודעה לשירות המבחן.⁴¹ הקטין זכאי להיפגש עם עובד סוציאלי בתוך 24 שעות מהגעתו למשמורת שב"ס.⁴² עוד לפני שהוגש כתב אישום אפשר לבצע תסקיר מעצר מיזמתו של קצין מבחן כדי לקבוע עמדה בנוגע להשפעת המעצר על הקטין; אם הוגש כתב אישום ויש בקשה למעצר עד תום ההליכים, על בית המשפט להורות על ביצוע תסקיר לפני הדיון בבקשה. כמו כן יש לערוך תסקיר של קצין מבחן לפני גזירת דינו של נאשם שבית המשפט קבע כי אכן ביצע את העבירה. את התסקיר עורך עובד סוציאלי מוסמך, שבוחר את סביבתו של הנער, את הסיכויים לשיקומו ואת ההשפעה הצפויה של המעצר או המאסר על מצבו.⁴³ נוסף על כך, חוק הנוער מחייב התייעצות עם קצין מבחן לפני הגשת כתב אישום נגד קטין שטרם מלאו לו 13 שנה.⁴⁴ חוק הנוער גם מחייב בניית מערכת של מעונות⁴⁵ והעסקת קציני מבחן.

החוק הצבאי, כפי שתוקן ב-2009, קובע ששופט יכול – אך אינו חייב – להזמין תסקיר מבחן מקצינת המטה לענייני רווחה במנהל האזרחי לפני מתן גזר דין של קטין שהורשע.⁴⁶

הבאה בפני שופט

על פי החוק הישראלי יש להביא קטין מעל גיל 14 בפני שופט בתוך 24 שעות ממעצרו וקטינים מתחת לגיל 14 יש להביא בפני שופט בתוך 12 שעות.⁴⁷ החוק הצבאי קובע כי יש להביא חשודים – קטינים ובגירים – בפני שופט בתוך שמונה ימים מרגע המעצר.⁴⁸

⁴⁰ ע"מ (איו"ש) 2912/09, התביעה הצבאית נגד נ"א.

⁴¹ חוק הנוער (לעיל ה"ש 20), סעיף 9(ג3).

⁴² שם, סעיף 13(ב2).

⁴³ שם, סעיפים 10, 22.

⁴⁴ שם, סעיף 12(ב).

⁴⁵ מעונות מוגדרים על פי סעיף 1 לחוק הנוער (לעיל ה"ש 20) כך: "מעון" – מקום המשמש למגורים או למשמורת של קטינים מחוץ למשפחתם, שהמונה על המעונות הפנה אליו קטין לאחר שבית-משפט לנוער ציווה לפי חוק זה על החזקתו במעון; 'מעון נעול' – מקום המשמש למגורים או למשמורת של קטינים מחוץ למשפחתם וחופש המוחזקים בו מוגבל, ושר הרווחה והשירותים החברתיים הכריז כי הוא מעון נעול לענין חוק זה".

⁴⁶ צו בדבר הוראות ביטחון (לעיל ה"ש 6), סעיף 268(ב).

⁴⁷ חוק הנוער (לעיל ה"ש 20), סעיף 10ג(ב).

⁴⁸ צו בדבר הוראות ביטחון (לעיל ה"ש 6), סעיף 32.

בתשובה על עתירה שהגישו האגודה לזכויות האזרח, יש דין והוועד נגד עינויים, שצורפה לעתירה שהגיש משרד האסירים ברשות הפלסטינית, הציעה המדינה לקצר את פרק הזמן להבאת חשודים בפני שופט ל-48 שעות, ובעבירות ביטחון – ל-96 שעות.⁴⁹ המדינה דחתה על הסף את דרישת העותרים להתייחס בנפרד לחוקים החלים על קטינים, וטענה כי בנושא זה אמורה להתחיל בקרוב עבודת מטה.⁵⁰ המדינה לא ציינה לוחות זמנים בהודעתה, ועד ליולי 2011 לא ידוע לבצלם על כל שינוי שנעשה בכללים האלה.

מעצר עד תום ההליכים

החוק הישראלי אוסר על מעצר עד תום ההליכים של קטינים מתחת לגיל 14.⁵¹ מעצרים של קטינים שמלאו להם 14 מוגבל לשישה חודשים. במקרים חריגים, ניתן להאריכו ב-45 ימים נוספים בכל פעם, בהחלטה של שופט בית המשפט העליון.⁵²

בחקיקה הצבאית אין כל התייחסות לשאלת מעצרים של קטינים עד תום ההליכים. משעברו את גיל האחריות הפלילית חלים עליהם אותם כללים החלים על בגירים, ואפשר להחזיקם במעצר עד תום ההליכים למשך שנתיים, עם אפשרות להארכה בחצי שנה בכל פעם בהוראת בית המשפט הצבאי לערעורים.⁵³

משך הזמן עד להגשת כתב אישום

על פי החוק הישראלי פרק הזמן המקסימאלי בו ניתן להשאיר קטינים במעצר לפני הגשת כתב אישום הוא 20 יום. אפשר להאריך פרק זמן זה ב-10 ימים בכל פעם באישור היועץ המשפטי לממשלה, עד ל-40 יום בסך הכול.⁵⁴ לעומת זאת, ניתן להשאיר קטינים פלסטינים, כמו בגירים פלסטינים, במעצר לפני הגשת כתב האישום במשך 90 יום, בהארכות של 30 יום בכל פעם על-ידי שופטי בית המשפט הצבאי לערעורים.⁵⁵

ענישה

על פי תיקון 14 לחוק הנוער בישראל עומדות בפני השופטים כמה אפשרויות לאחר שהרשיעו את הקטין, והם אף יכולים לפטור את הקטין בלא כל עונש למרות שהורשע.⁵⁶ עונש מאסר

⁴⁹ תשובת המדינה על בג"ץ 3368/10 משרד האסירים הפלסטיני ואח' נ' שר הביטחון ואלוף פיקוד המרכז, מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון, ובג"ץ 4057/10 האגודה לזכויות האזרח ואח' נ' מפקד כוחות צה"ל באזור יהודה ושומרון, 9.1.11, סעיף 33. לפי הערכת המדינה (סעיפים 51-52), לצורך ההיערכות לביצוע השינויים ידרשו שישה עד תשעה חודשים לפני תיקון הצו.

⁵⁰ שם, סעיף 10.

⁵¹ חוק הנוער (לעיל ה"ש 20), סעיף 10(א1).

⁵² שם, סעיפים 10 ו-10ג.

⁵³ צו בדבר הוראות ביטחון (לעיל ה"ש 6), סעיף 44.

⁵⁴ חוק הנוער (לעיל ה"ש 20), סעיף 10ט.

⁵⁵ צו בדבר הוראות ביטחון (לעיל ה"ש 6), סעיפים 37-38.

⁵⁶ חוק הנוער (לעיל ה"ש 20), סעיף 24(3).

ניתן לגזור רק על קטין מעל גיל 14 ביום מתן גזר הדין⁵⁷ ומאסר של פחות מחצי שנה אפשר להמיר בעבודות שירות. לפני בית המשפט פתוח מגוון רחב של אמצעי טיפול שאינם כוללים מאסר: בית המשפט יכול להורות על הפקדת הקטין בידי מבוגר שאינו הורה או החזקתו במעון נעול או במעון יומי, על חיוב הקטין או הורהו בתשלום – קנס, הוצאות משפט או פיצוי לנפגע העבירה – על העמדת הקטין במבחן, או כל הוראה אחרת הנוגעת להתנהגות הקטין ונדרשת לדעת בית המשפט.⁵⁸

על פי החקיקה הצבאית אפשר להטיל על קטינים בני 12 ו-13 מאסר מקסימאלי של חצי שנה, ועל קטינים בני 14 ו-15 – מאסר מקסימאלי של שנה, למעט בעבירות שדיןן יותר מחמש שנות מאסר. אורך המאסר המקסימאלי נקבע על פי גילו של הקטין **בעת גזירת העונש**, אולם החוק מציינ כי יש להתחשב גם בגיל **בעת ביצוע העבירה**.⁵⁹

⁵⁷ שם, סעיף 24.

⁵⁸ שם, סעיף 26.

⁵⁹ צו בדבר הוראות ביטחון (לעיל ה"ש 6), סעיף 168.

2. נתונים על ענישת קטינים שהורשעו

בידוי אבנים⁶⁰

דובר צה"ל העביר לבצלם נתונים בנוגע לקטינים שהוגש נגדם כתב אישום בגין יידוי אבנים בין השנים 2005 ל-2010. הנתונים אינם כוללים קטינים אשר הואשמו גם בעבירות נוספות. בצלם לא הצליח לקבל נתונים על המספר הכולל של קטינים פלסטינים שהורשעו בעבירות המוגדרות "ביטחוניות" ולכן לא ניתן לדעת מהו שיעור הקטינים שהורשעו ביידוי אבנים מתוך כלל הקטינים שריצו מאסר בבתי כלא ישראליים.⁶¹

במסגרת המחקר לדו"ח זה פנה בצלם למשטרה ולצבא בבקשה לקבל גם נתונים על קטינים שנעצרו או עוכבו לחקירה בגין יידוי אבנים, מבלי שנקטו נגדם הליכים פליליים, אולם הרשויות לא יכלו לספק מידע זה.⁶²

מהנתונים שהעביר דובר צה"ל לבצלם עולה כי בין השנים 2005 ל-2010 הועמדו לדין 835 קטינים באשמת יידוי אבנים: במועד פתיחת התיק בבית המשפט, 34 מהם היו בני 12-13, 255 מהם היו בני 14-15 ו-546 מהם היו בני 16-17.⁶³

⁶⁰ הנתונים בפרק זה מתבססים על המידע הסופי ששלח לבצלם דובר צה"ל, לאחר שערך בו תיקונים רבים. בצלם השתמש בנתונים אלה רק לאחר שנמסר לנו כי הנתונים כוללים אך ורק מקרים של קטינים שהואשמו ביידוי אבנים. למרות זאת, יום לפני פרסום הדו"ח העביר דובר צה"ל לבצלם את תשובתו לדו"ח ובה נטען כי בתיק שבו נגזר על קטין בן 14 עונש של 20 חודשי מאסר, האשמה לא היתה יידוי אבנים. בהתחשב בעדכון המאוחר, לא היתה לבצלם אפשרות לשנות את הנתונים.

⁶¹ הנתונים שהעביר לבצלם שירות בתי-הסוהר בתשובה על בקשת מידע לפי חוק חופש המידע שהגיש הארגון, נגעו למספר האסירים ביום האחרון של כל שנה, ולא למספר הקטינים שריצו עונש מאסר באותה שנה. לאחר כמה בירורים טלפוניים נמסר לבצלם בשיחת טלפון ב-6.2.11 מפי יפה זנש, קצינת תקשורת וחופש המידע בשב"ס, כי אין באפשרות המערכת הממוחשבת של השב"ס לספק את הנתונים שביקשנו. דובר צה"ל מסר נתונים אודות כלל התיקים שנפתחו בבית המשפט הצבאי לנוער בשנים 2008 ו-2010, הכוללים גם קטינים שנשפטו על עבירות פליליות (מכתב לבצלם מזוהר הלוי מדובר צה"ל מתאריך 12.5.11, לעיל הי"ש 31). מנתונים אלה עולה כי בשנת 2008 היוו קטינים שהואשמו ביידוי אבנים כ-21% מכלל הקטינים שנשפטו, ובשנת 2010 היוו הקטינים שהואשמו ביידוי אבנים כ-31% מכלל הקטינים שנשפטו.

⁶² המשטרה מסרה על-פה כי אין לה מידע זה, וכן הדבר בא לידי ביטוי, לדוגמה, במכתב מעו"ד אבישג זקן-ויסנברג, הממונה על חופש המידע ביחידה לתלונות הציבור במשטרת ישראל, מתאריך 15.11.10, אשר לא יכלה לתת מענה לשאלה אודות מספר המעוכבים לחקירה והעצורים במזרח ירושלים, במענה לפניית בצלם מתאריך 26.10.10. מספר התיקים הפליליים שנפתחו לקטינים מידי אבנים אשר נמסרו לנו מעו"ד אבישג זקן-ויסנברג, מתאריך 24.6.10, במענה למכתב בצלם מתאריך 24.5.10, היה נמוך במאות אחוזים ממספר המורשעים בעבירה זו, ועל-כן אינו מועיל. במכתב מאיתי טרויס, מדור פניות הציבור בדובר צה"ל, מתאריך 15.3.11 (לעיל הי"ש 3), נמסר לנו מספר מבצעי המעצר שקיים הצבא לתפיסת חשודים ב"פח"ע עממי" בין השנים 2008-2010, אולם אין בידינו מידע איזה אחוז מהם הינם מידי אבנים ואיזה אחוז מהם הינם קטינים.

⁶³ תשובת דובר צה"ל מ-16.6.11 לבקשת מידע של בצלם לפי חוק חופש המידע מ-24.5.10. בנתונים שהועברו אלינו נכללו גם תיקים שבהם נשפטו בגירים צעירים, וכן תיקים שלא צוינה בהם תוצאת המשפט, ולכן הם אינם נכללים בנתונים המובאים כאן. כמו כן, הנתונים כוללים רק קטינים שנשפטו באשמת יידוי אבנים, ולא קטינים ששחררו בערבות בלי שנקט נגדם הליך פלילי או קטינים ששחררו לאחר החקירה. למרות נסיונות מצדנו לא עלה בידינו להשיג נתונים על קטינים אלו.

מספר הקטינים שנשפטו באשמת יידוי אבנים בחלוקה לפי שנים וקבוצות גיל

סה"כ	2010	2009	2008	2007	2006	2005	
34	6	10	3	6	5	4	13-12
255	53	64	37	39	28	34	15-14
546	145	105	99	81	48	68	17-16
835	204	179	139	126	81	106	סה"כ

יידוי אבנים יכול להוות עבירה על שלושה סעיפים שונים בחוק: זריקת חפצים באופן הפוגע בתנועה בנתיב תחבורה, זריקת חפצים לעבר אדם או רכוש וזריקת חפצים לעבר כלי תחבורה נוסע. 62.3% מהקטינים שהורשעו ביידוי אבנים הואשמו בזריקת חפצים לעבר אדם או רכוש, 32.2% הורשעו בזריקת חפצים לעבר כלי תחבורה נוסע, 1.3% הורשעו בשני האישומים הללו גם יחד, ו-4.2% הורשעו בזריקת חפצים באופן הפוגע בתנועה בנתיב תחבורה.

העונשים הנגזרים על קטינים שהורשעו ביידוי אבנים נחלקים בדרך כלל לשלושה רכיבים: מאסר בפועל, מאסר על תנאי וקנס כספי. השופטים מאזנים בין רכיבים אלו ולפעמים ממירים חלק מהמאסר בפועל המקובל לעבירה בקנס מוגדל או במאסר על תנאי ממושך, בהתאם לנסיבות המקרה. השופטים מכניס את התוצאה המתקבלת "תמהיל ענישה" ובכמה מפסקי הדין הצהירו כי הם מבקשים ליצור באמצעותו איזון טוב יותר בין ההרתעה שהם מבקשים להשיג לבין שיקום.⁶⁴

הנתונים שלהלן בנוגע לרמת הענישה שונים מאלה שהוצגו לעיל, שכן הם מבוססים על גיל הקטינים ביום מתן גזר הדין.⁶⁵ זאת מאחר שחלק מהקטינים עברו לקבוצת גיל אחרת בין מועד פתיחת התיק לבין מתן גזר הדין ול-19 נערים מלאו 18 בין מועד פתיחת התיק למועד מתן גזר דינם והם לא נכללים בנתונים אלה, בנוסף, בשנת 2007 זוכה קטין אחד. הניתוח שלהלן מבוסס על 815 מקרים. מהם, 32 קטינים בין 12-13, 236 קטינים בני 14-15 ו-547 קטינים בני 16-17.

⁶⁴ ראו לדוגמה עדיי (איו"ש) 1374/10 התביעה הצבאית נ' ע"א; (שומרון) 1366/09 התביעה הצבאית נ' אחמד מוחמד זיב אבו עמיר; (שומרון) 2710/08 התביעה הצבאית נ' מוחמד שרף עצאם סלימאן צבאח.

⁶⁵ הנתונים המדוייקים אודות מועד סיום התיק נלקחו מתוך הנתונים שהועברו בתשובות דובר צה"ל מ-2.8.10 ו-15.5.11 (לשנת 2006). בהמשך התברר כי לנתונים אלה נוספו תיקים רבים אשר אינם של נאשמים שהורשעו רק ביידוי אבנים ולכן הנתונים הועברו מחדש בתאריך 16.6.11 (לעיל ה"ש 63), אולם במידע שהועבר נפלו טעויות רבות ובחלק מהמקרים ניתן מידע חלקי בלבד. בתשובה זו נכללו 193 תיקים אשר לא נכללו בתשובה הראשונה ולכן המידע שבידינו אודות המועד המדוייק של סיום התיקים חלקי שכן הוא נוגע רק לתיקים המופיעים בשתי הרשימות. במקרים בהם אין בידינו מידע מדוייק אודות מועד סיום התיק, הקטינים הושארו בקבוצת הגיל המתאימה לגילם במועד פתיחת התיק.

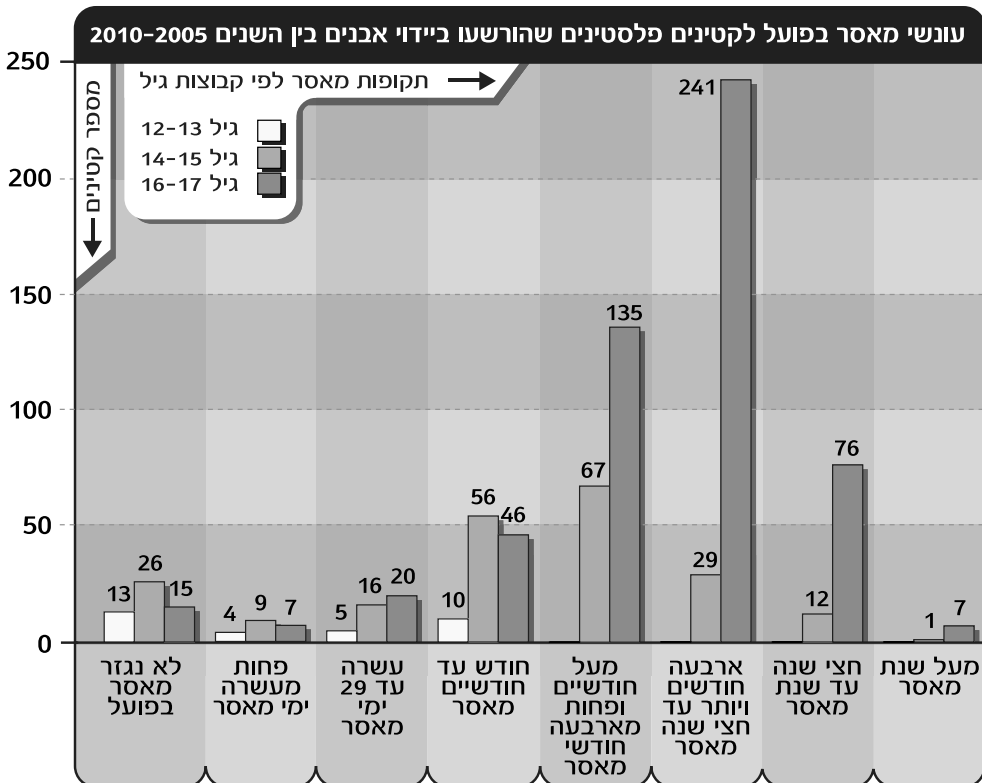
א. מאסר

תקופת המאסר החציונית לקטינים שמלאו להם 16 וטרם מלאו להם 18 במועד מתן גזר הדין עמדה בשנים 2005-2010 על ארבעה חודשים. 15% מהקטינים בקבוצת גיל זו ריצו עונש מאסר של חצי שנה ויותר. 1% מסך הקטינים ריצו עונש מאסר של יותר משנה, כאשר העונש הארוך ביותר שנגזר היה 20 חודשי מאסר בפועל.

תקופת המאסר החציונית לקטינים שמלאו להם 14 וטרם מלאו להם 16 במועד מתן גזר הדין עמדה בתקופה זו על חודשיים וחצי מאסר בפועל. 26% מהקטינים בקבוצת גיל זו ריצו עונש מאסר של ארבעה חודשים ויותר, כאשר 5% מסך הנערים ריצו עונש מאסר של בין חצי שנה לשנה.

רמת הענישה הנהוגה לנערים בני 14 עד 17 היתה אחידה בשנים 2005-2010 ומהנתונים שהעביר דובר צה"ל לבצלם לא ניתן להצביע על שינוי משמעותי שנבע מהקמת בית המשפט הצבאי לנוער בנובמבר 2009.

העונשים שנגזרו על 32 הקטינים בגילאים 12-13 היו קצרים יותר. על 40% מהם לא נגזר מאסר בפועל ו-31% מהם ריצו עונש מאסר של בין חודש לחודשיים. לא ניתן להצביע על מגמות בענישה של קבוצת גיל זו שכן מדובר במדגם קטן. אולם, בשנת 2010, לאחר שהוקם בית המשפט הצבאי לנוער, הורשעו חמישה נערים בקבוצת גיל זו ואורך המאסר הארוך ביותר שנגזר עליהם היה תשעה ימים, משמעותית פחות מבשנים האחרות.

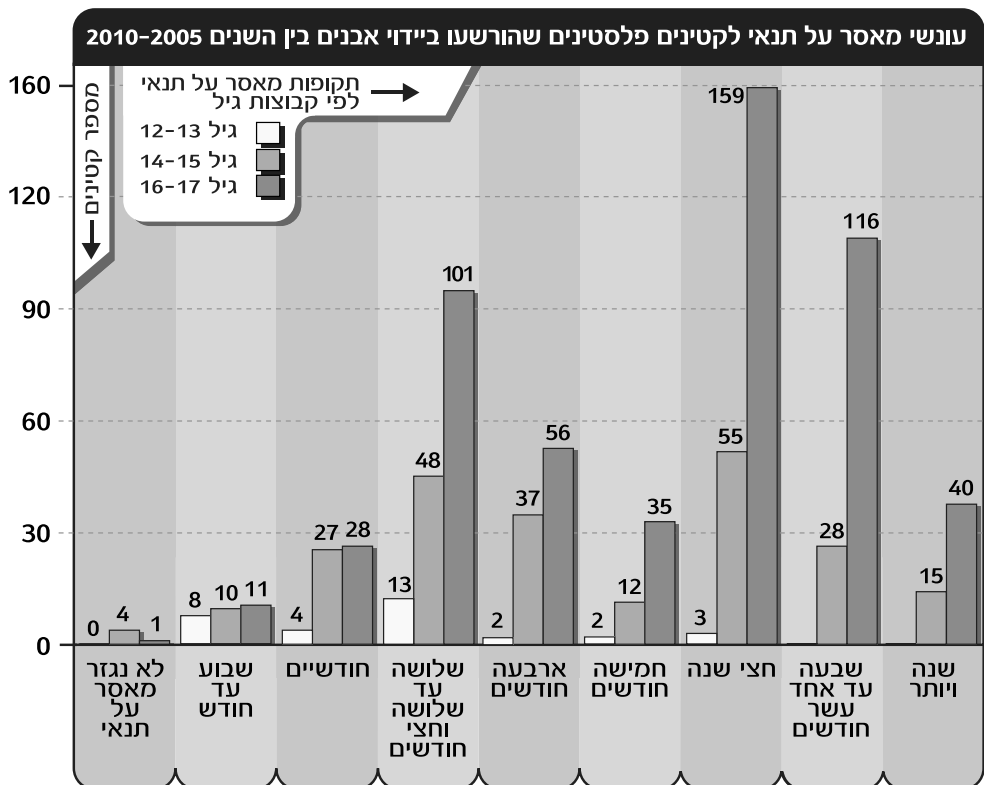

ב. מאסר על תנאי

תקופת המאסר על תנאי החציונית לקטינים בני 16-17 עמדה בשנים 2005-2010 על חצי שנה. על 57% מהקטינים בקבוצת גיל זו הוטל עונש מאסר על תנאי של חצי שנה ויותר. עונשי מאסר על תנאי קצרים יחסית התלוו בדרך כלל לעונשי מאסר בפועל קצרים יחסית. אולם, עונשי מאסר בפועל זהים התלוו למגוון רחב של עונשי מאסר על תנאי.

תקופת המאסר על תנאי החציונית לקטינים בני 14-15 עמדה בשנים 2005-2010 על ארבעה חודשים. על 63% מהקטינים בקבוצת גיל זו הוטל עונש מאסר על תנאי של ארבעה חודשים ויותר, כאשר על 6% הוטל עונש מאסר על תנאי של למעלה משנה. בדרך כלל, עונשי מאסר על תנאי ארוכים במיוחד נגזרו במקרים בהם ניתנו גם עונשי מאסר בפועל ארוכים יחסית.

מבין 32 הקטינים שהורשעו ביידוי אבנים ודינם נגזר לפני שמלאו להם 14, על 25% נגזר עונש מאסר על תנאי של חודש, ועל היתר נגזרו עונשי מאסר על תנאי של מספר חודשים. על שלושה נערים (9%) נגזר עונש מאסר על תנאי ארוך במיוחד של חצי שנה, כתחליף למאסר בפועל.⁶⁶

⁶⁶ על קטין אחד נגזרו 3 ימי מאסר בפועל וחמישה חודשים ו-27 ימים על-תנאי (יהודה) 1739/05. על שני קטינים אחרים נגזרה חצי שנת מאסר על תנאי: (יהודה) 6054/06 ותיק 1128/10, אשר לא ידוע לנו באיזה מבתי המשפט נידון.

תקופות מאסר חריגות באורכן

החקיקה הצבאית מגבילה את משך המאסר שניתן להטיל על קטינים. על מי שהיו בני 12-13 ביום מתן גזר הדין, אין לגזור עונש של יותר משישה חודשים.⁶⁷ אשר לקטינים שהיו בני 14-15 ביום מתן גזר הדין, נקבע כי המאסר לא יעלה על שנה אחת, "אלא אם כן הורשע בעבירה שהעונש המרבי הקבוע בצדה עולה על חמש שנות מאסר".⁶⁸

בית המשפט הצבאי לערעורים קבע כי ההגבלה של משך המאסר של קטינים אינה נוגעת רק למאסר בפועל. בהחלטתו לקבל ערעור על מקרה שבו נגזר על קטין בן 12 עונש מאסר בפועל של שישה חודשים ומאסר על תנאי של שמונה חודשים קבע נשיא בית המשפט הצבאי לערעורים (דאז) אל"מ שאול גורדון:

לא נעלמה מעיניי של כב' השופטת דלמטה הוראת סעיף זה, אלא שכעולה מגזר דינה סברה היא, בטעות, כי הדיבור "מאסר" שבסעיף זה עניינו מאסר בפועל. פרשנות זו אין לקבלה, שכן בהעדר הוראה מפורשת אחרת כולל המונח "מאסר" הן מאסר בפועל והן מאסר על-תנאי.⁶⁹

למרות דברים אלה, בשנת 2008 נגזרו עונשי מאסר של יותר מחצי שנה על שני קטינים בני 13 שהורשעו ביידוי אבנים: על קטין אחד נגזרו שישה וחצי חודשי מאסר, ומהם חודש וחצי מאסר בפועל,⁷⁰ ועל השני נגזרו שבעה וחצי חודשי מאסר, מהם חודשיים מאסר בפועל.⁷¹ על פי המידע שבידי בצלם, לא הוגשו ערעורים על גזרי דין אלו.

ההגבלה בחוק על משך המאסר שאפשר לגזור על קטינים מעל גיל 14 אינה חלה על קטינים שהורשעו ביידוי אבנים, שכן העונש המקסימאלי הקבוע בחוק על עבירה זו הוא בין עשר לעשרים שנה. מהמידע שהעביר דובר צה"ל לבצלם עולה כי בין השנים 2005-2010, מבין 236 הקטינים בני 14-15 שהורשעו ביידוי אבנים, על 32 (13.5%) הוטל עונש מאסר של למעלה משנת מאסר סך הכל (מאסר בפועל ומאסר על-תנאי). מתוך 547 הקטינים בני 16 ו-17 שהורשעו ביידוי אבנים באותן שנים, שבעה (1.2%) ריצו עונש מאסר בפועל של יותר משנה.⁷²

⁶⁷ צו בדבר הוראות ביטחון (לעיל ה"ש 6), סעיף 168(ב).

⁶⁸ שם, סעיף 168(ג).

⁶⁹ ראו עדי"י (איו"ש) 358/03 ו-378/03 ר"נ נ' התובע הצבאי. ההדגשה במקור.

⁷⁰ (יהודה) 1929/08 התביעה הצבאית נ' י"ר.

⁷¹ (יהודה) 3909/08 התביעה הצבאית נ' מ"פ.

⁷² הנתונים מתוך תשובת דובר צה"ל מ-11.6.16 (לעיל ה"ש 63).

ג. קנסות

בית המשפט מוסמך לחייב את הוריהם של קטינים עד גיל 18 בתשלום קנסות הנגזרים עליהם.⁷³ אל"מ שאול גורדון, לשעבר נשיא בית המשפט הצבאי לערעורים, ציין כי "הקנס, מעצם טיבו וטבעו, נועד להכביד ולהקשות, למען ישקלו אלה 'הסובלים' ממנו את מעשיהם בעתיד, שאם לא כך – מה תועלת בו בקנס?"⁷⁴

הקנסות המשולמים מועברים לתקציב הכללי של המנהל האזרחי.⁷⁵ על פי הנתונים שהועברו לבצלם מדובר צה"ל, בין השנים 2005-2010 נגבו במסגרת הקנסות שהוטלו על קטינים שהורשעו ביידוי אבנים 994,750 ₪ סך הכל.

בקרב בני 16-17, על 7% לא הוטל קנס במסגרת העונש, על 58% הוטל קנס של עד 1000 ₪, ועל 8% הוטל קנס של למעלה מ-2000 ₪.

בקרב בני 14-15, על 10% לא הוטל קנס במסגרת העונש, על 48% הוטל קנס של עד 1,000 ₪ ועל 9% הוטל קנס של למעלה מ-2,000 ₪.

בקרב בני 12-13, על 13% לא הוטל קנס במסגרת העונש, ועל 65% הוטל קנס של עד 1,000 ₪.

ענישת בגירים שהורשעו ביידוי אבנים

רמת הענישה של בגירים שהורשעו ביידוי אבנים אינה אחידה. סגן נשיא בית המשפט הצבאי ביהודה, סא"ל רונן עצמון, ציין בגזר דין מ-3.1.11:

בפסיקה הרבה שהצטברה בתחום זה ניתן למצוא מנעד רחב ביותר של עונשים בגין יידוי אבנים. החל מעונשי מאסר מותנים או עונשי מאסר בפועל בני ימים או שבועות ספורים - בעיקר כשמדובר בקטינים וביידוי אבנים לעבר רכב צבאי - עבור בפסיקה שהטילה 4-8 חודשי מאסר בפועל, כשלא נגרם נזק, וכלה בהתייחסות של בית המשפט לערעורים לכך, שהעונש הראוי צריך להיות 10-12 חודשים בפועל (עד"י איו"ש 277/03 אלטרש) ושופט אחד אף הגדיל לומר, כי ראוי לגזור יותר מ-24 חודשי מאסר בפועל (2976/08 **צלאח דרויש**).⁷⁶

בגזר דין זה דחה השופט עצמון את הסדר הטיעון שהוצע לנאשם, שבו הוא התבקש לגזור על נאשם בוגר שהורשע ביידוי אבנים עונש של 91 ימי מאסר. השופט הסביר "שהעונש שנכון לגזור בימים אלה בהסדרי טיעון על נאשם בגיר, שהשליך אבנים לעבר רכב לא מוגן שנסע במהירות, אך לא גרם לנזק - הוא לפחות 6-8 חודשי מאסר בפועל,

⁷³ צו בדבר הוראות ביטחון (לעיל הי"ש 6), סעיף 176.

⁷⁴ עד"יי (איו"ש) 358/03 ו-378/03 (לעיל הי"ש 69).

⁷⁵ מכתב לבצלם מסג"מ עמוס וגנר, קצין פניות הציבור בלשכת ראש המנהל האזרחי, מ-3.1.11.

⁷⁶ (יהודה) 4693/10 **התביעה הצבאית נ' עלאא גנאים אבראהים וראסנה**, 3.1.11.

בהתאם לנסיבות המייחדות את המקרה, את ההליך ואת הנאשם.⁷⁷ לעומת זאת, עצמון מצטט את שופטת הנוער שרון ריבלין-אחאי, אשר אמרה במקרה אחר כי "רמת הענישה 'המקובלת' בהסדרי טיעון לגבי בגירים היא 4 וחצי חודשי מאסר בפועל".

⁷⁷ ש.ס.

3. הפרת זכויותיהם של קטינים פלסטינים החשודים ביידוי אבנים

זכויותיהם של קטינים פלסטינים מופרות באופן בוטה בכל שלבי ההליך המתנהל נגדם, מן המעצר הראשוני ולקידוחם מבתיים, עבור בחקירה ובמשפט, ועד לריצוי עונש המאסר והשחרור ממנו. האחראים להפרות הם הגופים שדרכם הקטינים עוברים – הצבא, המשטרה, השב"כ, בתי המשפט ושירות בתי הסוהר.

כדי ללמוד על המתרחש מרגע מעצרו של הקטינים ועל היחס כלפיהם במערכת המשפט הצבאית, שוחח בצלם עם 50 קטינים בני 12-17 אשר נעצרו בין נובמבר 2009 לפברואר 2011, וכן עם אנשים שהיו עדים לחלק מהמעצרים. מהקטינים שרואיינו, שישה היו בני 12-13, 23 היו בני 14-15 ו-21 היו בני 16-17. 14 מהקטינים שוחררו מיד לאחר שנחקרו, קטיין אחד, הסובל ממום בלבו, הועבר לאשפוז. 35 הנותרים הוחזקו במעצר או במאסר, שישה מתוכם לימים ספורים והשאר לתקופות שבין שבוע לעשרה חודשים. 13 מהקטינים שוחררו ללא כל הגבלות, ונגד השאר ננקטו הליכים פליליים. בין הקטינים שעמם שוחח בצלם הייתה נערה אחת. נוסף על כך תיעד בצלם את עיכובם לחקירה של שני קטינים מתחת לגיל 12 – גיל האחריות הפלילית. קטינים ששוחחו עם בצלם וביקשו שלא להיחשף וכן קטינים שהמידע לגביהם הגיע אלינו ממקורות אחרים מופיעים בראשי תיבות.

חלק ניכר מהפגיעה בזכויותיהם של קטינים נובע מכך שהחקיקה הצבאית אינה מעניקה להם הגנות בשל גילם. בהזדמנויות רבות הכירו השופטים בכך שיש פגם יסודי באופן הגדרת זכויותיהם של קטינים פלסטינים בחוק וציינו את רצונם להגן באופן טוב יותר על זכויותיהם של קטינים ובין השאר ליצור כלי אבחון ושיקום הדומים לאלה הקיימים בתוך ישראל.⁷⁸

כך, למשל, מפסקי דינה של שופטת בית המשפט הצבאי לנוער ביהודה, רס"ן שרון ריבלין-אחאי, עולה כי לתפיסתה האמנה בדבר זכויות הילד אמורה לחול גם על מערכת בתי המשפט הצבאיים ועליה לשמש בסיס לחקיקה ולגזירת עונשם של קטינים בבית המשפט הצבאי לנוער. באחד מפסקי הדין היא כתבה כי "מרוח האמנה כמו גם מהחוק והפסיקה מתחייבת גישה של מתן משקל משמעותי לגילו של הקטיין בעת ביצוע העבירה ובעת גזירת העונש".⁷⁹

נשיא בית המשפט הצבאי לערעורים, אלי"מ אהרון משניות, הציג בפסק דין תקדימי שעסק בשחרור ממעצר עד תום ההליכים של קטיין שהואשם ביידוי אבנים את השקפת עולמו בנוגע לזכויותיהם של קטינים פלסטינים העומדים למשפט במערכת המשפט הצבאית:

⁷⁸ ראו לדוגמה: (יהודה) 4937/08 התביעה הצבאית נ' צ"ה, 6.8.09; (יהודה) 4936/08 התביעה הצבאית נ' א"ד, 6.8.09; (יהודה) 1959/09 התביעה הצבאית נ' ג"א, 13.7.09; (יהודה) 1600/09 התביעה הצבאית נ' ר"ז, 14.5.09; (יהודה) 1261/09 התביעה הצבאית נ' ח"פ, 23.2.09; ע"מ 1889/09 התביעה הצבאית נ' ר"פ, 7.4.09.

⁷⁹ (יהודה) 4941/08 התביעה הצבאית נגד ח"ד, 6.8.09.

אף שהוראות תיקון מס' 14 לחוק הנוער אינן חלות באזור, לא ניתן להתעלם מהרוח הנושבת מהן, ומהעקרונות העומדים ביסודן בדבר ההגנה על זכויותיו של קטין, גם אם הוא חשוד בביצוע עבירות, ומתן משקל דומיננטי לעקרון העל של טובת הקטין, כפי שנאמר בהצעת החוק. בסופו של דבר, **קטין הוא קטין הוא קטין**, בין אם הוא מתגורר במקום שהחוק הישראלי חל עליו במלואו, ובין אם הוא מתגורר במקום אחר שהחוק הישראלי אמנם אינו חל בו במלואו, אך הוא נתון להשפעה ממשית של שיטת המשפט הישראלית.⁸⁰

למרות דברים אלו, כפי שנפרט להלן, רוחו של חוק הנוער אינה שורה על מעשי הרשויות המתמודדות עם קטינים פלסטינים החשודים בביצוע עבירות, בהן בתי המשפט, והפגיעה בזכויותיהם היא קשה.

א. המעצר

מתוך חמישים הקטינים אשר נעצרו בחשד ליידוי אבנים מנובמבר 2009 ועד סוף פברואר 2011 שעמם שוחח בצלם, 30 נעצרו בשעות הלילה, בין השעות 22:00-00:07. קטינים אלו דיווחו על קטינים נוספים שנעצרו עמם. 11 מהקטינים סיפרו כי חיילים הפעילו כלפיהם אלימות במהלך הנסיעה מבתייהם לחקירה. שבעה מן הקטינים שנעצרו בלילה שוחררו כבר למחרת, אחד אושפז ושחרר בשל מחלה והיתר שהו במעצר בין ימים ספורים לעשרה חודשים. המעצר הלילי היה האמצעי הראשון ששימש להבאתם של קטינים אלה לחקירה ואין מדובר במבצעי מעצר ליליים שבוצעו לאחר שהם זומנו לחקירה ולא התייצבו.

ישנם כמה תרחישים רווחים למעצרי לילה. במקרים רבים סיפרו הקטינים שהחיילים הורו לכל המשפחה לצאת מהבית, ולאחר שנבדקו מסמכי הזיהוי של כל בני המשפחה הם נלקחו למעצר. במקרים אחרים הכוחות נכנסו לתוך הבית. הקטינים נלקחו לחקירה בכלי רכב צבאיים לבדם, ללא ליווי של הוריהם. כל הקטינים סיפרו לבצלם שהם הלכו עם החיילים ללא התנגדות, ולמרות זאת ידיהם נאזקו ועיניהם כוסו בפלנלית.⁸¹ כך תיאר מחמוד סלים, בן 14, מעוזן, את מעצרו:

ביום רביעי, ה-4.8.2010, בסביבות השעה 2:30 לפנות בוקר, חיילים פרצו לבית שלנו. אני ישנתי באותו הזמן ואימא שלי העירה אותי משינה. הופתעתי לראות חיילים בתוך הבית שלנו, אני חושב שהם היו חמישה.

אחד החיילים שהיו בסלון של הבית שאל איפה מחמוד. אמרתי לו שזה אני והוא אמר לי לתת לו את תעודת הזהות שלי. ענית לי שאני צעיר ושעדיין אין לי תעודת זהות. אחר כך, אותו חייל ביקש לראות את תעודת הלידה שלי. אימא שלי מסרה לו את תעודת הלידה שלי, הוא הסתכל בה ולקח אותה איתו.

⁸⁰ ע"מ (איו"ש) 2912/09 (לעיל ה"ש 40). ההדגשה במקור.

⁸¹ תיאור דומה להליך זה של מעצר לילי של קטין הופיע גם בעיתון במחנה, ראו מורן לוי ודן טמיר, "אבן נגולה", במחנה, 3.11.10, עמ' 32-35.

החיילים הובילו אותי אל מחוץ לבית. הייתה שם משאית להסעת חיילים ועוד ג'יפ צבאי קטן. החיילים כיסו לי את העיניים וקשרו לי את הידיים מקדימה והעלו אותי על הג'יפ.⁸²

מאלכ עומר, בן 14 ממחנה הפליטים גילזון, תיאר כך את מעצרו הלילי, יחד עם לפחות 16 קטינים נוספים:⁸³

בבוקר של יום חמישי, 11.2.10, בסביבות השעה 1:15 אחרי חצות, ישנתי בחדר שלי עם שני אחים שלי. הדירה של המשפחה שלנו, במחנה הפליטים גילזון, היא בקומה השנייה של הבית. סבא שלי גר בקומה הראשונה. התעוררתי משינה וראיתי חייל עומד מעל הראש שלי. הוא דחף אותי עם הקנה של הרובה שלו. פחדתי. הוא אמר לי: "קום ותתלבש כי אנחנו צריכים אותך קצת". אני פחדתי כי זאת הפעם הראשונה שאני רואה חייל ישראלי מכל כך קרוב. חשבתי שהחיילים רצו לעשות חיפוש בבית וקמתי מהמיטה. החייל הורה לי להתלבש ואני עשיתי את זה. יחד אתנו היו עוד כמה חיילים. הפנים שלהם היו מכוסות והם התפרסו בחדרים של הבית. היו להם רובים עם פנסים. שני חיילים תפסו אותי מבית השחי והוציאו אותי מהבית. אבא שלי היה עם החיילים ברגע שהחיילים הורידו אותי מהחדר שלי. הוא מסר להם את תעודת הלידה שלי כי אין לי תעודת זהות, אני עדיין בן פחות מ-15. אבא שלי אמר לחיילים: "הוא קטין, מה אתם רוצים ממנו?". החייל ענה לו: "אנחנו רוצים אותך קצת, חצי שעה ונחזיר אותך". בזמן שיצאתי מהבית ראיתי סימני שבירה על הדלתות בקומה הראשונה. החיילים הוציאו אותי מהבית ואחד מהם קשר לי את הידיים לאחור באזיקים מפלסטיק. הם כיסו לי את העיניים ביריעת בד ואחר כך לקחו אותי מהבית ברגל למקום בכפר שהיו בו עוד ילדים שנעצרו.⁸⁴

למרות הבטחתו של החייל עומר נעצר, נחקר והועמד למשפט. בסופו נגזרו עליו שלושה חודשי מאסר בפועל. שלושה קטינים נוספים מסרו אף הם לבצלם כי החיילים הבטיחו להוריהם שהם יוחזרו בתוך זמן קצר, אולם הם נחקרו, נשפטו ונשלחו למאסר.

למעצר הלילי יש השפעה רבה על התנהלות החקירה, גם כאשר זו נעשית רק בבוקר. הבהלתם ממיטותיהם, העייפות, האימה שנלווית לנוכחות החיילים בבתיים – תורמים להפיכתם של הקטינים לנוחים ביותר להשפעה. רק שלושה מ-30 הקטינים סיפרו כי ניתנה להם האפשרות לישון באופן סביר לפני החקירה ובחמישה מקרים סיפרו הקטינים כי החיילים העירו אותם אם נרדמו בעת שהמתינו לחקירה. כך סיפר מאהר חנאניה, בן 16, שנעצר בליל 18.3.10 ונלקח לחקירה במסגרת אריאל:

כשהגענו לתחנת המשטרה, הורידו אותנו מהג'יפ. הכניסו אותנו לתוך חדר ואמרו לנו לשבת על הרצפה. אחרי בערך חצי שעה, הורידו לנו את הכיסוי מהעיניים. שלושה חיילים שמרו

⁸² העדות נגבתה על-ידי עבד אל-כרים א-סעדי ב-8.8.10.

⁸³ הנתון של 17 עצורים מתבסס על הדיווח של ארגון DCI-Palestine בנוגע למעצרים הליליים בגילזון בליל 11.2.10. ראו <http://www.dci-pal.org/english/display.cfm?DocId=1377&CategoryId=1>.

⁸⁴ העדות נגבתה על-ידי איאד חדאד ב-28.6.10.

עלינו. הייתי מאוד עייף והעיניים שלי נעצמו כמה פעמים. בכל פעם שנעצמו לי העיניים, אחד החיילים היה בועט לי ברגליים עם נעליים כבדות.⁸⁵

בכתבה שהתפרסמה בעיתון הצבאי "במחנה" בנוגע למבצע מעצר לילי בכפר בית אומר, שבו נעצר קטין בן 15 שנחשד ביידוי אבנים, אמר סגן מפקד גדוד נחשון של חטיבת כפיר, רס"ן יוני, כי "העובדה שהמבוקש של היום הוא קטין לא משפיעה על הכוח". בכתבה מובאים גם דברי החיילים: "הילד הזה עשה הרבה בלגאן והוא צריך לשלם על כך". מפקד פלוגת המסלול ציין כי ההורים מנעו מילדיהם להשתתף בהפגנה השבועית שנערכה מיד לאחר המעצר מחשש שייעצרו ויאלצו לשלם ערבות כספית גבוהה, וראה בכך הרתעה חיובית.⁸⁶

בהוצאתם של קטינים באישון לילה ממיטותיהם בידי כוח צבא גדול יש כדי להטיל עליהם פחד גדול. מבצע מעצר כזה לצורך מעצר של קטין שחקירתו בדרך כלל אינה דחופה, ושאינו חשוד בעבירות חמורות, עומד בסתירה לכל היגיון. ב-3.10.10 פנה בצלם אל היועץ המשפטי לממשלה, אל מבקר המדינה, אל מפכ"ל המשטרה ואל מפקד פיקוד המרכז בדרישה כי קטינים לא יעצרו בשעות הלילה. עד מועד פרסום הדו"ח לא התקבל כל מענה ענייני על המכתב.

איסוף מידע לקראת מעצר

בינואר 2011 החל הצבא לנקוט אמצעי נוסף לצורך זיהוי קטינים מידי אבנים בכפר א-נבי סאלח. מתנדבי בצלם בכפר, נארימאן א-תמימי⁸⁷ וביאלא א-תמימי⁸⁸, סיפרו על ארבעה אירועים לפחות בחודש זה שבהם כוחות הצבא נכנסו לכפר באישון לילה כדי לצלם את תושבי הכפר, ובעיקר את הקטינים. ב-17.1.11 עברו הכוחות בין הבתים, בדקו תעודות זהות של ההורים וביקשו להעיר את כל הנערים (זכרים בלבד) מעל גיל עשר כדי לצלמם. הכוחות רשמו את שמות הקטינים והבגירים שצולמו, ועזבו את המקום. ב-23.1.11 חזרו הכוחות כדי לעצור שניים מבני אחת המשפחות שבבתיהן צילמו בביקור הקודם, בן 14 ובן 24.

הצילומים נערכו לצורך מה שהצבא מכנה "מיפוי": לא מדובר בחשד מבוסס הנוגע לקטין מסוים שבשלו העירו אותו וצילמו, אלא ביצירת מאגר של תמונות כדי שיהיה אפשר לזהותם בעתיד, אם יהיו מעורבים ביידוי אבנים או בפעילות אלימה מסוג אחר. בתגובה על הדברים, אשר שודרו בחדשות ערוץ 10, מסר הצבא כי "הוא עושה שימוש במגוון אמצעים במטרה לשמור על הסדר והביטחון".⁸⁹

⁸⁵ העדות נגבתה על-ידי סלמא א-דיבעי ב-17.6.10.

⁸⁶ "אבן נגולה" (לעיל ה"ש 81).

⁸⁷ העדות נגבתה על-ידי איאד חדאד ב-24.1.11.

⁸⁸ העדות נגבתה על-ידי איאד חדאד ב-26.1.11.

⁸⁹ אור הלר, חדשות 10, "בלעדי: כך פוּשַׁח צה"ל על בתי נערים פלסטינים", 13.2.11, <http://news.nana10.co.il/?ArticleID=780336>.

ב. החקירה

לאחר המעצר הקטינים נלקחים לחקירה במחנה צבאי, בתחנת משטרה או בבית סוהר. שלושה מן הקטינים שרואיינו לצורך דו"ח זה הועברו ממחנה צבאי לתחנת משטרה ונחקרו בשניהם. לפני החקירה, אם בדרך אליה ואם במקום החקירה, משוחח בקצרה עם הקטינים איש צוות רפואי צבאי כדי לברר את מצב בריאותם. במקרה של וספי אל-ג'ונדי, נער בן 16 הסובל מבעיית לב, המידע שמסר מנע את הכנסתו לחקירה; הוא אושפז כיממה לאחר מעצרו בבית החולים הדסה עין כרם ומשם שוחרר.⁹⁰

בחלק מהמקרים הקטינים עוברים תשאול על-ידי אדם דובר ערבית, כשלב מקדים לחקירה. לעתים ישוחחו עם הקטינים כמה מתשאלים, אשר יכולים להיות הגשש בשטח בעת המעצר, כוח בילוש שנמצא עם הכוח הצבאי, שוטר סיור או איש מודיעין משטרתי בתחנת המשטרה.⁹¹ לפעמים איש שבי"כ עורך את התשאול. מכיוון שהתשאול אינו חקירה רשמית, המתשאול אינו חייב להזהיר את החשוד ואין לחשוד זכות להתייעצות עם עורך דין. לכן גם לא ניתן להשתמש במידע שעולה מן התשאול בבית המשפט.

לאחר התשאול הנחקרים עוברים לחקירה משטרתית רשמית. לעתים קרובות הדבר נעשה בליווי המתשאול, שהוא דובר ערבית ומשמש כמתרגם. אנשי כוחות הביטחון הבאים במגע עם הקטינים אינם מסבירים להם שמדובר בשלבי חקירה שונים, והקטינים אינם מודעים להבדל בין המתשאול לחוקר. בפועל, הדברים שמוסרים הקטינים בתשאול משמשים בסיס להודעתם מאוחר יותר במשטרה.

החוקרים אינם מציגים את עצמם אלא מסתפקים לעתים קרובות בשמות קוד שכלל אינם שם האמיתי, וכן אינם מסבירים לקטינים מה תפקידם וסמכויותיהם. לא ברור אם הם חוקרי נוער שעברו את ההכשרה הנדרשת בחוק. לדוגמה, בחקירתו של א"ד מא-נבי סאלח נכחו שלושה חוקרים. רק אחד מהם קיבל בעבר הכשרה כחוקר נוער, אולם גם הוא לא עבר רענון של הכשרתו לאחר כניסתו לתוקף של תיקון 14 לחוק הנוער. למרות זאת המשטרה טענה כי הוא שימש במהלך החקירה כחוקר נוער.⁹²

בתום החקירה הקטינים חותמים על עדותם, הכתובה בעברית בלבד. חמישה מהקטינים ששוחחו עם בצלם סיפרו כי סירבו לחתום על ההודאה בניסיונות אלה. באחד מן המקרים העדות תורגמה לערבית לצורך החתימה, ובמקרה אחר הוסבר לקטין בעל-פה תוכן המסמך שעליו הוא נדרש לחתום.

חלק מהקטינים משוחררים מיד לאחר החקירה או לאחר שהות קצרה במעצר, לאחר שהוחלט שלא לנקוט נגדם הליכים משפטיים או לשחררם בערבות. מ-50 הקטינים שרואיינו לצורך דו"ח זה, 13 שוחררו בלי שנפתחו נגדם הליכים פליליים – תשעה מהם לאחר חקירתם וארבעה לאחר

⁹⁰ העדות נגבתה על-ידי עאמר עארורי ב-1.8.10.

⁹¹ כך לפי עדותו של "דאוד" במח"ש בחקירה בתיק 3516/10 מ-12.8.10. חומר החקירה בתיק הועבר לוועד הציבורי נגד עינויים ב-7.12.10.

⁹² פרוטוקול דיון מ-10.3.11, (יהודה) 1367/11 התביעה הצבאית נ' א"ד.

יותר משבוע. הקטינים שאינם משוחררים מועברים בדרך כלל לכלא עופר או לכלא המותאם לקטינים בתוך שטח ישראל. מעטים הועברו לבסיסים צבאיים והוחזקו בהם כמה ימים טרם העברתם לאחד מבתי הכלא האלה.

נוכחות הורים בחקירת ילדיהם הקטינים

שלא כמו בחוק הישראלי, אין בחקיקה הצבאית כל התייחסות לנוכחות הורים בחקירת ילדיהם וזכות זו אינה מוקנית לקטינים פלסטינים.

מ-50 הקטינים שרואיינו לצורך הדו"ח, רק שניים נחקרו בליווי מבוגר. אכרם דענא, בן 13 מחברון, נעצר על ידי חיילים ב-22.9.10 ונלקח לתחנת המשטרה. החיילים אפשרו לשכן שהיה באזור להתלוות אליהם, והוא אף נכח בחקירה ושימש בה כמתורגמן. בסיום החקירה שוחרר דענא. למחרת, זומן דענא שוב למשטרה והגיע עם אביו, אולם השוטרים אסרו על האב להיכנס לחדר החקירות.⁹³ המקרה השני הוא של סוהאד אל-עוויווי, בת 13, הקטינה היחידה שרואיינה לצורך דו"ח זה. ב-23.3.10 היא הגיעה לתחנת המשטרה בליווי שכנתה, וזו נכחה גם במהלך החקירה.⁹⁴

בכל המקרים האחרים אסרו החיילים על הורי הקטינים להתלוות אליהם, למרות בקשותיהם המפורשות. ב-22.4.10 הגיעו חיילים לבית משפחת אל-קוואזבה בכפר אל-מנייה שבאזור בית לחם ועצרו שניים מבני המשפחה – ג'יהאד בן ה-16 ונדים בן ה-15. אביהם התעקש ללוותם, והחיילים אפשרו לו לעלות אתם לג'יף הצבאי, אולם כאשר הגיע הג'יף לפאתי הכפר הם הורו לו לרדת ולא אפשרו לו להתלוות לילדיו.⁹⁵ ב-27.9.10 נעצר סאאיל אבו קווידר, בן 15, בחברון. אחד המורים שלו וקשישה המכירה את המשפחה נכחו במקום וביקשו להתלוות אליו, אולם החיילים לא אפשרו זאת.⁹⁶

לאף אחד מהקטינים גם לא ניתנה אפשרות להתייעץ עם הוריהם לפני החקירה. מוחמד חמאמרה, בן 14, ביקש לשוחח בטלפון עם אביו, אולם החוקר התקשר לאביו ושוחח עמו ולא אפשר למוחמד לשוחח עמו בעצמו.⁹⁷ גם כאשר ההורים נכחו במקום, כוחות הביטחון מנעו מהקטינים לשוחח עמם. כך סיפר ע"א, בן 12 :

החיילים לקחו אותנו לעציון והורידו אותנו בחצר. ישבנו על הארץ כשהידיים שלנו קשורות והעיניים שלנו מכוסות במשך יותר משלוש שעות. בזמן שהעבירו אותנו מהחצר שמעתי את הקול של אבא שלי. הוא קרא לקצין. ראיתי אותו מתחת לכיסוי של העיניים. הוא עמד מאחורי השער הראשי של עציון. אחר כך העבירו אותי ואת שאר הילדים למקום אחר, רחוק מהשער. כבר לא ראיתי את אבא שלי אבל המשכתי לשמוע אותו קורא לחייל: "חייל, חייל!"⁹⁸

⁹³ העדות נגבתה על-ידי מוסא אבו הששה ב-30.9.10.

⁹⁴ העדות נגבתה על-ידי מוסא אבו הששה ב-24.3.10.

⁹⁵ העדויות נגבו על-ידי סוהא ז'ייד ב-11.5.10 וב-12.5.10.

⁹⁶ העדות נגבתה על-ידי מוסא אבו הששה ב-27.11.10.

⁹⁷ העדות נגבתה על-ידי סוהא ז'ייד ב-15.11.09.

⁹⁸ העדות נגבתה על-ידי מוסא אבו הששה ב-24.6.10.

נוכחות הורים בחקירה נועדה לשמור על זכויותיהם של הקטינים. ואולם, המקרים שבהם יש מעורבות כלשהי של מבוגר בעת חקירה של קטינים פלסטינים הם חריגים המעידים על הכלל: קטינים פלסטינים, גם צעירים מאוד, שאך הגיעו לגיל האחריות הפלילית, נחקרים ללא נוכחות הוריהם, על ידי חוקרים שאינם מוסמכים בהכרח כחוקרי נוער, לעתים קרובות לאחר שנלקחו מביתם באישון לילה.

עיכובם של קטינים מתחת לגיל האחריות הפלילית

גיל 12 הוא גיל האחריות הפלילית בחוק הישראלי ובחקיקה הצבאית. החוק אינו מאפשר לנקוט הליך פלילי נגד קטינים מתחת לגיל זה שהפרו את החוק. עם זאת, במסגרת המחקר לדו"ח תיעד בצלם שני מקרים שבהם עיכבו כוחות הביטחון קטינים מתחת לגיל האחריות הפלילית.

ב-25.1.11, בסביבות השעה 10:00 בבוקר, עצרו כוחות יס"מ בכפר א-נבי סאלח את כרים סאלח דאר איוב, בן 11, בחשד ליידוי אבנים. הוא נעצר ברחוב ונלקח לחקירה בידי שוטרים, ללא ליווי הוריו, אף שאמו נכחה במקום ואף שהנוכחים במקום הבהירו לשוטרים מה גילו.⁹⁹ נציגת בצלם התקשרה למשטרה ודרשה כי הילד ישוחרר. רק לאחר שיחות רבות, אמרו השוטרים לנציגי בצלם לבקש מההורים להביא לתחנת המשטרה תעודה המאמתת את גילו. בסביבות השעה 12:00, כשעתיים לאחר המעצר, הגיע אביו לתחנת המשטרה. כרים ואביו הוכנסו לחדר חקירות ושם הוא נחקר על ידי חוקר נוער דובר ערבית. השוטרים במקום הדגישו בפני נציגת בצלם כי החקירה על ידי חוקר נוער מתקיימת בשל גילו הצעיר, אף שהחקיקה הצבאית אינה מחייבת את המשטרה לעשות זאת. בחקירתו הודה כרים כי יידה אבנים באותו הבוקר במחאה על מעצרו של אחיו בן ה-14 כמה ימים קודם לכן. בסיום החקירה, שנמשכה כחצי שעה, דרשו השוטרים מהאב לשמור על בנו, והוא שוחרר.¹⁰⁰

המקרה השני היה בצהרי יום שישי, 18.2.11. בסביבות השעה 13:30 נכנסו כוחות צבא לביתה של משפחת עלאמה בכפר בית אומר. החיילים אמרו לבני המשפחה כי במצלמות של מגדל השמירה המוצב בכניסה לעיריה נראו שני ילדים זורקים אבנים לעבר הכביש. תחילה עיכבו החיילים את הבן מאמון עלאמה, בן שמונה. בביור שערכו עם מגדל השמירה התברר שהוא אינו מי שחיפשו והם שחררו אותו ועצרו את אחיו, מחמוד עלאמה, בן תשע. מחמוד נלקח מביתו לגיף צבאי כשהוא אזוק ועיניו מכוסות. התושבים במקום דרשו מהקצין שישחרר את הילד, אולם הקצין הבהיר כי הילד ישוחרר רק אם ייפסק יידוי האבנים בכפר כליל, כשהוא משתמש בילד בן 9 כבן ערובה להתנהגות כל תושבי הכפר.

מחמוד נלקח ללא הוריו ותוחקר על-ידי חייל. החייל שאל אם הוא יידה אבנים או אם ראה ילדים אחרים מיידיים אבנים. לאחר מכן הוא הועבר למחנה עציון. אביו

⁹⁹ ראו אור הלך, חדשות 10, "יתיעוד: כיצד שוטרים עוצרים באלימות ילד פלסטיני", 27.2.11, <http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=783841>

¹⁰⁰ עדות בנוגע למעצר נבנתה על-ידי איאד חדאד ב-1.3.11. כמו כן, עובדת בצלם נכחה במקום והדברים מתבססים גם על דיווח שלה.

הגיע למחנה, אולם נאסר עליו להיכנס ולהיות עם בנו. מרגע הילקחו של מחמוד בידי החיילים היה בצלם בקשר עם הרשויות – המינהל האזרחי, המשטרה והצבא – ודרש שהילד ישוחרר ושעד אז יאפשרו לאביו לשהות איתו. אף שכל הגורמים המעורבים בדבר ידעו מה גילו של הילד, נאסר על אביו להיכנס אל המחנה. רק סמוך לשעה 19:00 שוחרר מחמוד, לאחר ששהה עם החיילים, ללא כל ליווי, יותר מחמש שעות.¹⁰¹ דובר אוגדת איו"ש הסביר לנציגת בצלם ששחרורו של מחמוד התעכב בשל הכוונה להטיל קנס על הוריו, אולם בסופו של דבר הוא שוחרר ללא קנס, ואביו הוזהר ששיגיח עליו יותר בעתיד.¹⁰²

זכות להיפגש עם עורך דין

החוק הצבאי קובע כי ככלל, לכל העצירים יש זכות להיפגש עם עורכי דין. אפשר להגביל זכות זו כאשר העצירים חשודים בעבירות מסוימות, ובהן יידי אבנים, לפרק זמן מרבי של 90 יום אם הדבר דרוש "מטעמים של ביטחון האזור" או בשל צורכי החקירה.¹⁰³

לפי החוק, מניעת פגישה עם עורך הדין אמורה להיות חריג. למרות זאת, מ-50 הקטינים שאתם שוחח בצלם רק לאחד ניתנה אפשרות להיפגש עם עורך דינו לפני החקירה.¹⁰⁴ קטין נוסף נשאל במהלך החקירה אם יש לו עורך דין, ובהמשך היום, לאחר החקירה, ביקר אותו עורך דין למשך כחמש דקות.¹⁰⁵ שישה קטינים סיפרו כי הם שוחחו עם עורך דין רק סמוך למשפט וסיפרו לו את פרטי המקרה וקטין אחד נפגש עם עורך דינו כשבועיים לאחר שנעצר. במקרה נוסף עורך דינו של קטין יצר קשר עם החוקרים עוד לפני החקירה, אולם הם סירבו לאפשר לנער לשוחח עמו עד לאחר סיומה.¹⁰⁶

מההודעות שמסרו הקטינים במשטרה עולה כי חלק מהקטינים נשאלו אם ברצונם להיפגש עם עורך דין, אך נראה כי מדובר בעיקר בעניין פורמאלי וכי המשטרה לא עושה דבר כדי לאפשר פגישה כזאת. בהודעתו של ע"ז, בן 15, במשטרת חברון, הוא אמר בתשובה לשאלה כי אין לו

¹⁰¹ העדויות נגבו על-ידי מוסא אבו הששה ב-20.2.11; תיעוד של חלק מן המעצר צולם על-ידי מתנדב בצלם מוחמד עיאד עווד ב-18.2.11; נועם פרייס מבצלם שוחחה ב-18.2.11 עם ליאור ויוליה מהמוקד ההומניטרי במנהל האזרחי, משל"ט ש"י, עם אמיתי עמוס, קצין חקירות במשטרת חברון, עם זוהר הלוי, ראש מדור זכויות האדם ופניות הציבור בדובר צה"ל, ועם ליעד, דובר אוגדת איו"ש.

¹⁰² הנוהל של הטלת קנס על הורי קטין מתחת לגיל האחריות הפלילית החשוד ביידוי אבנים החל לשמש במהלך האינתיפאדה הראשונה, ואז גם אושר בבג"ץ (ר' ג"ץ 591/88 טאהה, קטין ואחרים נ' שר הביטחון ואח'). הנוהל מאפשר למפקד הצבאי להטיל קנס כזה ישירות, בלי מעורבות של המשטרה או של מערכת המשפט הצבאית.

¹⁰³ שלושים ימים ראשונים הם בהחלטה בכתב של האחראים לחקירה ושישים ימים נוספים – בהוראת שופט. ראו צו בדבר הוראות ביטחון (לעיל ה"ש 6), סעיפים 58 ו-59.

¹⁰⁴ עלאא קחוש, בן 17, נעצר ב-29.4.10. העדות נגבתה על-ידי איאד חדאד ב-5.7.10.

¹⁰⁵ אחמד בורנאט, בן 16, נעצר ב-19.7.10. העדות נגבתה על-ידי איאד חדאד ב-2.8.10.

¹⁰⁶ (יהודה) 1367/11 התביעה הצבאית נ' א"ד, 21.3.11.

מספר טלפון של עורך דין ולאחר מכן נמשכה החקירה.¹⁰⁷ מוחמד חמאמרה, בן 14, ענה בחקירתו כי "אני קטן, אין לי עורך דין".¹⁰⁸

את הבעייתיות בהתנהלות זו של המשטרה תיאר נשיא בית המשפט הצבאי לערעורים, אל"מ אהרון משניות: "נוכח גילו הצעיר של המשיב, ספק בעיני אם הבין היטב את משמעות זכות ההיוועצות, גם בהנחה שעצם הזכות הובהרה לו בלשון ברורה ומובנת, וספק רב אם היה מודע לזכותו שלא להפליל את עצמו".¹⁰⁹

שעת החקירה

מ-30 הקטינים שעמם שוחח בצלם אשר נעצרו במהלך הלילה, רק שלושה נחקרו מיד לאחר מעצמם. 19 מהם סיפרו כי נחקרו רק בבוקר, שלושה נחקרו בצהריים ושנים נחקרו רק חמישה ימים לאחר מעצמם. נוסף על כך, שבעה קטינים נעצרו בשעות היום אולם נחקרו רק בלילה ושני קטינים נעצרו בסביבות השעה 20:00 ונחקרו אחרי השעה 22:00. אף אחד מהקטינים שנעצרו בלילה לא נחקר על אירוע שהתרחש ביום הסמוך למעצרו ובדרך כלל הם נחקרו על אירועים שנטען בפניהם שהתרחשו לפחות שבוע לפני המעצר.

החוק הישראלי קובע כי אין לחקור קטין שטרם מלאו לו 14 אחרי השעה 20:00 ואין לחקור קטין שמלאו לו 14 אחרי השעה 22:00. איסור זה הוא מובן מאליו. החשיכה – והבלבול והפחד שהיא יוצרת – לצד עייפותם של קטינים המורגלים לישון בשעות כאלה, מפעילים לחץ על הקטינים במהלך החקירה. בחוק הצבאי אין איסור דומה. למרות זאת, השופט נתנאל בנישו, המשנה לנשיא בית המשפט הצבאי לערעורים, קבע כי יש טעם לפגם בניהול חקירתו של קטין בשעות הלילה, גם אם הדבר אינו מנוגד לחוק:

אפתח ואומר כי העובדה שחקירת העורר התנהלה בשעה 4:00 לפנות בוקר, מיד לאחר מעצרו, מעוררת סימני שאלה לא פשוטים. אכן, החוק אינו מונע פעולה שכזו. יחד עם זאת, כבר הכירה הפסיקה באפשרות שחקירה בשעת לילה מאוחרת תפגע בשיקול דעתו של הנחקר (ראה ת"פ (י-ם) 915/07 מדינת ישראל נ' מ.ח. ואח', פורסם בנבו). אין ספק כי החשש האמור מתעצם בענייננו כשהנחקר הינו קטין בן 15 בלבד אשר ספק אם היה מודע לזכויותיו. נקל לשער מה עלול להיות מצבו הנפשי של ילד הנעצר באישון לילה ע"י חיילים ומיד מובא לחקירה משטרתית.¹¹⁰

הדבר נכון גם לגבי חקירה המתרחשת בשעות היום לאחר שנמנעה מהנער שינה בלילה, כפי שציננה גם שופטת בית המשפט הצבאי יהודה, רס"ן אתי אדר:

¹⁰⁷ הודעותיו במשטרה של ע"ז, 6.11.09 ו-10.11.09, מתוך תיק מח"ש 198/2010 שהועבר לבצלם ב-1.12.10.

¹⁰⁸ הודעתו במשטרה של מוחמד חמאמרה, 6.11.09, מתוך תיק מח"ש 198/2010 (שם).

¹⁰⁹ ע"מ (איו"ש) 2912/09 (לעיל ה"ש 40).

¹¹⁰ ע"מ (איו"ש) 2763/09 א"ע נגד התביעה הצבאית, 16.8.09.

כשלעצמי, איני סבורה שהפגם בחקירת לילה, כפי שהיה באותו מקרה, ומידת הפגיעה שעשויה להיות בשיקול דעתו של נחקר כזה, עולה על הפגיעה שעשויה להיות בשיקול דעתו של מי שנעצר בשעות לילה, לא נחקר משך שעות, אך מוחזק בתנאים בהם אינו ישן ונח, ומובא לחקירה בשעות בוקר, ללא מנוחה כלשהי.¹¹¹

יזן א-שאער, בן 16 מחוסאן, נעצר ב-15.11.09 בסביבות השעה 1:30 בלילה. בשיחתו עם תחקירנית בצלם הוא מסר כי הוא נחקר רק בשעת הצהריים, ועד אז הוא לא ישן כלל. לדבריו, "בצהריים הודיתי, כי הייתי מאוד עייף ומאוד כאב לי הגוף, ורציתי לסיים את החקירה ואת המכות שנתנו לי שני החוקרים. הודיתי שזרקתי אבנים וחתמתי על ההודאה שלי."¹¹²

התעלמות מצוריהם הפיזיים של קטינים במהלך החקירה

23 מהקטינים שעמם שוחח בצלם ציינו כי במשך שעות ארוכות לאחר מעצרו נמנעו מהם מזון ו/או שתייה, ויש שאמרו שנמנעה מהם האפשרות לעשות את צרכיהם.

ע"א, בן 12 מבית אומר, נעצר בסביבות השעה 18:00 בערב ונלקח לחקירה במחנה עציון. רק בסביבות השעה 4:30 בבוקר הביאו לו ולחבריו שנעצרו אתו לחם פרוס.¹¹³ פאדי ח'טיב, בן 13 מבילעין, נעצר בסביבות השעה 18:00 ביום שישי בערב. כשלוש שעות לאחר מכן, בסביבות השעה 21:00, הוא ביקש מים מהחיילים ששמרו עליו, אולם הם סירבו. הוא שוחרר בערבות רק ביום שלישי, וסיפר כי בימי מעצרו לא ניתן לו מזון בכמות מספקת. ביום השחרור הוא הועבר בסביבות השעה 12:00 לחדר המתנה עם עצירים אחרים שהיו אמורים להשתחרר. הוא שוחרר רק בשעה 20:00 בערב, ובזמן הזה הוא קיבל מים בלבד.¹¹⁴ אדהם סלים, בן 17 מעזון, סיפר לבצלם כי הוא נעצר בחצות והועבר למשטרת אריאל, ושם נחקר עד למחרת בערב. בזמן הזה השוטרים לא נתנו לו או לעצורים שהיו אתו מזון אלא מים בלבד.¹¹⁵ גם האחים ג'יהאד ונדים קוואזבה, בני 16 ו-15 מאל-מנייה, סיפרו כי הם נעצרו באמצע הלילה ונחקרו כל היום בעציון בלי לקבל אוכל. לדבריהם, החיילים השאירו אותם יותר משעתיים בחוץ, בקור ובגשם, ואף הורידו מהם את מעיליהם. רק כשהגיעו לכלא עופר בשעות הערב ניתן להם מזון.¹¹⁶

עומר חמאמרה, בן 15 מחוסאן, סיפר לבצלם כי הוא נחקר משעות הבוקר ועד שעות אחר הצהריים. נוסף על האלימות שהפעיל כלפיו לטענתו החוקר "דאוד" במהלך החקירה, הוא תיאר קשיים אחרים: "במשך כל החקירה שלי, החוקר לא הרשה לי ללכת לשירותים למרות

¹¹¹ (יהודה) 1367/11, החלטה על שחרור ממעצר עד תום ההליכים מ-21.3.11 (לעיל ה"ש 106).

¹¹² העדות נגבתה על-ידי סוהא זייד ב-3.7.10.

¹¹³ העדות נגבתה על-ידי מוסא אבו השעה ב-24.6.10.

¹¹⁴ העדות נגבתה על-ידי איאד חדאד ב-9.6.10.

¹¹⁵ העדות נגבתה על-ידי עבד אל-כרים א-סעדי ב-4.7.10.

¹¹⁶ העדויות נגבו על-ידי סוהא זייד ב-11.5.10 וב-12.5.10.

שאני הייתי נורא לחוץ. לא הביאו לי אוכל וגם לא הביאו לי מים".¹¹⁷ סקר ג'ברין, בן 17 מתוקוע, סיפר כי ביקש ללכת לשירותים לפני תחילת החקירה, אולם נענה כי יוכל ללכת רק אחריה. חקירתו נמשכה שש שעות.¹¹⁸

איומים ואלימות בחקירה

מ-50 הקטינים שרואיינו לצורך דו"ח זה, 19 התלוננו על אלימות פיזית ומילולית שהופעלה כלפיהם בחקירתם במשטרה. 12 מתוכם נחקרו במחנה עציון,¹¹⁹ אחד במחנה סאלם, שלושה במשטרת אריאל, שניים במשטרת קריית ארבע ואחד בתחנת משטרה שלא ידע לזהות. חמישה קטינים דיווחו כי לא הפעילו נגדם אלימות פיזית ישירה, אך הם התלוננו על התנהגות שנועדה להפעיל עליהם לחץ בחקירה: איומים מילוליים – כמו איומים בפגיעה פיזית, במאסר ממושך או בשלילת היתר עבודה של האב – חשיפה לקור ובידוד. שלושה מהקטינים הללו נחקרו בעציון, אחד במשטרת אריאל ואחד במגרש הרוסים.

סקר ג'ברין, בן 17 מתוקוע, שוחרר לאחר מעצר של שמונה ימים, בלי שהובא בפני שופט. כך הוא תיאר את חקירתו בעציון על ידי החוקר "עמראן":

בחקירה שלי החוקר איים עלי שאם אני לא אודה שאני זרקתי אבנים, הוא יפסיק את היתר העבודה של אבא שלי ואבא יישאר בלי עבודה. הוא גם איים עלי שהוא ישלח אותי למגרש הרוסים ושאני אשב שם חמש שנים בבידוד בצינוק.

אני עדיין מרגיש פחד בגלל המעצר והחקירה. במיוחד בגלל האיום של החוקר שהוא יבטל את היתר העבודה של אבא שלי. אבא הוא המפרנס היחיד של המשפחה. אני תוהה: האם החוקר יכול לממש את האיום שלו ולבטל את ההיתר של אבא? זה מאוד מפחיד אותי.¹²⁰

הקטינים שסיפרו לבצלם על האלימות הפיזית כלפיהם מסרו תיאורים קשים ביותר של סטירות, מכות, בעיטות והפעלת לחץ על חלקים שונים בגוף. יזן א-שאער, בן 16, סיפר את שאירע בחקירתו על ידי שני חוקרים בעציון:

הם לקחו אותי לחדר אחר. היה שם חוקר שאמר שקוראים לו "קפטן דאוד". הוא שאל אותי שאלות על מקרים של זריקת אבנים ואמר לי להגיד לו את השמות של החברים שלי שזורקים אתי אבנים. כשהכחשתי שזרקתי אבנים, החוקר "דאוד" נתן לי סטירה בפנים שלי. זאת היה סטירה חזקה. הוא אמר לי: "אנחנו נפסיק את ההיתר של אבא שלך והוא לא יוכל לעבוד. אמא שלך והאחים הקטנים שלך יהיו רעבים ולא יהיה להם אפילו לחם לאכול. עדיף לך להודות שזרקת אבנים".

¹¹⁷ העדות נגבתה על-ידי סוהא זייד ב-11.7.10.

¹¹⁸ העדות נגבתה על-ידי סוהא זייד ב-22.9.10.

¹¹⁹ גם בעבר עלו תלונות על אלימות המופעלת בחקירות במחנה עציון. ראו לדוגמה בצלם, עינויים של קטינים במשטרת גוש עציון, יולי 2001, http://www.btselem.org/Download/200107_Torture_of_Minors_Heb.doc.

¹²⁰ העדות נגבתה על-ידי סוהא זייד ב-22.9.10.

בערך חצי שעה אחרי שהתחילה החקירה הגיע חוקר אחר שאמר שקוראים לו "אבו יוסף". הוא נתן לי מכות ובעיטות בכל הגוף, בעיקר בראש ובגב שלי. צעקתי מכאבים. "אבו יוסף" אמר לי לשתוק. הוא אמר לי: "תודה שזרקת אבנים או שנשלח אותך לחדר שיש בו עקרבים ונחשים קטלניים!"¹²¹

שאכר חמאמרה, בן 16, נעצר כמה ימים אחרי חברו יזן. גם הוא תיאר מסכת של אלימות כלפיו בחקירתו בעציון:

היה בחדר חוקר שאני לא זוכר איך הוא אמר שקוראים לו. הוא שאל אותי על זריקות אבנים שלי ושל חברים שלי מבית הספר. אחרי כל שאלה הוא נתן לי סטירות בפנים. זה היה כואב מאוד ואני צעקתי מכאבים בכל פעם.

אחרי בערך שעתיים החוקר הזה עזב את החדר והגיע חוקר אחר. הוא אמר שקוראים לו "דאוד". החוקר "דאוד" המשיך לחקור אותי וגם הוא הכה אותי ובעט בי. הוא אמר לי: "אם לא תודה, אני אשים את האחים שלך ואת אבא שלך בכלא. אתה חייב להודות!" אחר כך הוא הכריח אותי לחתום על נייר שלא הבנתי מה היה כתוב בו. מהבוקר ועד הערב שני החוקרים החליפו משמרות בלחקור אותי ושניהם הכו אותי.¹²²

מחמוד עמירה, בן 14 מנעלין, תיאר את האלימות שהופעלה כלפיו בחקירתו בתחנת משטרה, שהוא לא ידע היכן היא נמצאת:

הכניסו אותי לחדר שהיו בו שני חוקרים. הם לא אמרו איך קוראים להם. אחד מהם היה נמוך ושמן והשני היה גבוה ורזה. שניהם לבשו מדים של משטרה. החוקר השמן ישב מאחורי השולחן והחוקר השני ישב מאחורי. הוא קשר לי את הידיים לאחור באזיקים ממתכת.

אחר כך, החוקר השמן שאל אותי בערבית: "מי זרק אבנים על הכביש?" כל פעם שאני אמרתי שאני לא יודע מי זרק, החוקר הזה נתן לי סטירות, אגרופים ובעיטות. שני החוקרים המשיכו לחקור אותי ככה במשך חצי שעה בערך. אני פחדתי ובכיתי ואמרתי כל הזמן רק משפט אחד: "אני לא עשיתי שום דבר". הם לא התייחסו לדברים שלי ורק הגבירו את המכות. אחרי חצי שעה הם עזבו לחדר אחר וסגרו מאחוריהם את הדלת.¹²³

חקירת טענות לאלימות

המחלקה לחקירות שוטרים היא המוסמכת לחקור תלונות על אלימות של אנשי משטרה. רק 13 מתוך 24 הקטינים שהתלוננו בפני בצלם על אלימות פיזית או מילולית שהופעלה כלפיהם בחקירה הגישו תלונה במחייש. השאר העדיפו שלא להתלונן, אם מחשש שהרשויות ישללו את

¹²¹ העדות נגבתה על-ידי סוהא זייד ב-3.7.10.

¹²² העדות נגבתה על-ידי סוהא זייד ב-30.6.10.

¹²³ העדות נגבתה על-ידי איאד חדאד ב-6.7.10.

היתרי העבודה של בני משפחה או יפגעו בהם באופן אחר, ואם בשל חוסר האמון שלהם במערכת אכיפת החוק הישראלית. נוסף על כך, מסירת תלונה במח"ש עלולה להיות חווייה קשה נוספת לקטינים – הם נחקרים על ידי אנשי מח"ש שאינם בהכרח חוקרי נוער, ואין חובה שמבוגר מטעמם יהיה נוכח בעת מסירת העדות.

מהתלונות שהוגשו, בשבעה מקרים נפתחה חקירה. שני מקרים נסגרו – אחד מחוסר ראיות ואחד מחוסר אשמה.¹²⁴ חמישה מקרים עדיין נחקרים.¹²⁵ בחמישה מקרים נוספים הוחלט לכתחילה לא לפתוח בחקירה. בארבעה מהם התלוננו קטינים על אירועים שהיו קשורים לחקירה אחרת שנסגרה כבר ולכן, ומאחר שחלף זמן רב ממועד האירוע, הוחלט שלא לחקור גם תלונות אלה.¹²⁶ במקרה אחר הודיעה מח"ש כי הוחלט שלא לפתוח בחקירה, לאחר שבוצעו מספר פעולות חקירה ראשוניות.¹²⁷

בצלם בדק שני תיקי חקירה של מח"ש שנפתחו בעקבות תלונות של קטינים על אלימות שהופעלה כלפיהם במהלך חקירתם במחנה עציון.

התיק הראשון נפתח בעקבות תלונתם של שני קטינים מחוסאן – אחמד זעול בן 15 ומוחמד חמאמרה בן 14, שנחקרו בנובמבר 2009.¹²⁸ בשני המקרים חקרה מח"ש רק את האדם שהקטינים טענו שהפעיל כלפיהם אלימות. אחמד זעול מסר לחוקר מח"ש שבא לפגוש אותו בכלא כי הוא מעוניין להתעמק בלימודיו ולכן אינו רוצה להמשיך ולעסוק בתלונתו. בעקבות זאת החליטה מח"ש לסגור את התיק, אף שהייתה בידיהם עדות מפורטת שמסר להם בעת שהגיש את תלונתו. תיק החקירה שנפתח בעקבות תלונתו של מוחמד חמאמרה נגד מתשאל משטרתי המכונה "דאוד" נסגר אף הוא, לאחר שהוא הכחיש את ההאשמות נגדו. קטינים אחרים שביקשו להתלונן נגד "דאוד" לא זומנו לחקירה כלל.

חומר החקירה בשני המקרים מעלה כי מדובר בחקירה שטחית וכי לא נעשה ניסיון של ממש להגיע לחקר האמת. חוקרי מח"ש אימצו במלואה את גרסתם של האנשים נגדם התלוננו הקטינים ומיהרו לסגור את התיק. לנוכח בעיות אלה בחקירה הגיש בצלם ב-24.2.11 ערר על סגירת התיק.¹²⁹ ב-28.4.11 נמסר לבצלם כי החקירה תיפתח שוב, והעדים הנוספים יזומנו להעיד בפני מח"ש.¹³⁰

תיק החקירה השני נפתח בעקבות תלונתו של א"מ, בן 15, תושב בית אומר. לדבריו הוא עבר התעללות קשה מצד חוקר שהזדהה בפניו בכינוי "אבו זכיי" שהכה אותו ואיים עליו כי יחשמל

¹²⁴ מכתב לבצלם מאיילה פלטיק ממח"ש מ-8.11.10; מכתב לוועד הציבורי נגד עינייים מאיילה פלטיק ממח"ש מ-14.11.10.

¹²⁵ מכתב לבצלם מדלית בן-יעקב ממח"ש מ-2.3.11; שיחת טלפון עם איילה ממזכירות מח"ש ב-16.3.11.

¹²⁶ מכתב לבצלם מאוריאל קדמון ממח"ש מ-10.1.11. לגבי המקרה החמישי ר' מכתב לבצלם מאיילה אייבון ממח"ש מ-24.1.11.

¹²⁷ מכתב לבצלם מאוריאל קדמון ממח"ש מ-10.1.11.

¹²⁸ חומר חקירה בתיק מח"ש 198/2010 (לעיל ה"ש 107).

¹²⁹ מכתב מעו"ד גבי לסקי לפרקליט המדינה עו"ד משה לדור מ-24.2.11.

¹³⁰ שיחה של נועם רז מבצלם עם טארק אבו טה ממח"ש ב-28.4.11.

את איבר מינו וימנע ממנו את האפשרות להתחתן בעתיד.¹³¹ כשמסר את תלונתו במח"ש מנע החוקר מעובד בצלם, המבוגר היחיד שהיה עמו באותה העת, להיכנס אתו לחדר שבו נגבתה העדות. מקריאת העדות עולה כי לאחר שמסר תיאור מפורט של האלימות שהופעלה נגדו עשה החוקר מאמצים רבים לערער את עדותו, תוך שהוא נתפס לפרטים שוליים. כך, א"מ התלבט אם הוא הודה בפני "אבו זכי" או רק בפני חוקר אחר וחוקר מח"ש תהה בקול אם לא"מ יש בעיית זיכרון. במהלך עדותו גם מסר א"מ לחוקר מח"ש שהוא אינו מעוניין בחקירת המקרה, אף שבהמשך אמר ש"אם זה אסור להרביץ אז אני כן רוצה שתחקרו אותו".¹³² אמנם, חובה על החוקר לנסות להבין את גרסת המתלונן לאשורה, אולם במקרה זה מדובר בניסיון לערער את אמינותו של נער בן 15 שאך סיים למסור עדות על טראומה קשה שעבר, כשהוא בחדר בלי מבוגר מטעמו אך עם שני אנשי מח"ש – חוקר ומתרגם. בכך אין כדי לסייע לגילוי האמת.

לעומת זאת, חקירתו של "דאוד", שחוקר מח"ש זיהה מן התיעוד המשטרתי כמי שנגדו התלונן א"מ, התנהלה באווירה שונה. א"מ הגיע למעצר פצוע בידו בעקבות משחק כדורגל שהשתתף בו לפני מעצרו. כאשר נשאל "דאוד" אם הפעיל אלימות כלפי הנחקר הוא הכחיש ואמר: "לא נכון. מהסיבה הפשוטה שציננת במזכר שידו שבורה וחבולה אני לא אקח ריזיקה לפגוע בו. זה ברור שאם אדם פצוע אתה לא לוקח ריזיקה לעשות לו יותר נזק".¹³³ החוקר קיבל תשובה זו כלשונוה ולא המשיך לחקור אותו בנושא זה. זאת למרות שככל הידוע לבצלם לפחות קטין אחד נוסף התלונן בפני מח"ש על אלימות שנקט כלפיו אותו חוקר בתקופה שקדמה לתלונתו של א"מ.

חוקר מח"ש התעלם גם מסתירה ברורה בעדותו של "דאוד". במהלך מסירת העדות הוא נשאל אם א"מ היה אזוק בידיו וברגליו. תחילה הייתה תשובתו: "שלילי. אצלי בזמן התשאול הוא ישב מולי ללא כיסוי עיניים ללא אזיקים ואין אצלו אזיקי רגליים, רק אזיקון פלסטיק שלפעמים אנחנו משחררים להם". ואולם, מיד לאחר מכן הוא אמר: "הוא כן היה כבול אבל רק אזיקי ידיים. אני לא יכול לשבת עם הבנאדם לא כבול, בייח[ו] [ד] [כשמדובר בחשוד ביטחוני פח"ע עממי".

במסגרת חקירת מח"ש נגבתה גם עדותו של החוקר דן רוזנברג, שגבה את הודעתו של א"מ במשטרה, אולם הוא טען שהוא שימש רק ככתבן, ומי שניהל את החקירה היה דאוד, אשר הורה לו מה לכתוב. רוזנברג הבהיר לחוקר מח"ש כי הוא לא הבין את המתרחש, שכן אינו דובר ערבית, וכי אינו יודע מה אירע כאשר א"מ היה לבד בחדר עם "דאוד".

מלבד גביית עדויותיהם של שלושת האנשים האלה – א"מ, "דאוד" ודן רוזנברג – לא נעשו פעולות חקירה בתיק. כשלושה חודשים לאחר הגשת התלונה נמסר כי התיק נסגר מחוסר ראיות.¹³⁴

¹³¹ העדות נגבתה על-ידי מוסא אבו הששה ב-7.6.10.

¹³² תיק מח"ש 3516/10, הודעתו של א"מ בפני חוקר מח"ש שי נתנאל מ-9.8.10 (לעיל ה"ש 91).

¹³³ תיק מח"ש 3516/10, טופס גביית הודעת "דאוד", 12.8.10 (לעיל ה"ש 91).

¹³⁴ מכתב מאיילה פלטיניק ממח"ש לוועד הציבורי נגד עינויים, 14.11.10 (לעיל ה"ש 124).

חקירות ממושכות

ארבעה קטינים שעמם שוחח בצלם הוחזקו בחקירה יותר משבוע: קטין בן 16 שנחקר במשך 12 יום¹³⁵ וקטין בן 17 שנחקר במשך 13 יום¹³⁶ שוחררו בלי שננטו נגדם צעדים כלשהם; קטין בן 16, שנחקר במשך 22 יום, אז הוגש נגדו כתב אישום והוא שוחרר לאחר שנגזרו עליו ימי המאסר שכבר ריצה.¹³⁷ קטין אחר, בן 17, הוחזק במתקן חקירה 53 יום, ומתוכם חודש שלם לאחר שהסתיימה חקירתו בה הודה בסופו של דבר ביידוי אבן אחת לעבר גיפ צבאי. הוא נשפט ל-80 יום ונכלא למשך שבועיים בכלא קטינים עד ששוחרר.¹³⁸

שלושה מהארבעה דיווחו כי הם הועברו לכמה ימים לתא של משתפי פעולה בניסיון לגבות מהם הודאה. כל הארבעה סיפרו על חקירות אינטנסיביות ועל כליאה בבידוד חלק מזמן ההמתנה בין החקירות. בכל תקופת החקירה לא הורשו הקטינים לפגוש את בני משפחותיהם, ועל אחד מהם נאסר גם להיפגש עם עורך דין.

עימאד חוסיין, בן 17, תיאר לבצלם את התנאים במתקן החקירה:

כל חקירה נמשכה בערך שש שעות. לא הודיתי בשום דבר והחוקרים החזירו אותי אחרי כל חקירה לצינוק. הייתי עייף מאוד וכאב לי הראש. ליד הצינוק שלי פעל גנרטור ועשה הרבה רעש. הרעש מאוד הפריע לי ודחפתי נייר טואלט לתוך האוזניים כדי להפחית את העוצמה של הרעש של הגנרטור. המצב הזה נמשך ככה בכל יום, חוץ מימי שישי וישבת, שבהם לא היו חקירות. אני לא הודיתי בשום דבר...

העבירו אותי לתא גדול, באורך של בערך 4 x 5 מטר. בתא היו ארבע מיטות ולא היו בו עצורים אחרים. בצינוק בתא היו מקלחת, שירותים וכיור. הייתי בתא הזה שמונה ימים בלי שנחקרתי בגלל שהיה פסח. אחרי שמונה ימים העבירו אותי לחדר החקירה. בחקירה הודיתי בפני החוקר שזרקתי פעם אחת אבן אחת על גיפ צבאי.¹³⁹

"שיטת ההפללות"

במהלך החקירה, נשאלים הקטינים גם על קטינים אחרים שידו אבנים, בניסיון לאתר חשודים נוספים. כך עובדת השיטה: בשלב ראשון נעצרים נער אחד או כמה נערים. במהלך החקירה, הם נדרשים למסור שמות של נערים אחרים שהם ראו מיידים אבנים, ואז נעצרים גם אלה ונדרשים למסור שמות נוספים. המעצרים נעשים על בסיס מידע שמסרו הקטינים תחת לחץ, לעתים קרובות לאחר שהוצאו מביטם באישון לילה, ללא נוכחות הוריהם ותוך איום במאסר ממושך ובשיבוש מתמשך של חייהם. רבים מהקטינים התלוננו גם על אלימות שהופעלה כלפיהם בדרך

¹³⁵ העדות נגבתה על-ידי עאטף אבו א-רוב ב-7.7.10.

¹³⁶ העדות נגבתה על-ידי איאד חדאד ב-5.7.10.

¹³⁷ העדות נגבתה על-ידי עבד אל-כרים א-סעדי ב-23.12.10.

¹³⁸ העדות נגבתה על-ידי עבד אל-כרים א-סעדי ב-5.7.10.

¹³⁹ העדות נגבתה על-ידי עבד אל-כרים א-סעדי ב-5.7.10.

למעצר ובמהלך החקירה. בנסיבות כאלה קשה להצדיק את ההסתמכות הכמעט בלעדית על המידע שמסרו הקטינים לצורך ביצוע מעצרים נוספים.

להלן שתי דוגמאות ליישום השיטה הזאת:

1. מעצר קטינים בחוסאן, נובמבר 2009¹⁴⁰

כביש 60, שהוא ציר תנועה מרכזי בגדה, עובר בקרבת הכפר חוסאן. ב-29.10.09, בסביבות השעה 19:00, נזרקו אבנים גדולות על כלי רכב שבו נסעו שני אזרחים ישראלים סמוך לכפר חוסאן. חלקה הימני של השמשה הקדמית נופץ ונגרם נזק למכסה המנוע. ב-6.11.09, בסביבות השעה 2:00 לפנות בוקר, הגיעו כוחות צבא לכפר ועצרו את מ"ח, בן 14, בחשד למעורבות באירוע זה. הוא נלקח לחקירה, אך לא הודה ביידוי אבנים ושחרר לביתו בערובה.

כעבור יומיים, ב-8.11.09, נעצר נער נוסף מחוסאן, א"ז, בן 15. במהלך חקירתו הוא מסר כמה שמות של קטינים שיידו אבנים. בשמות שמסר היה גם שמו של מ"ח, ובעקבות זאת הוא נעצר למחרת שוב, גם הפעם במבצע מעצר לילי. הוא נלקח שוב לחקירה, ובמהלכה הטיח בו החוקר: "שלחתי אותך הביתה ואחר כך גיליתי ששיקרת לי". לאחר החקירה הוא שוחרר.

שני קטינים נוספים נעצרו כשבוע לאחר מכן בעקבות המידע שמסר א"ז – ב-15.11.09 נעצר י"ש וב-19.11.09 נעצר ש"ח.

א"ז שוחרר מהמעצר כעבור שלושה ימים, אך הוא נעצר שוב ב-30.11.09, לאחר שהקטינים שנעצרו בעקבות המידע שהוא מסר סיפרו בחקירה שהוא יידה אבנים.¹⁴¹

מתחקיר בצלם עולה כי סך הכל נעצרו בחודש נובמבר 2009 שבעה קטינים מחוסאן ונלקחו לחקירה במחנה עציון, כולם במבצעי מעצר ליליים.

חמישה מהקטינים נשפטו למאסר של שלושה עד שלושה חודשים וחצי, אחד שוחרר כעבור שלושה ימים, והצעיר שבחבורה, בן 14, נחקר פעמיים, ובשני המקרים שוחרר לאחר חקירתו. שני הקטינים אשר לא הועמדו לדין לא הודו בחקירתם ביידוי אבנים, ועל פי רישומי המשטרה זו הייתה הסיבה לשחרורם.

2. מעצר קטינים בבילעין בשנת 2009

בשנת 2009 נעצרו בבילעין קטינים רבים אשר הואשמו ביידוי אבנים במסגרת ההפגנות השבועיות נגד מכשול ההפרדה. ברוב המקרים נעשו המעצרים בשעות הלילה. הודאותיהם של הקטינים שימשו למעצרים של קטינים אחרים, ובין השאר גם סייעו בהפללתם של שלושה אנשים בארגון ההפגנות

¹⁴⁰ העדויות בפרשה זו נגבו על-ידי סוהא זייד ב-15.11.09, 22.11.09, 30.6.10, 3.7.10, 11.7.10. חומר החקירה המשטרתי מצוי בתיק מח"ש 198/2010 (לעיל ה"ש 107).

¹⁴¹ י"ש וע"ח מופיעים כעדי תביעה בכתב האישום שהוגש נגד א"ז (בית המשפט הצבאי יהודה, תיק תביעה 3650/09). גם בדיון בעניינו בבית המשפט הצבאי לערעורים ב-14.12.09, ע"מ (איו"ש) 3568/09 א"ז נ' התביעה הצבאית, עולה כי נעצר על סמך הפללות, וכך כותב שם השופט אלי"מ אריה נח: "אלא שבמעצרו השני ולאחר שנצטברו נגדו ראיות לכאורה של מפלילים, הודה העורר בשמונה מקרים של יידוי אבנים, ונצברו נגדו ראיות נוספות".

– אדיב אבו רחמה, עבדאללה אבו רחמה ומוחמד ח'טיב. שני הראשונים הורשעו בהסתה, בארגון הפגנות ובעבירות אחרות וריצו עונש מאסר של כשנה וחצי, ואילו האחרון זוכה מחמת הספק.

לבצלם אין נתונים מלאים על כל הקטינים מבילעין שנעצרו, המידע שמסרו והשימוש שנעשה בו. ואולם, תיקי החקירה במשטרה ממחישים כיצד פועלת השיטה.

ב-23.6.09 נעצרו כ"ח וח"י, שניהם בני 16 מבילעין. מהודעותיהם במשטרה עולה כי הם הודו בחקירתם ביידוי אבנים ומסרו שמות של קטינים ובגירים שהיו אתם.¹⁴² אחד השמות שמסרו היה של ח"י, בן 16 מבילעין, והוא נעצר ב-29.6.09. בחקירתו מסר גם הוא רשימה ארוכה של שמות.¹⁴³ בשמות שמסר היה נ"א, ואת שמו מסרו גם קטינים אחרים.

באמצע אוגוסט הגיע הצבא לביתו של נ"א באישון לילה ועצר אותו. לאחר חמישה ימים הוא שוחרר בערבות, ובסופו של דבר נגזרו עליו הימים שכבר ריצה במעצר, ארבעה חודשי מאסר על תנאי וקנס כספי של 1,300 ש"ח.¹⁴⁴ נשיא בית המשפט הצבאי לערעורים נימק את שחרורו בערבות בכך שהאישומים נגדו התבססו על ראיות חלקיות בלבד, ואלה הובילו למסקנה שיידה אבן אחת לעבר מכשול הפרדה – מעשה שאינו מסכן איש.¹⁴⁵

קטינות במערכת המשפט הצבאית

לצבא אין נתונים על מספר הקטינים והקטינות שנעצרו על ידי חיילים. שירות בתי הסוהר מסר לבצלם כי מטעמים טכניים אין באפשרותו לדעת כמה קטינות פלסטיניות שהואשמו בעבירות המוגדרות ביטחוניות הוחזקו במתקניו בכל שנה, והוא יכול למסור רק כמה קטינות שהו במתקניו בסוף כל חודש.¹⁴⁶ לפי נתונים אלו, בשנים 2007-2009 נע מספר הקטינות שהיו במשמורת שב"ס מדי חודש בין אפס לחמש, כלומר מדובר בשנים אלו בעצרות אחדות. באוקטובר 2009 שוחררו כל הקטינות במסגרת העסקה שבה הועברה לישראל קלטת מגלעד שליט. רק בנובמבר 2010 הועברה קטינה נוספת למשמורת שב"ס, למשך חודשיים.¹⁴⁷ השב"ס לא מסר מידע על ההאשמות כלפי הקטינות שהיו במשמורת, אך ידוע כי מקצתן לא הואשמו ביידוי אבנים אלא בעבירות אחרות.

במסגרת המחקר לדו"ח זה איתר בצלם קטינה אחת בלבד אשר נחקרה בחשד ליידוי אבנים. הקטינה, בת 13, נחקרה ב-23.3.10 בשעות היום במשטרת חברון, בנוכחות אישה מבוגרת מטעמה. היא שוחררה לאחר החקירה.¹⁴⁸

¹⁴² הודעתו של כ"ח במשטרה, 23.6.09; הודעתו של ח"י במשטרה, 23.6.09; הודעתו של ח"י במשטרה, 22.7.09.

¹⁴³ הודעתו של ח"י במשטרה, 29.6.09.

¹⁴⁴ המידע הופיע בתשובת דובר צה"ל לבצלם מ-2.8.10 (לעיל ה"ש 65).

¹⁴⁵ ע"מ (איו"ש) 2912/09 (לעיל ה"ש 40).

¹⁴⁶ ראו הסבר לעיל, ה"ש 61.

¹⁴⁷ המידע הועבר לבצלם מאחראי חופש המידע שב"ס במסגרת בקשות מידע חודשיות קבועות.

¹⁴⁸ העדות נגבתה על-ידי מוסא אבו הששה ב-24.3.10.

ג. מעצר עד תום ההליכים

החוק הישראלי קובע כי יש לעשות כל מאמץ שלא להחזיק קטינים במעצר וכי אין להחזיק כלל במעצר קטינים מתחת לגיל 14. נשיא בית המשפט הצבאי לערעורים קבע שרוחו של חוק הנוער צריכה להנחות את פעילותם של השופטים, גם בכל הנוגע למעצר עד תום ההליכים. לדבריו, "כאשר מדובר בקטין שאין לו עבר פלילי ואינו רצידיביסט, והמעשה המיוחס לו אין בו מסוכנות ממשית טבועה מעצם מהותו, ראוי לשקול ביתר שאת חלופת מעצר הולמת, מלווה בערבויות ובאמצעי בקרה מתאימים, בכדי לתת לקטין הזדמנות להיטיב את דרכו".¹⁴⁹ גם בנושא זה, לדברים חשובים אלה כמעט ואין ביטוי במציאות.

הדיונים בהארכות מעצר של קטינים לא נערכים בבית המשפט הצבאי לנוער אלא בבית המשפט הצבאי הרגיל, בפני שופט תורן. נוכחות ההורים אינה נדרשת בהם. דיונים אלה מתקיימים לפעמים לאחר כמה ימים שהקטינים נמצאים כבר במעצר שכן החוק הצבאי מאפשר להחזיק פלסטינים – קטינים ובגירים – במעצר לתקופה של עד שמונה ימים לפני הבאתם לפני שופט. לעיתים מנצלים חוקרי המשטרה ונציגי התביעה הצבאית את מלוא שמונת הימים שמתיר להם החוק, גם בהיעדר הצדקה של צרכי החקירה.

מעורבות של עורכי הדין המייצגים את הקטינים עשויה להאיץ את הבאת הקטין בפני שופט שיכריע בנוגע להמשך החזקתו במעצר. לדוגמה, מעצרו של צ"צ, בן 16, הוארך על ידי קצין החקירות שהורה להביאו בפני שופט רק בתום שמונת הימים. עורך דינו פנה לבית המשפט בבקשה דחופה לשחררו. בעקבות זאת, נאלצה התביעה לבחון את החומרים בתיק כבר בשלב זה והסכימה לשחררו בערבות.¹⁵⁰ מעורבות עורכי הדין יכולה להשפיע גם על ההארכה הניתנת לצורך החקירה. לדוגמה, ל"ס, בן 17, הוחזק במעצר שמונה ימים, במהלך תקופת בחינות הבגרות, למרות שכבר בראשית חקירתו התברר כי התמונה המפלילה שבגינה נעצר כלל אינה תמונתו. החוקרים ביקשו את הארכת מעצרו לשבעה ימים נוספים, אולם עורך דינו התעקש שאין כל ראייה הקושרת אותו ליידוי אבנים והשופט הורה לשחררו ממעצר ללא תנאים.¹⁵¹

מעיון בפסקי הדין שניתנו בנוגע לשחרור בערבות של קטינים עולה כי השופטים כמעט שאינם נותנים את דעתם לשאלת ההשפעה של המעצר הממושך על הקטין. ההחלטות בנושא מתקבלות בכל מקרה לגופו, על פי נסיבות העניין.¹⁵² אולם, ניתן להצביע על שלושה גורמים שעשויים להשפיע על השופטים בהחלטתם בנוגע לשחרור ממעצר:

1. גיל צעיר: בעניינם של קטינים מתחת לגיל 14 מצהירים השופטים על נכונות לעשות מאמצים מיוחדים למצוא חלופות מעצר:

¹⁴⁹ ע"מ (איו"ש) 2912/09 (לעיל ה"ש 40).

¹⁵⁰ (יהודה) ב"ש 108/10, **התביעה הצבאית נ' צ"צ**, 18.3.10.

¹⁵¹ (שומרון) דיון הארכת מעצר בימים של ל"ס בפני השופט רס"ן יריב נבון מתאריך 21.12.09.

¹⁵² (שומרון) 4577/10 **התביעה הצבאית נגד ל' ע' נ' ש' (קטין)**, 1.12.10.

כשמדובר בקטינים בני 14 או צעירים מכך, יש לבחון היטב חלופת מעצר שתאיין את המסוכנות. נערים, ואולי יש לומר ילדים בגיל זה, אינם מגובשים בדעתם ונוחים להשפעה. הכוונה העומדת מאחורי מעשיהם הינה פעמים רבות שונה באופייה משל חבריהם הבוגרים יותר.¹⁵³

הנכונות להתחשב בגילם הצעיר של הנאשמים אינה עולה בקנה אחד עם הנחיית חוק הנוער שלפיה אסור להחזיק קטין מתחת לגיל 14 במעצר עד תום ההליכים.

בכל מקרה, במקרים רבים בהם מדובר בקטינים בני פחות מ-14, עונשם נגזר במסגרת עסקת טיעון שבה מוטלים עליהם ימי מעצרם עד לעסקה ובמקרים אלה בכל מקרה שאלת השחרור בערבות אינה עולה כלל.¹⁵⁴

2. תדירות ביצוע העבירה: קטינים החשודים כי יידו אבנים בהזדמנויות רבות נחשבים לבעלי רמת מסוכנות גבוהה יותר מקטינים החשודים בעבירה חד-פעמית. נשיא בית המשפט הצבאי לערעורים אל"מ אהרון משניות קיבל ערעור של קטין שביקש להשתחרר עד תום ההליכים, וקבע בין השאר כי "מדובר גם במקרה חד-פעמי, שלא תוכנן מראש, ולא נעשה במסגרת הפרות סדר נרחבות יותר. העורר לבדו השליך אבן אחת בלבד, שכל הנראה לא גרמה לנזק".¹⁵⁵

3. קשיים ראיתיים: קשיים ראיתיים בתיק, המפחיתים את הסיכוי להרשעה, עשויים לשכנע את השופט לשחרר בערבות את הנאשם. לדוגמה, מ"ה, בן 16 מחברון, הואשם כי יידה אבנים במהלך הפרת סדר ופצע שני חיילים. בדיון בבית המשפט התברר כי החיילים לא נפצעו כלל. כעבור 27 ימי מעצר הוא שוחרר בערבות לאחר שהשופטת קיבלה את טענת הסגור שהיו בעיות בזיהויו של הנאשם על ידי החייל שעצר אותו.¹⁵⁶ התביעה הצבאית ערערה על השחרור, והערעור נדחה.¹⁵⁷ בסופו של דבר הודה מ"ה והורשע במסגרת עסקת טיעון, והושתו עליו ימי מאסר כמספר ימי המעצר שכבר ריצה – 27 יום.¹⁵⁸

ריבוי גורמים אלו וגורמים מקלים אחרים מגבירים את הסבירות שקטין אכן ישוחרר בערבות. כך היה במקרה של ל' ע' נ' ש':

מצאתי במקרה זה כי קיימות נסיבות מצטברות המצדיקות סטייה מההלכה כי יש לעצור בגין יידוי אבנים והן: גילו הצעיר של הנאשם; עברו הנקי; העובדה כי דובר באירוע חד-פעמי; העובדה כי מחומר הראיות, לא ניתן לייחס לנאשם את הפגיעה בידו של החייל וכן העובדה

¹⁵³ ע"מ (איו"ש) 1889/09 (לעיל ה"ש 78).

¹⁵⁴ כך נמסר במכתב מזוהר הלוי מתאריך 2.6.11 במסגרת התכתבות עם בצלם במענה לפניות מתאריכים 24.5.10, 30.8.10 ו-17.5.11, ואושר על-ידי עורכי דין עמם שוחח בצלם וכן בתיקים של ארגון DCI שבחן בצלם.

¹⁵⁵ ע"מ 2409/10 נ"מ נ' התביעה הצבאית.

¹⁵⁶ (יהודה) 1923/10 התביעה הצבאית נ' מ"ה, החלטת השופטת רס"ן אתי אדר מ-6.4.10.

¹⁵⁷ ע"מ (איו"ש) 1495/10 התביעה הצבאית נ' מ"ה (ערר על [יהודה] 1923/10, החלטה מ-6.4.10, שם).

¹⁵⁸ (יהודה) 1923/10 (לעיל ה"ש 156), גזר דין של שופטת הנוער שרון ריבלין-אחאי מ-5.7.10.

כי אביו של הנאשם נכח בדיון, דבר המלמד על כך שקיימת מסגרת משפחתית היכולה לתמוך בנאשם ולהדריכו לבל ייכשל שוב.¹⁵⁹

בצלם ביקש מדובר צה"ל נתונים בנוגע לשחרור בערבות של קטינים שהואשמו בידויי אבנים. במענה להתכתבות ממושכת, מסר דובר צה"ל כי בסיס הנתונים במערכת הממוחשבת של הצבא בנוגע לשחרור קטינים בערבות "אינו מדויק, ועל כן, לא ניתן לבסס עליו מסקנות כלשהי".¹⁶⁰

עם זאת, מבדיקה של בצלם עם עורכי דין הפועלים בקביעות בבית המשפט הצבאי לנוער ומעיון בפסקי דין עולה כי שופטים כמעט שלא יורו על שחרור בערבות של קטין המואשם בידויי אבנים. שחרור כזה הוא עניין נדיר וברוב המקרים בוחרים השופטים שלא ליישם את עקרונות חוק הנוער ומקבלים את בקשת התביעה למעצר עד תום ההליכים. כך נימק זאת שופט בית המשפט הצבאי בשומרון, רס"ן יריב נבון:

מידי האבנים לעבר כוחות צה"ל, זוכים בדרך כלל לגיבוי ותמיכה במעשיהם בקרב האוכלוסייה בקרבה הם חיים ולכן, קיים חשש מובנה לפיו אותם נערים יחזרו על מעשיהם. זאת במיוחד כאשר עניין לנו בנאשמים צעירים בגילם שתפיסתם עדיין אינה מגובשת עד תום, הניתנים להשפעה בקלות יתרה. אשר על כן, מעטים יהיו המקרים בהם ישתכנעו ביהמ"ש מקיומה של חלופת מעצר. אך ייתכנו גם מצבים בהם האיזון אותו יערוך ביהמ"ש יביאו להעדיף את זכות הנאשם לחירות על פני האינטרס הציבורי הטמון בהותרתו מאחורי סורג ובריח.¹⁶¹

ניתוח של התיקים בהם טיפל ארגון DCI-Palestine במהלך השנים 2009 ו-2010 מחזק קביעה זו. בשנים אלה טיפל הארגון ב-133 תיקים של קטינים אשר הועמדו לדין באשמת ידויי אבנים. מתוכם, רק ב-31 מקרים, המהווים 23%, החליטו השופטים לשחרר את הקטינים בערבות.

בסופו של דבר, שוחררו רק 23 מהקטינים: תשעה היו בני 12-13, חמישה היו בני 14-15 ותשעה היו בני 16-17. 21 מהם הורשעו אולם אף אחד מהם לא הוחזר לכלא לריצוי עונש נוסף אלא נגזרו עליהם ימי מאסר כמספר ימי המעצר שכבר ריצו, עונש מאסר על תנאי ו/או קנס. בשני המקרים האחרים נמחקו כתבי האישום.

שני קטינים שבית המשפט הורה לשחררם בערבות נשארו בכלא, שכן משפחותיהם לא יכלו לעמוד בסכומי הערבות שנקבעו, שהגיעו לכמה אלפי שקלים. חמישה קטינים נוספים העדיפו לחתום על עסקת טיעון למרות שבית המשפט הורה על שחרורם בערבות. במקרה אחד התקבל רעור התביעה על החלטת בית המשפט לשחרר קטין בערבות והוא נותר במעצר.

¹⁵⁹ (שומרון) 4577/10 (לעיל הי"ש 152).

¹⁶⁰ מכתב לבצלם מזוהר הלוי מתאריך 2.6.11 (לעיל הי"ש 154).

¹⁶¹ (שומרון) 4577/10 (לעיל הי"ש 152).

ד. המשפט

במסגרת המחקר לדו"ח נכח בצלם בעשרות דיונים שהתנהלו בבית המשפט הצבאי לנוער שבמחנה עופר בעניינים של קטינים שהואשמו בידידי אבנים. הדיונים נחלקו לשני סוגים: דיונים פרוצדוראליים – כמו הקראת כתב אישום, הגשת טענות ותזכורות, ודיונים שבהם ניתן גזר דין במסגרת עסקת טיעון. רק במקרה אחד נכחנו במשפט שבו התנהלו דיוני הוכחות, שבמהלכם נחקרו עדים או הובאו ראיות להוכחת אשמתו של הנאשם.

ביום הדיון הקטינים מועברים מהכלא שבו הם עצורים לבית המשפט בעופר. עד לדיון בעניינים הם ממתנינים עם עצירים אחרים בקרוון עם חלון. סדר הדיונים לא נמסר לעצירים והם נקראים להיכנס לבית המשפט בלי לדעת מראש מתי יגיע תורם. במהלך היום ניתנת להם שתייה ואם שהייתם ממושכת מוגשת להם גם ארוחה.

בדיון הראשון הנאשמים נכנסים לאולם לפני כניסת השופט, כשהם אזוקים בידיהם וברגליהם ולבושים בדרך כלל במדי הכלא של השב"ס. הם יושבים באזור מתוחם המיועד לנאשמים ואזיקי הידיים שלהם משוחררים. בשלב זה נכנסים לאולם גם בני משפחותיהם – לכל נאשם ניתנים שני היתרים עבור בני המשפחה – ועבור רוב הקטינים זה המפגש הראשון עם משפחתם מאז המעצר. הקטינים הראשונים זוכים בדרך כלל לזמן שיחה ארוך יותר עם בני משפחותיהם, עד לכניסת השופט ותחילת יום הדיונים. בני המשפחה יושבים בשורת הכיסאות המרוחקת ביותר מן הנאשמים ואנשי שירות בתי הסוהר מרחיקים את בני המשפחה המבקשים להתקדם, כך שהעצורים ובני משפחותיהם נאלצים לנהל שיחה בקריאות ובתנועות ידיים בלי כל מגע פיזי. נאשמים אשר שוחררו בערבות מתייצבים לצד בני משפחתם ויושבים לצד סנגוריהם.

כל הדיונים מתנהלים בעברית, שפה שהנאשמים ובני משפחותיהם בדרך כלל אינם מבינים. בבית המשפט יש מתורגמן, והנוכחים תלויים בו כדי להבין את הנאמר באולם.

מאז הקמת בית המשפט לנוער נעשה מאמץ לזרז את משך זמן התנהלותם של המשפטים. על-פי נתוני בית המשפט, בשנת 2008, מבין הקטינים שהוחזקו במעצר עד תום ההליכים, 74% מהתיקים הסתיימו תוך פחות מחצי שנה וכ-10% התנהלו למשך יותר מתשעה חודשים. בשנת 2010, 90% מהתיקים של קטינים שהוחזקו במעצר עד תום ההליכים הסתיימו תוך פחות מחצי שנה, וירד לכ-1.5% מספר התיקים שהתנהלו למשך יותר מתשעה חודשים.¹⁶²

ככלל, בבית המשפט לנוער לא מקיימים דיון ללא נוכחות ההורים ובהיעדרם ידחה הדיון. להורים יש זכות להביע את עמדתם במהלך המשפט, והיו שופטים שהסתמכו על נוכחותם באולם ועל התחייבותם לשמור על ילדיהם בהחלטתם להקל בעונש.

בתצפיות שערך בצלם בבית המשפט ניכרה בפניהם של הקטינים ההתרגשות למראה הוריהם, ומפח הנפש של קטינים שהוריהם לא נכחו באולם.

¹⁶² מכתב לבצלם מזהר הלוי מדובר צה"ל מתאריך 12.5.11 (לעיל ה"ש 31).

כמה קטינים תיארו לנו מה הרגישו כאשר הובאו בפני השופט. פאדי ח'טיב, בן 13 מבילעין, סיפר לבצלם על הבאתו לדיון הארכת מעצר:

בשעה 6:00, בבוקר של היום השלישי למעצר, לקחו אותי לדיון בבית משפט. השומרים הובילו אותי לבית המשפט כשהידיים והרגליים שלי אזוקות באזיקים מברזל. הם העלו אותי לאוטובוס בלי כיסוי על העיניים. יחד אתי היו באוטובוס בערך עוד 20 אסירים. האוטובוס נסע מרחק קצר ואז הורידו אותנו לתוך קרוון קטן. הפרידו את המעשנים מאלה שלא מעשנים. אני הייתי ביחד עם שמונה אסירים בקרוון הזה. הסוהרים סגרו את הדלת ואחר כך התחילו להוציא אותנו אחד אחרי השני.

בזמן שחיכיתי שם, מאוד פחדתי ממה שהולך לקרות. אחרי בערך שלוש שעות, הביאו לנו אוכל - לבן, מלפפון, זיתים ולחם. נשארתי בקרוון עד שעות הערב והייתי האחרון שנכנס למשפט. פחדתי להישאר לבד, מבודד מכל העולם, בלי שאני יודע מה הולך לקרות לי.

כשהגיע התור שלי, שוטר לקח אותי לבית המשפט. התחלתי לבכות בבית המשפט כשראיתי את השופט הצבאי והמתורגמן.

המתורגמן אמר לי עוד לפני שהשופט הקריא את כתב האישום נגדי: "אם תשלם 3,000 שקל, תוכל ללכת הביתה!" אמרתי לו: "בסדר". אז הוא שאל אותי: "יש לך מספר טלפון להתקשר להורים שלך?" אמרתי לו: "כן". ביקשתי מאחת הנשים שהגיעה לדיון של הבן שלה, להתקשר לאבא שלי ולהגיד לו שישלם ערבות של 3,000 שקל כדי לשחרר אותי.¹⁶³

שאכר חמאמרה, בן 16 מחוסאן, תיאר את הקושי שחווה בהבאה למשפט ובהמתנה לו:

אחרי שהעבירו אותי לכלא רימונים, לקחו אותי עוד כמה פעמים לבית המשפט בעופר. בכל פעם הוציאו אותי בלילה מהתא והעבירו אותי לתא אחר, יחד עם עצורים מבוגרים. בבית המשפט חיכיתי יחד עם 15 עצורים אחרים במשך כמה שעות עד שהגיע התור לדיון שלי. הרבה מאוד עצורים מחכים בתור בבית המשפט. החדר שמחכים בו הוא קטן וצר עד כדי כך שקשה לנשום שם. סבלתי מזה בכל פעם שירדתי לבית המשפט. בדיון האחרון שהיה לי בבית המשפט, השופטת גזרה עלי עונש של שלושה חודשי מאסר וקנס כספי של 1,000 שקל. לדיון בבית המשפט הגיעו ההורים שלי וגם עורך הדין. אחרי המשפט לקחו אותי חזרה לכלא רימונים ושם הייתי עד שנגמרה תקופת המאסר שלי.¹⁶⁴

עסקאות טיעון

עריכת עסקאות טיעון, ובתוך כך ויתור על ניהול משפט הוכחות, נפוצה במערכת המשפט הישראלית בה למעלה ממחצית התיקים מסתיימים באופן זה.¹⁶⁵

¹⁶³ העדות נגבתה על-ידי איאד חדאד ב-9.6.10.

¹⁶⁴ העדות נגבתה על-ידי סוהא זייד ב-30.6.10.

¹⁶⁵ ראו לדוגמה את הנתונים שפירסמה על כך התנועה לחופש המידע בעקבות תשובת המדינה על עתירתה בנושא מידע על הסדרי טיעון, <http://www.meida.org.il/?p=2004>.

מהנתונים שהעביר דובר צה"ל לבצלם עולה כי בתיקים בהם הואשמו קטינים ביידוי אבנים כמעט ואין מקרים שבהם התנהל משפט הוכחות מלא והרוב המכריע של התיקים הסתיים בעסקאות טיעון. מתוך 642 תיקים שידוע לבצלם כיצד הם הסתיימו,¹⁶⁶ רק בחמישה התנהל משפט הוכחות מלא. אחד מהם הסתיים בזיכוי ובאחד נגזר על הנאשם עונש של ארבעה חודשי מאסר בפועל. בשלושה הנותרים נגזר על הנאשמים עונש ארוך יחסית של שישה חודשי מאסר בפועל. ב-13 תיקים נוספים הודה הנאשם באשמה והשופט גזר את דינו, בלי שנערכה עסקת טיעון. ב-624 התיקים הנותרים, המהווים 97% מהתיקים, הסתיים התיק בעסקת טיעון. בשישה מתיקים אלה החל להתנהל משפט הוכחות, אולם בסופו של דבר חתם הנאשם על עסקת טיעון.

אחת הסיבות העיקריות למציאות זו היא התמשכותם של משפטי ההוכחות וסירובם של השופטים לשחרר את הקטינים בערבות. כל רכיב במשפט נדון בדיון נפרד: הקראה של כתב האישום, זימון עדים וכו'. בין השלבים עובר זמן רב, לעתים קרובות עדים אינם מתייצבים והדיון נדחה, וכך המשפטים נמשכים חודשים ארוכים שבמהלכם הקטינים מוחזקים במעצר. בית המשפט הצבאי לנוער אמנם מנסה לזרז את ההליכים, אולם לא תמיד הדבר אפשרי, שכן גם הוא תלוי בהגעתם של עדים, וכן במהלכים של התביעה ושל ההגנה (ראו מסגרת).

השופטים הצבאיים רואים בהימשכות ההליכים תופעה לגיטימית, בייחוד לפרק הזמן אשר סביר כי ייגזר ממילא על הנאשם אם ימצא אשם. במקרה של נער בן 16, אשר עורך דינו ביקש לשחררו כיוון שההליכים נגדו נמשכו יותר מחמישה חודשים, אמר שופט הערעורים אל"מ אלי וילף:

לעניין התמשכות ההליכים, הרי תקופה של חמישה חודשים מאז המעצר ועד הגשת כתב אישום וקביעת מועד לשמיעה אינם יכולים להיחשב לתקופה כזו ארוכה המצדיקה שחרור ממעצר. תקופה כזו הינה תקופה מקובלת ואינה חורגת מהמקובל ומהסביר. קביעה כי תקופה זו מצדיקה חלופת מעצר תביא למסקנה כי כמעט בכל המקרים נצטרך לשקול שחרור, תוצאה שאינה מתקבלת על הדעת.¹⁶⁷

כאשר הנאשם בוחר לקבל את עסקת הטיעון המוצעת לו, בדרך כלל ההליך מסתיים בתוך פרק זמן קצר, לעתים עוד ביום הגשת כתב האישום.¹⁶⁸ במקרים של נאשמים מתחת לגיל 14, לעתים קרובות יסתיים המשפט בעסקת טיעון הגוזרת על הנאשם את ימי מעצרו עד לעסקה, כך שכלל שהקטין מקדים להודות באשמה, הוא ישוחרר מהר יותר.

¹⁶⁶ הנתונים אודות אופן סיום התיק נלקחו מתוך הנתונים שהועברו לבצלם על ידי דובר צה"ל ב-2.8.10 וב-15.5.11 (לעיל ה"ש 65). בהמשך התברר כי לנתונים אלה נוספו תיקים שאינם של נאשמים שהורשעו רק ביידוי אבנים וב-16.6.11 העביר דובר צה"ל נתונים מעודכנים לבצלם (לעיל ה"ש 63). אולם, נתונים אלה, שכללו 193 תיקים נוספים, לא התייחסו לאופן סיום התיק. לכן המידע בנוגע לאופן סיום התיקים נוגע רק לתיקים המופיעים בשתי הרשימות.

¹⁶⁷ ע"מ (איו"ש) 4516+4517/08 **התביעה הצבאית נ' מ"ע וא"ע**, 24.9.08. גילו של אחד הנאשמים, נער בן 16, ידוע מתוך תשובת דובר צה"ל מ-2.8.10 (לעיל ה"ש 65).

¹⁶⁸ כך מסרו עורכי דין שעמם שוחח בצלם, וכן נמסר במכתב לבצלם מרינת המאירי, קצינת מדור זכויות האדם בדובר צה"ל, מ-14.11.10.

בהתחשב במציאות זו, עורכי דין המטפלים בקטינים שהואשמו ביידוי אבנים נתקלים בדילמה קבועה: רובם של הקטינים מוחזקים במעצר עד תום ההליכים, היכול להימשך עד לשנתיים. ניהול משפט הוכחות יכול להימשך תקופה ארוכה יותר מעונש המאסר שייגזר עליהם בסופו של דבר. כך נוצר מצב שמוטב לקטינים להודות בעבירה בעסקת טיעון, בין שהם אשמים ובין שאינם אשמים, כדי לקצר את שהותם במעצר.

קטינים שהעידו בפני בצלם סיפרו כיצד הודו באשמה מחשש למעצר ממושך. רשיד עווד¹⁶⁹, בן 15 מבית אומר, הכחיש את ההאשמות שיוחסו לו אך סיפר לבצלם כי עורך דינו הסביר לו שכיוון שיש חייל הטוען שראה אותו מיידה אבנים, כדאי לו להודות, שכן תעבור "תקופה ארוכה של לפחות שמונה חודשים עד שהחייל יובא להעיד". רשיד הודה באשמה, ונגזר עליו חודש מאסר.¹⁶⁹

מצב דברים זה מעלה חשד כבד שקטינים חפים מפשע מודים באשמה רק כדי להשתחרר מהכלא. במקרה יוצא דופן ביטלה התביעה כתבי אישום שהגישה נגד שמונה נערים פלסטינים, לאחר כשנתיים שבהן התנהל נגדם משפט.¹⁷⁰ בעקבות ערעור שהגישו השמונה על ההחלטה להאריך את מעצרו עד תום ההליכים, הם שוחררו בערבות לאחר 27 ימי מעצר, וכך יכול היה עורך דינם לנהל משפט הוכחות. במהלך המשפט הוכיח הסנגור כי שלושת החיילים שכתב האישום התבססו על עדותם שיקרו: הם טענו כי הם עצרו את הנערים על הכביש כאשר יידו אבנים, אך תמונות הוכיחו כי הנערים נעצרו בתוך בית הספר החקלאי באל-ערוב שבו למדו. כמו כן התברר כי החיילים לא ראו את יידוי האבנים כלל. הסנגור הודיע כי בכוונתו לזמן לעדות מורים מבית הספר שיעידו שהנערים שהו בכיתות בזמן בו החיילים טענו כי יידו אבנים, וכי החיילים נכנסו לתוך בית הספר. בעקבות זאת הודיעה התביעה על מחיקת כתבי האישום. אדם נוסף שנעצר באותו מקרה, בגיר, לא שוחרר בערבות בשל הרשעה קודמת. לאחר חצי שנה במעצר, שבמהלכה סירב להודות באשמה, הוא הסכים לעסקת טיעון ושוחרר בו ביום, לאחר שנגזרו עליו הימים שכבר שהה במעצר. מעצרו והרשעתו התבססו על עדויותיהם של אותם חיילים שבסופו של דבר התביעה הגיעה למסקנה שאי-אפשר לבסס עליהן כתב אישום.

מקרה זה ממחיש כי הדבר לא רק עלול לקרות אלא אכן קורה: יש נאשמים שמודים באשמה אף שלא עשו דבר. כשקטין מועמד לדין הסיכויים שישוחרר בערבות קטנים, ולכן גם כאשר אין נגדו ראיות של ממש והוא טוען לחפותו, עומדות בפניו שתי אפשרויות: הרשעה ורישום פלילי בתמורה לעסקת טיעון שבה תיקבע תקופת מאסר קצרה, או מעצר ממושך ומשפט שבסיומו ייתכן כי ייגזר עליו עונש חמור עוד יותר.

¹⁶⁹ העדות נגבתה על-ידי מוסא אבו הששה ב-24.6.10.

¹⁷⁰ עמירה הס, "אחרי שנתיים של משפט נגד 8 תלמידים פלסטינים, מחקה התביעה את האישומים ביידוי אבנים", הארץ, 6.8.10, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1183384.html>.

תסקירים

התיקון שנעשה בחקיקה הצבאית, שמכוחו הוקם בית המשפט לנוער, קבע כי לאחר הרשעתו של קטיין ולפני גזירת העונש יכול השופט לבקש הכנת תסקיר שיבדוק את נסיבות חייו ומצבו המשפחתי, הכלכלי והבריאותי. האחריות לעריכת התסקיר הוטלה על קצינת המטה לענייני רווחה במנהל האזרחי.¹⁷¹ בישראל, לעומת זאת, החוק מחייב הכנת תסקיר לקטיין לפני מתן החלטה על מעצר עד תום ההליכים ולפני מתן גזר הדין ובהיעדרו השופט לא רשאי לקבל החלטה.¹⁷²

האפשרות לערוך תסקיר הוכנסה לחוק הצבאי בעקבות דרישות חוזרות ונשנות של השופטים הצבאיים.¹⁷³ ואולם, השינוי בחוק כמעט שלא הביא לשינוי במציאות. לפי נתוני דובר צה"ל, עד 2.8.10 הזמין בית המשפט ארבעה תסקירים בלבד בעבור קטינים שהורשעו בביצוע עבירות.¹⁷⁴ הסיבה העיקרית לכך היא שהחוק הצבאי מאפשר ביצוע תסקיר רק לאחר ההרשעה. אולם מאחר שכמעט כל המקרים מסתיימים בעסקת טיעון, ההודאה באשמה, ההרשעה וגזירת הדין נעשים באותו מועד ואין הזדמנות לשלוח את הנאשם לתסקיר.

גם במקרים המעטים שבהם נערך התסקיר, ידיה של קצינת המטה כבולות. מחסור במוסדות שיקום המקובלים הן על בית המשפט והן על גורמים פלסטינים, לצד עניינים הנוגעים לפוליטיקה פנים-פלסטינית, מונעים הצגת חלופות מאסר לקטינים. ככלל, החברה הפלסטינית אינה רואה בנער המיידה אבנים על הכוח הכובש כמי שזקוק לשיקום כפי שזקוק לו נער בעל דפוסי התנהגות עברייניים. הצבא מצידו אינו מציע דרכי טיפול שעשויות לשמש עבורו חלופה למאסר. ברשות הפלסטינית ישנם גורמי שיקום מעטים, חלקם מטעם ארגונים בינלאומיים, אך הצבא אינו שבע רצון משיתוף הפעולה עם מוסדות אלה. הנאשמים, לעומת זאת, לא רוצים להיתפס כמי שמשתייכים פעולה עם מערכת המשפט הצבאית וחלקם גם אינם מעוניינים בשיתוף פעולה עם הרשות הפלסטינית. למשל, ע"א, בן 16, הורשע בארבעה סעיפי אישום, ובהם ידוי אבנים. השופטת דרשה כי יוכן עבורו תסקיר לפני מתן גזר הדין. ואולם, עבד א-רחמאן סירב לשתף פעולה עם מוסדות של הרשות הפלסטינית, האחראית למוסדות השיקום בגדה המערבית. לכן, בדו"ח שהגישה כתבה קמ"ט הרווחה כי "אין באפשרותה להמליץ על דרכי טיפול בנער".¹⁷⁵

¹⁷¹ צו בדבר הוראות ביטחון (לעיל הי"ש 6), סעיף 148.

¹⁷² חוק הנוער (לעיל הי"ש 20), סעיף 10(ב); סעיף 22.

¹⁷³ ראו לעיל הי"ש 78.

¹⁷⁴ תשובת דובר צה"ל מ-2.8.10 (לעיל הי"ש 65).

¹⁷⁵ ע (יהודה) 5121/09 התביעה הצבאית נ' ע"א.

הסנגורים בבתי המשפט

ארגון DCI-Palestine מתמחה בייצוג קטינים ומייצג כ-40%-30% מהילדים המועמדים לדין בבתי המשפט הצבאיים. בשנת 2010 ייצג הארגון 243 קטינים שהואשמו בעבירות.¹⁷⁶ התיקים האחרים מטופלים על ידי עורכי דין שאינם בהכרח בעלי הכשרה מיוחדת לטיפול בקטינים.

תפקודם של חלק מעורכי דין אלה מעצים את הפגיעה בזכויותיהם של קטינים פלסטינים בבתי המשפט הצבאיים. מתצפיות שערך בצלם בבית המשפט עולות שתי בעיות מרכזיות בנוגע לתפקודם של חלק מעורכי הדין האלה:

1. דחיות חוזרות ונשנות של דיונים: במקרים רבים עורכי הדין מבקשים לדחות את הדיון בתיק בטענה שלא הספיקו להתכונן כראוי או בשל התחייבויות אחרות שלהם. לעתים הם מבקשים לדחות את הדיון לזמן רב, גם אם התיק כבר מתנהל כמה חודשים. היו אף מקרים שבית המשפט הציע מועד קרוב אולם עורכי הדין ביקשו לדחותו למועד מאוחר יותר. בתצפיות שערך בצלם היו מקרים שהשופט נזף בסנגורים בשל ההארכות הרבות בתיק והתמשכות ההליכים. רוב הקטינים המואשמים ביידוי אבנים שוהים במעצר עד תום ההליכים – עד שתיחתם בעניינם עסקת טיעון או שיינתן גזר דין. בנסיבות אלו, כל דחייה של הדיון דוחה את שחרורם ומותירה אותם במצב של חוסר ודאות לגבי מועד שחרורם. כמה קטינים הואשמו ביידוי אבנים ושהו במעצר עד תום ההליכים יותר מחצי שנה. נוסף על כך, בחלק מהמקרים הקטינים שוהים בכלא עופר בזמן מעצרם, ושם אין להם אפשרות להשלים את לימודיהם.
2. הסכמה למעצר עד תום ההליכים: במקרים רבים הסנגורים מסכימים למעצר של לקוחותיהם עד תום ההליכים. גם כאשר הם מתנגדים לו, הם בדרך כלל אינם מגישים ערעור כאשר השופטים מקבלים את עמדת התביעה. התביעה הצבאית, לעומת זאת, מערערת לעתים קרובות כאשר חשוד משוחרר בערבות.

¹⁷⁶ המידע נמסר לבצלם בשיחת טלפון עם עו"ד ח'אלד קוזמר, 3.3.11.

ה. שגרת הכלא

מהקטינים שרואיינו לצורך דו"ח זה, 29 הוחזקו במעצר או במאסר שבוע או יותר. רובם נכלאו בכלא עופר, והאחרים באגפי הקטינים שבכלא רימונים ובכלא מגידו, שבתוך שטח ישראל. כליאתם של פלסטינים, קטינים ובגירים כאחד, בבתי כלא בתוך ישראל ולא בשטח הכבוש אסורה באמנת ג'נבה.¹⁷⁷

כלא רימונים, שנפתח בשנת 2004, הוא יחסית חדש. שטח המחיה הממוצע בו הוא 4.7 מ"ר לאסיר,¹⁷⁸ יש חדר לכל שני אסירים ומקלחת בכל חדר, חימום מרכזי, מרכז חינוך, חדרי כושר ועוד.¹⁷⁹ לעומת זאת, כלא מגידו וכלא עופר, אשר הועברו לאחריות שב"ס בשנים 2005 ו-2006 בהתאמה, משמשים אך ורק לכליאת עצירים ואסירים ביטחוניים. בבתי כלא אלה תנאי המחיה קשים יותר: שטח המחיה הממוצע בכלא מגידו הוא 2.5 מ"ר לאסיר, ובכלא עופר – 2.2 מ"ר לאסיר. בשני בתי הכלא הללו דווח על מבנים עם גגות אזבסט שטרם הוסרו ובכלא מגידו אחד מהם אף משמש למגוריהם של 30 אסירים.¹⁸⁰

הקטינים תיארו את שגרת הכלא, הכוללת ספירות, ארוחות, הפסקות ועוד. בבתי הכלא רימונים ומגידו יש פעילויות שנועדו להעסיק את הקטינים, וכן מורים המסייעים להם להשלים את לימודיהם. ואולם, הקטינים התלוננו על התנאים הפיזיים, ובעיקר על אוכל לא מספיק ולא טעים. הקטינים ששהו בכלא עופר, בדרך כלל לפרקי זמן של כמה ימים או שבועות, דיווחו על תחושת מיאוס, שעמום וחוסר תוחלת במהלך שהייתם בכלא. לרבים מהקטינים שהיו עצורים בבתי הכלא היה קשה להתמודד עם השגרה הנוקשה, כמו החובה לאכול בשעות קבועות. הקטינים סיפרו על שמירה על רמה גבוהה של היגיינה, הן היגיינה אישית והן ניקיון החדרים.

מגידי בורנאט, בן 15 מבילעין, תיאר כך את שגרת היום בשבוע מעצרו בכלא עופר:

תנאי המעצר היו קשים מאוד. האוכל לא תמיד טוב, בעיקר הארוז, שלפעמים לא טרי. מאוד משעמם ואין משחקים חוץ מטניס שולחן, שאפשר לשחק בו בזמן ההפסקות שיש בבוקר ובערב במשך שעתיים או שלוש שעות. אבל יש שולחן אחד לכל העצורים באגף, שהם בערך 80. יש גם שולחן שחמט אבל אני לא יודע לשחק שחמט. אין ספרים לקרוא. יש טלוויזיה אבל רק עם כמה ערוצים, בערך שמונה. יש את הערוצים של פלסטין, ישראל, MBC ואל-מסרייה. יש מקלחת באגף ואפשר להתקלח בזמן ההפסקה. יש מים חמים וקרים.

¹⁷⁷ אמנת ג'נבה הרביעית בדבר הגנה על אזרחים בימי מלחמה (1949), סעיפים 49 ו-76, http://www.btselem.org/Hebrew/International_Law/Fourth_Geneva_Convention.asp

¹⁷⁸ אורי טל, נתונים על המצב הפיזי של מתקני הכליאה בארץ, מרכז המחקר והמידע של הכנסת, נובמבר 2009, סעיף 3.1.

¹⁷⁹ התיאור לפי אתר השבי"ס, <http://www.ips.gov.il/Shabas/PRISON/Jailing+Facility+-+MAP/%D7%9E%D7%97%D7%95%D7%96+%D7%9E%D7%A8%D7%9B%D7%96/%D7%91%D7%99%D7%AA+%D7%A1%D7%95%D7%94%D7%A8+%D7%A8%D7%99%D7%9E%D7%95%D7%A0%D7%99%D7%9D.htm>

¹⁸⁰ אורי טל, מתקני הכליאה בארץ (לעיל הי"ש 178), סעיפים 2, 3.1.

התא שהייתי בו היה נקי. הרשו לנו לנקות ושטפנו את התא שלוש פעמים ביום. לא ראיתי שם חרקים או ג'וקים ולא היו מחלות... העברתי את הזמן בצפייה בטלוויזיה ובדיבורים עם החברים. היה לי קשה להירדם בלילות בגלל הדאגות שהיו לי.¹⁸¹

מחמוד סמארה, בן 15 מבילעין, תיאר את הקושי בהתמודדות עם מועדי הארוחות הנוקשים בכלא עופר:

התנאים בכלא היו קשים לי מאוד. הרגשתי צפיפות. אי אפשר לאכול מתי שרוצים וחייבים לחכות לזמנים של הארוחות. ארוחת הבוקר בשעה 10:00 בבוקר, ארוחת הצהריים בשעה 13:00 וארוחת הערב בשעה 20:00. אם מישהו רעב בלילה הוא חייב לחכות עד הבוקר.¹⁸²

עומר חמאמרה, בן 15 מחוסאן, תיאר בפני בצלם את תנאי המעצר בכלא רימונים:

אחרי עשרה ימים בעופר, העבירו אותי לכלא רימונים ליד חיפה. פגשתי שם את אח שלי, שאכר חמאמרה, ואת הבן של השכנים שלנו, פאדי מוחמד חמאמרה. תנאי המעצר בכלא רימונים היו גרועים כי היה מעט אוכל והוא היה באיכות נמוכה. לארוחת בוקר קיבלנו קצת ריבה ופרוסת לחם. לפעמים גם קופסת שמנת ופרוסת לחם. בימים אחרים היו מביאים לנו גם ביצה אחת עם פרוסת לחם בתור ארוחת בוקר. לארוחת צהריים קיבלנו בדרך כלל אורז או קוסקוס. לפעמים היו מביאים לנו במיה מעורבת עם טונה או עדשים מעורבבים עם קישואים. האוכל שם היה מעורבב ואני ושאר העצורים לא אהבנו אותו. פעם בשבוע, ביום שישי, הביאו לכל עצור חתיכת עוף בארוחת הצהריים. לארוחת הערב בדרך כלל הביאו לנו את מה שנשאר מארוחת הצהריים והיו ימים שהביאו לנו שניצל ונקניקיות.¹⁸³

הפרדה של קטינים ובגירים במאסר

החוק הצבאי מחייב את הפרדתם של קטינים מבגירים במעצר ובמאסר, ועד כמה שאפשר גם בעת הבאתם לדיונים בבית המשפט.¹⁸⁴ בבתי הכלא שבתוך ישראל – רימונים ומגידו – יש תאים נפרדים לקטינים עד גיל 18 ולבגירים. בכלא עופר, ההפרדה נעשית רק בין קטינים מתחת לגיל 16 לקטינים מעל גיל 16 ובגירים, אולם מהמחקר של בצלם עולה כי אפילו הפרדה זו אינה נשמרת.

שופטת הנוער ריבלין-אחאי הדגישה בפסיקתה שגיל הקטינות הקובע הפרדה בין קטינים לבגירים הוא 16, ועל כן קטינים מעל גיל 16 נכלאים עם בגירים. היא הוסיפה ש"אין להכביר מילים אודות הנזק שסוג כזה של כליאה יכול לגרום לקטין בהמשך דרכו".¹⁸⁵

קטינים שרואיינו לצורך דו"ח זה שהיו כלואים בכלא עופר מסרו כי הם היו בתא עם עצירים ואסירים בגירים. פאדי ושאכר חמאמרה, תושבי חוסאן, מסרו לבצלם כי הם שוכנו עם כ-20

¹⁸¹ העדות נגבתה על-ידי איאד חדאד ב-15.8.10.

¹⁸² העדות נגבתה על-ידי איאד חדאד ב-15.8.10.

¹⁸³ העדות נגבתה על-ידי סוהא זייד ב-11.7.10.

¹⁸⁴ צו בדבר הוראות ביטחון (לעיל ה"ש 6), סעיפים 149 ו-143.

¹⁸⁵ (יהודה) 1261/09 (לעיל ה"ש 78).

עצירים, והיו הצעירים ביותר.¹⁸⁶ בדיון בבית המשפט התלונן הסגור על כך, ונשיא בית המשפט הצבאי לערעורים הביע את דאגתו:

מדובר בהפרה מוחלטת של סעיף 46 לצו בדבר הוראות ביטחון, כפי שתוקן בתיקון מס' 109 לצו האמור שנחתם לאחרונה... מדובר בקטינים גם לפי דיני האזור, שאף נראים צעירים מכפי גילם, ויש איסור גמור לשכן אותם במעצר ביחד עם בגירים. נוכח האמור, יועבר עותק מההחלטה למפקד כלא עופר, להמשך טיפולו הדחוף בבדיקת טענות הסגור אודות כליאת הקטינים ביחד עם בגירים, והפרדה מיידית של הקטינים, אם הדבר טרם נעשה עד כה. מצופה גם כי ירוענו הכללים, ויופקו הלקחים הנדרשים למניעת הישנות תקלות דומות בעתיד.¹⁸⁷

במענה על פניית בצלם בנוגע למקרה זה נציגה מכלא עופר מסרה כדלקמן:

1. עצורים קטינים מוחזקים בביס"ר עופר בתא נפרד מאסירים בגירים, אולם במידה ועולה הצורך לשמירה על שלומם בהתחשב בגילם הצעיר משובץ עמם אסיר מבוגר יותר, שנמצא מתאים לכך על ידי מפקד הביס"ר, כך שיבטיח את שלומם של העצורים.
2. כמו כן ראוי לציין כי מדובר בשהות קצרה עד העברתם למקום החזקה הולם עבורם.
3. כך גם טופלו שני הקטינים שהובאו לדוגמה במכתבכם.¹⁸⁸

מדבריהם של שאכר ופאדי חמאמרה, וכן מדברים שמסרו לבצלם קטינים אחרים, עולה כי סעיף 1 למכתב אינו מדויק, ולא אסיר מבוגר אחד שהה עמם בתא אלא הם שוכנו בתא עם אסירים בגירים רבים. עם זאת, היו קטינים שמסרו כי הופעל הסדר כזה לגביהם. כך, סאאיל אבו קווידר, בן 15 מחברון, סיפר כי הוא שהה בכלא עופר בחדר עם קטינים ועם עצור מבוגר אחד, שהיה אחראי לחדר. הוא הועבר לכלא רימונים, ולדבריו היה שם קשה יותר משום שלא היו מבוגרים שדאגו לו.¹⁸⁹ גם אחמד א-סליבי, בן 15 מבית אומר, סיפר כי שהה בכלא עופר בחדר עם קטינים והופקד עליהם מבוגר אחד.¹⁹⁰

יש הסבורים כי זהו הסדר חיובי המאפשר להגן על הקטינים. עורכי דין שעמם שוחח בצלם ציינו כי כאשר הבגירים אינם עצירים פליליים העלולים לסכן את שלומם של הקטינים, הם יכולים לסייע להם בניהול חיי השגרה בכלא, דבר שיועיל לקטינים. הסדר זה אינו חדש וכבר הופעל בעבר. למשל, בשנת 1996 הופרדו קטינים מבגירים בכלא השרון במהלך הלילה, אולם במשך היום שהו אתם חמישה מבוגרים וסייעו להם לנהל את חייהם בכלא. נוכחות המבוגרים סייעה גם להגן על זכויותיהם של הקטינים, והם קיבלו כך יחס טוב יותר מצד הסוהרים וסבלו פחות מיחסם של עצורים בגירים אחרים. הסדר זה פסק לאחר שאותם חמישה בגירים השתחררו.¹⁹¹

¹⁸⁶ העדויות נגבו על-ידי סוהא זייד ב-30.6.10.

¹⁸⁷ ע"מ 3569+3570/09 פאדי מוחמד דאוד אלחמאמרה ושאכר עבד אלוהאב שאכר חמאמרה נ' התביעה הצבאית, 14.12.09.

¹⁸⁸ מכתב מנופר חוכיימה, ק. אסירים ב/ס עופר, מ-2.11.2, במענה על פניית בצלם ב-1.8.10 ועל פנייה חוזרת ב-5.10.10.

¹⁸⁹ העדות נגבתה על-ידי מוסא אבו הששה ב-27.11.10.

¹⁹⁰ העדות נגבתה על-ידי מוסא אבו הששה ב-28.2.11.

¹⁹¹ דברים שמסר לבצלם ע"י ח'אלד כוזמר מארגון DCI, 17.5.10.

לימודים

על-פי המידע שנמסר לבצלם, בבתי הסוהר רימונים ומגידו ניתנת לקטינים אפשרות להמשיך בלימודיהם לפי התוכנית של מערכת החינוך הפלסטינית. אפשרות זו ניתנת לתלמידי חטיבת הביניים והתיכון. הם רשאים ללמוד ארבעה מקצועות בלבד: מתמטיקה, ערבית, נושא אישי והיסטוריה עולמית.¹⁹² את שאר המקצועות – כמו לימודי דת, כלכלה (בכל המגמות), אקטואליה, גיאוגרפיה, היסטוריה (במגמה העיונית) וכל לימודי המדעים (במגמה המדעית) – נאסר עליהם ללמוד.¹⁹³ את הקטינים מלמדים מורים המועסקים על ידי האגף לקידום נוער במשרד החינוך הישראלי. הם נבחנים על החומר הנלמד בכלא וניגשים מתוך הכלא לבגרויות חיצוניות.¹⁹⁴ אפשרות זו אינה קיימת בבתי סוהר אחרים, כמו כלא עופר.

כמה קטינים תלמידי חטיבת ביניים ששוחחו עם בצלם מסרו כי לא ניתנו להם חומרי לימוד שתאמו את הלימודים שהפסידו בבית הספר. כמו כן, למעצר יש השפעה מעבר להפסד חומר הלימודים. הוריהם של קטינים שנעצרו דיווחו על ירידה ברמת הלימודים של ילדיהם ועל מצוקות נפשיות שהם סובלים מהן, ובכלל זה סיוטי לילה. מאחר חנאניה, בן 16 מהכפר ביתא, סיפר כי בזמן מעצרו בכלא מגידו לא ניתנו לו ספרי לימוד שהתאימו לחומר שהוא למד בבית הספר, והוא תיאר את חששותיו מהפסד הלימודים:

מאוד התגעגתי למשפחה שלי, במיוחד לאימא שלי. היה חסר לי בית הספר שלי כי אני תלמיד מצטיין בלימודים וחששתי שאני אצטרך לחזור על השנה עוד פעם כי הייתי עצור בסוף שנת הלימודים ובתקופת מבחני הסיום. תודה לאל, בגלל שאני תלמיד מצטיין, חישוב לי את הציונים של הסמסטר הראשון וגם את הציונים של אמצע הסמסטר השני ונתנו לי לעלות לכיתה י"א. אני רוצה להמשיך ללמוד באוניברסיטה וללמוד חשבונאות.¹⁹⁵

מי שלמדו במהלך שהותם בכלא הצליחו להתגבר ביתר קלות על החומר שהפסידו. לדוגמה, עומר חמאמרה, בן 15 מחוסאן, סיפר על ההצלחה שלו ושל אחיו שהיה עצור אתו בכלא רימונים:

הרשו לנו ללמוד בכלא. היו שם מורים מתנדבים שלימדו אותנו והיינו מגישים להם מבחנים להערכת הרמה שלנו. הלימודים בכלא עזרו לנו אחרי שהשתחררנו מהכלא והצלחנו להשלים את כל החסר בתכנית הלימודים שפספסנו בגלל שהיינו בכלא. הגשנו את מבחני הסיום והצלחנו בבית הספר. אני ואח שלי, שאכר, עלינו לכיתות הגבוהות יותר בבית הספר שלנו.¹⁹⁶

¹⁹² מענה מ-28.2.11 מלבנה לוי-שי, רע"ן חינוך והשכלה בשב"ס, על פניית בצלם ב-7.2.11.

¹⁹³ הדוגמאות למקצועות שאינם נלמדים מובאות מתוך תוכנית הלימודים הפלסטינית.

¹⁹⁴ מענה מלבנה לוי-שי משב"ס (לעיל הי"ש 192).

¹⁹⁵ העדות נגבתה על-ידי סלמא א-דיבעי ב-17.6.10.

¹⁹⁶ העדות נגבתה על-ידי סוהא זייד ב-11.7.10.

לעומת זאת, אדהם סלים, בן 17 מעזון, סיפר כי אף שאפשרו לו בכלא מגידו להשלים את לימודיו באנגלית, בערבית ובמתמטיקה, מכיוון ששהה במאסר במשך כל הסמסטר השני של השנה, הוא לא הצליח להשלים את לימודיו בשאר המקצועות, ולכן לא סיים את כיתה י'.¹⁹⁷

חיאלד אבו הניה, בן 16 מעזון, שריצה את רוב תקופת מאסרו בכלא עופר, סיפר על הקשיים שהיו לו כשחזר ללימודים:

חזרתי לבית הספר שלי אחרי היעדרות של 50 ימים. ההיעדרות הארוכה מבית הספר השפיעה לרעה על ההישגים שלי בלימודים, בעיקר במתמטיקה ובמדעים. נכשלתי בשני המקצועות האלה בבחינות הסיום. כיום אני מתכוון למבחני ההשלמה במקצועות האלה.¹⁹⁸

ביקורי משפחות

כמו שאר האסירים הביטחוניים, קטינים פלסטינים אינם זכאים להשתמש בטלפון במהלך מאסרם והקשר היחיד שלהם עם העולם החיצוני במהלך תקופה זו הוא באמצעות ביקורים של בני משפחתם בכלא. אולם, רוב הקטינים שוהים במעצר ובמאסר אינם מקבלים ביקורים.¹⁹⁹ מתוך 29 הקטינים שרואיינו לצורך דו"ח זה והוחזקו במעצר או במאסר למעלה משבוע, רק קטין אחד סיפר כי קיבל ביקורים סדירים של אמו, אחת לשבועיים.²⁰⁰ ארבעה קטינים אחרים קיבלו ביקורים ספורים – שניים מהם אחים.²⁰¹ שאר הקטינים, שהיו עצורים לפרקי זמן של שבוע עד עשרה חודשים, דיווחו לבצלם כי לא קיבלו ביקורי משפחה כלל. המבקרים בבתי הכלא הם בדרך כלל נשים וילדים קטנים, שכן סיכוייהם לקבל אישור רבים יותר.

מבחינה חוקית, עצירים ואסירים ביטחוניים, קטינים כבגירים, זכאים לביקור של קרובי משפחה מדרגה ראשונה פעם בשבועיים למשך 45 דקות.²⁰² אולם, קבלת האישור לביקור, במקרים רבים בבתי כלא בתוך ישראל, נמשכת זמן רב. על פי מנהל תוכנית ביקורי משפחות בצלב האדום, תהליך קבלת האישור נמשך בדרך כלל בין שבועיים לחודשיים.²⁰³ ועל פי נוהלי המנהל האזרחי, הזמן המרבי לקבלת תשובה לאחר הגשת בקשה להיתר כניסה לישראל הוא חודשיים וחצי.²⁰⁴ מכיוון שחלק מהקטינים שוהים במעצר זמן קצר יחסית, משפחותיהם אינן

¹⁹⁷ העדות נגבתה על-ידי עבד אל-כרים א-סעדי ב-4.7.10.

¹⁹⁸ העדות נגבתה על-ידי עבד אל-כרים א-סעדי ב-7.7.10.

¹⁹⁹ במכתב מ-26.4.11 מסג"מ עמוס וגנר, קצין פניות הציבור במנהל א"ז, במענה על בקשת מידע של בצלם לפי חוק חופש המידע מ-27.3.11, מסר המנהל האזרחי כי אין באפשרותו לספק נתונים על מספר הקטינים שמשפחותיהם ביקשו אישור לבקרם בבתי הכלא ועל מספר הבקשות שאושרו. להרחבה בנוגע למניעת ביקורי משפחות אצל כלואים פלסטינים ראו בצלם, ביקורים אסורים: המגיעה בזכות לביקורי משפחה של פלסטינים הכלואים בישראל, ספטמבר 2006, http://www.btselem.org/Download/200609_Barred_from_Contact_Heb.pdf.

²⁰⁰ העדות נגבתה על-ידי עבד אל-כרים א-סעדי ב-4.7.10.

²⁰¹ העדויות נגבו על-ידי סוהא זייד ב-10.6.10 וב-11.7.10.

²⁰² מכתב מסג"מ ירון זמיר, דובר ש"ס, מ-15.3.11, במענה על בקשת מידע של בצלם לפי חוק חופש המידע מ-10.2.11.

²⁰³ שיחה עם אקספדיט בנדק, מנהל תוכנית ביקורי משפחות, מרכז האיתור של הצלב האדום, ירושלים, ב-23.3.11.

²⁰⁴ מכתב מ-26.4.11 מסג"מ עמוס וגנר (לעיל הי"ש 199).

מספיקות לקבל אישורי ביקורים ולעתים אף אינן מבקשות אישור כזה לכתחילה בשל הטיפול הממושך בבקשות.

נוסף על כך ישנה אי-בהירות בקרב העצורים וקרוביהם. רבים סבורים כי אי-אפשר לקבל אישור לביקור עצירים אשר טרם נגזר דינם, אף שאין כל מניעה לכך. מי שמודע לכך יכול לעמוד על זכויותיו, והקטין היחיד הנזכר בדו"ח זה שקיבל ביקורים סדירים נפגש עם אמו גם לפני שנגזר דינו. כמו כן, כמה קטינים סיפרו בצלם ששמעו, כנראה מתבריהם לכלא, שמי ששפוט לפחות משלושה חודשים אינו יכול לקבל מבקרים כלל. חלק מהמשפחות גם סבורות כי ההגעה למשפט היא בגדר ניצול של זכות הביקור.

1. שחרור ממעצר וממאסר

מ-50 הקטינים שראינו בצלם לצורך דו"ח זה, רק 13 סיפרו על מהלך שחרור מסודר, שבו הוריהם או מבוגרים אחרים המתינו להם מחוץ לכלא עם שחרורם. ארבעה סיפרו כי הצבא החזיר אותם לכפרם, וקטין אחד, חולה לב, שוחרר מבית החולים עם דודו, ששהה אתו שם.²⁰⁵

בחלק מהמקרים אמנם נמסרה הודעה להורים, אולם בדרך שלא אפשרה להם לאסוף את ילדיהם עם שחרורם. לדוגמה, לעלאא קחוש, בן 17, נאמר בסביבות חצות שיודיע לאביו לבוא למחסום קלנדיה כדי לאסוף אותו. שוטרים הסיעו אותו למחסום, והוא נאלץ להמתין שם כשעה, לבדו, באמצע הלילה, עד שאביו הגיע.²⁰⁶

עשרה קטינים אחרים שרואיינו לצורך דו"ח זה סיפרו כי הרשויות לא עדכנו איש על שחרורם והם נאלצו להגיע לביתם בכוחות עצמם, כשהם תלויים בחסדיהם של נהגים חולפים או אף הולכים דרך ארוכה ברגל. רק קטין אחד מהם מסר כי הנהלת הכלא נתנה לו כסף כדי שיוכל להגיע הביתה בתחבורה הציבורית. לעומתו, מוסטפא סלים, בן 17 מעזון, סיפר כיצד נאלץ לתפוס טרמפים כדי להגיע הביתה:

כשהחיילים עצרו אותי בבית, לא היה לי כסף עלי. כששחררו אותי מהמעצר לא היה לי כסף לתחבורה ציבורית והייתי צריך לתפוס טרמפים כדי לחזור הביתה. לנהגים שעצרו לי סיפרתי שהייתי עצור. ככה הגעתי ממחסום חווארה למחסום זעתרה וממחסום זעתרה למחסום חארס וממחסום חארס לצומת ההתנחלות עמנואל. משם הלכתי ברגל עד לכפר ג'ינסאפט ושם נפגשתי עם אחד הקרובים שלנו, והוא הסיע אותי לבית שלי בכפר עזון.²⁰⁷

פאדי ח'טיב, בן 13 מבילעין, המתין בכלא עופר מהשעה 12:00 ועד לשעה 20:00 לשחרורו. הוא סיפר מה קרה לאחר מכן:

בשעה 20:00 שחררו אותי מהמעצר. הוציאו אותי לשער של בית הסוהר, אבל אף אחד לא חיכה לי שם. פגשתי שם מישהו מהכפר שלי. הוא לקח אותי אתו ושילם בשבילי למונית שלקחנו יחד

²⁰⁵ העדות נגבתה על-ידי עאמר עארורי ב-1.8.10.

²⁰⁶ העדות נגבתה על-ידי איאד חדאד ב-5.7.10.

²⁰⁷ העדות נגבתה על-ידי עבד אל-כרים א-סעדי ב-8.8.10.

משער בית הסוהר למרכז העיר רמאללה. שם פגשתי נהג מהכפר שלנו, והוא לקח אותי אתו והחזיר אותי לבית שלי בבילעין. הגעתי הביתה בשעה 21:15 בלילה.²⁰⁸

מוחמד אל-ח'טיב, בן 14 מבילעין, סיפר כיצד הוא וחברו א"י הגיעו ברגל לביתם:

כששחררו אותנו, חיילים העבירו אותנו למחנה בית סירא. הם הורידו לנו את האזיקונים ושחררו אותנו בכביש ליד המחנה. הם הצביעו לנו על דרך הררית ואמרו לנו לחזור משם אל הכפר שלנו. לא ידענו איפה אנחנו נמצאים. מסביב היו רק התנחלויות והיה רק כפר ערבי אחד. התחלנו ללכת. א' ניסה להתקשר בטלפון הנייד, אבל לא הייתה קליטה. היינו רעבים ועייפים. לא' הייתה קופסת סיגריות ועישנו סיגריות כדי להתגבר על הרעב. הלכנו לכיוון כפר ערבי. זה היה מרחק גדול ולקח לנו בערך שתיים להגיע לשם. כשהגענו התחלנו לדפוק על דלתות הבתים וביקשנו מהאנשים להתקשר למשפחות שלנו. הם עזרו לנו.²⁰⁹

²⁰⁸ העדות נגבתה על-ידי איאד חדאד ב-9.6.10.

²⁰⁹ העדות נגבתה על-ידי איאד חדאד ב-16.2.11.

מסקנות

המשפט הבינלאומי והמשפט הישראלי קובעים שקטינים החשודים שעברו עבירות זכאים ליחס שונה מזה הניתן לבגירים, בין השאר משום שקטינים עדיין אינם מבינים הבנה מלאה את תוצאות מעשיהם. עבורם, מעצר, חקירה, משפט ומאסר הם חוויות קשות הרבה יותר מאשר בעבור מבוגרים. ליחסה של המערכת כלפי קטינים עלולה להיות השפעה מכרעת על המשך התפתחותם ועל סיכויי שיקומם בעתיד. למרות זאת, דו"ח זה מצביע על פגיעה קשה בזכויותיהם של קטינים, על כך שהחוק הצבאי כמעט שאינו מגן על זכויותיהם וכי גם ההגנות המעטות שהחוק מקנה להם אינן מיושמות.

הפגיעה בזכויותיהם של קטינים פלסטינים מתחילה כבר במעצרו בחשד ליידוי אבנים ובחקירתם. לא פעם הם נעצרים באישון לילה ונלקחים לחקירה לבדם, בלי ליווי של הוריהם, בלי שיוכלו להתייעץ עם עורך דין, ותוך הפעלת אלימות כלפיהם. הפגיעה נמשכת במגעם עם השופטים, שמשאירים את רובם המכריע במעצר עד תום ההליכים. מערכת זו רואה במאסר את האמצעי העיקרי להענשת הקטינים וכופה עסקאות טיעון במקום לנהל הליך מסודר של בירור האשמה. לבסוף, גם כאשר הקטינים שוהים במאסר זכויותיהם הבסיסיות לחינוך ולקשר עם המשפחה אינן נשמרות כראוי.

דו"ח זה מציג את המתרחש מרגע ששמו של קטין מוזכר בחקירה כמי שמעורב ביידוי אבנים ועד לרגע שחרורו ממאסר. כל הגורמים העוסקים בנושא – בהם שוטרים, שופטים ואף חיילים המשרתים בשטחים – מודעים היטב למציאות המתוארת בדו"ח. אף על פי כן, בפועל, מלבד הצהרות מפי כמה מהשופטים על הצורך בהחלת עקרונות החוק הישראלי בשטחים והבעת אי נחת מהתנהלות כזו או אחרת של המשטרה או הצבא, לא נעשה דבר במטרה להביא להפסקת הפגיעה בזכויותיהם של הקטינים. השינויים שנעשו בחקיקה הצבאית הם שוליים ואין בהם כדי להביא לשינוי משמעותי ביחסה של המערכת הצבאית לקטינים.

על ישראל, הכוח הכובש, מוטלת החובה המוסרית והמשפטית להבטיח את זכויותיהם של קטינים פלסטינים שבאחריותה. על ישראל להשוות ללא דיחוי את הוראות החוק הצבאי להוראות חוק הנוער הישראלי, ובכלל זה הכללים בנוגע למעצר, לחקירה, למשפט ולריצוי עונשים.

עד לביצוע שינוי זה, יש להחיל לאלתר את השינויים שלהלן:

1. השוואה מיידית של גיל הקטינות בחוק הצבאי לגיל הקטינות המקובל בישראל ובעולם.
2. איסור על מעצר לילי של קטינים.
3. הגבלת החקירות לשעות היום, בנוכחות ההורים ותוך מתן אפשרות להתייעצות עם עורך דין, באופן מסודר המכבד את זכויות הקטינים.

4. איסור על כליאת קטינים שלא מלאו להם 14.
5. קידום חלופות מעצר ומציאת פתרונות שיאפשרו חלופות מאסר.
6. מיסוד הלימודים בכל בתי הסוהר ובכל המקצועות כדי למזער את הפגיעה בלימודיהם של קטינים הנתונים במעצר ובמאסר.
7. הקלה בהליך קבלת האישור לביקור כלואים כשמדובר בקטינים.

נספח 1: תגובת דובר צה"ל

המבצעים	אגף
צה"ל	חטיבת
ציבור	ענף
הציבור	מדור
0302-1842	טל':
0302-3971	פקס:
4088	ז-א
התשע"א	י"ג
2011	15

ארגון בצלם- לידי נעמה

הנדון: מענה לדו"ח בצלם בנושא שיפוט צבאי

הלך תגובת הגורמים המוסמכים בצה"ל במענה לדו"ח בצלם בנושא שיפוט צבאי, כפי שאושר על ידי הגורמים המוסמכים במשרד המשפטים.

חלק כללי (הטענות המרכזיות)

- מערכת המשפט הצבאי קמה מכוח דיני המלחמה והיא מערכת משפט מיוחדת. למרות שמערכות משפט הקמות מכוח דיני מלחמה, אינם כוללות הוראות מיוחדות לשיפוט קטינים בנפרד, בשנה האחרונה הוקם בית משפט לנוער באופן ששיפר את ההגנה על זכויות הקטינים. בית המשפט הצבאי לנוער שהוקם מגן על זכויות הקטינים, מאפשר דיון של קטינים בלא נוכחות בגירים, מקנה חופש ביטוי חופשי יותר גדול לקטינים וגם מאפשר לדון ביתר הרחבה על אחריות ההורים כתחליף לענישה.
- למרות בקשתנו מארגון בצלם לדון בסוגיית שיפוט קטינים באופן מלא הגון הכולל שימוש בקטינים על ידי ארגוני הטרור לביצוע פח"ע המורות שהסבו למוות או לפציעות לאזרחים ולכוחות הביטחון. (הועברו לידיעת בצלם כ 160 מקרים של מעורבות בעבירות פח"ע המורות על ידי קטינים, ידוי אבנים או זריקת פצצות שגרמו למוות או לפציעות של אזרחים או כוחות הביטחון) הארגון בצלם בחר שלא לדון בסוגיית שיפוט הקטינים באופן מאוזן ולא דן בשימוש הנעשה בקטינים על ידי ארגוני הטרור באופן הפוגע בזכויות האדם והנוגד את הדין הבינלאומי.
- למרות מספר רב של ניסיונות בהם נעשו תסקירי מבחן לקטינים, בית המשפט הצבאי נוכח בחסמים ואילוצים של חוסר שיתוף פעולה מצד הרשויות הפלסטיניות הנאשמים או הוריהם, אשר רואים בעבירות פע"ח פעולה אידיאולוגית. הדבר המסכל יישום תסקירי מבחן אף אם אלו נעשים. עובדה המלמדת על קושי ממשי באפקטיביות של הנחיות לשיקום קטינים גם הוכרה וצוינה על ידי בצלם בגוף הדו"ח (בעמוד 38, פסקת התסקירים).
- נציין לא ניתן לבצע בדיקה של טענות בדבר שיעור האלימות כלפי קטינים בעת מעצרים הנסמכות על סקרים עלומי שם. שקיפות בפרסום הוא דבר אלמנטארי בעת פרסום האשמות בפומבי ובמיוחד למול ארגון בצלם הידוע לטובה כמי שידוע להגיש תלונות למצ"ח. באירוע המדובר בבית אומר, נעצר פלסטיני שיידא אבנים, ומשהתברר גילו הצעיר הועבר לטיפול הרוי. יש לציין כי הכוח נהג כשורה וללא אירועים חריגים. כמו כן, לא התקבלה תלונה מגורמי הקישור.
- ארגון בצלם מצטט בגוף הדו"ח התבטאויות של שופטים בבתי המשפט, בהם השופטים, בין היתר, מגלים רגישות לסוגיית זכויות הקטינים, דבר המראה כי בתי המשפט יוזמים ומרחיבים במשפט הצבאי את ההגנה על זכויות קטינים. כמוכן השופטים שחררו ממעצר במקרים רבים בהם לא נשמרו זכויות הקטינים. פסיקתם יצרה שינוי

שמור

בעבודת המשטרה ושיפור בהגנה על זכויות הקטינים. מעורבות השופטים וקיומו של בית משפט לנוער מבטאים רגישות לסוגיית הנוער דבר שלא קיבל ביטוי הולם במסקנות הדו"ח.

5) הכדאיות של סנגורים מקצועיים המייצגים את הקטינים לסגור עסקאות טיעון, במקום למצות את כוחן של הראיות **מלמדת על בחירת כדאיות והגנה מועדפת על זכויות הקטין בדרך של בחירת עסקת טיעון** מוסד הסדרי הטיעון זכה לגושפנקא פעם אחר פעם על ידי בתי המשפט השונים ובראשם בית המשפט העליון. הבחירה הבלעדית אם להגיע להסדר טיעון בתיק מסוים מצויה בלעדית בידיו של הנאשם שמיוצג בסופו של דבר על ידי עורך דין. חשוב להדגיש כי במערכת המשפט הצבאית כמעט כל הנאשמים מיוצגים במשפטם, בניגוד למצב בישראל.

תגובת יחידת בתי המשפט:

כפי שעולה היטב מקריאת הדו"ח, שופטי בתי המשפט הצבאיים משקיעים מחשבה רבה בנושא. בדו"ח מפורטות חלק מההלכות שהתקבלו בבתי המשפט הצבאיים ביהודה ושומרון. הלכות אלה השפיעו רבות על כלל מערכות אכיפת החוק באזור, והביאו לתיקוני חקיקה ולכינונו חסר התקדים של בית משפט צבאי לנוער. כל אלה הביאו לשיפור משמעותי באכיפת החוק כלפי קטינים ובטיפול המשפטי בעניינם, וליצירת איזון ראוי בין האינטרס הציבורי ובין זכויות הפרט של הקטין. למיטב ידיעתנו, אין אחר ורע להקפדה דומה על זכויות קטינים, במערכות משפטיות העוסקות באכיפת חוק באזורי כססוף, או במערכות הפועלות מכח דיני התפיסה הלוחמתית.

עם זאת, מצאנו להוסיף מספר הערות כלליות ופרטיות כדלקמן:

בתי המשפט הצבאיים באזור יהודה ושומרון דנים במגוון תיקים ביטחוניים ופלילים המשקפים היטב את המציאות הביטחונית המורכבת מולה נדרשת מדינת ישראל להתמודד. **בתי המשפט חרתו על דגלם את ההקפדה על קיום הליך הגון ועשיית משפט צדק. כללים אלה, המנחים את השופטים הצבאיים במלאכתם היומיומית, משתקפים היטב גם בטיפול המשפטי בעניינים של קטינים.**

הקטינים הבאים בשערי בתי המשפט הצבאיים מואשמים בעבירות רבות ומגוונות, החל מגרימת מוות בכוונה ונגזרותיה (המקבילה של עבירת הרצח בכוונה תחילה בישראל)¹ ועד לעבירות של ידווי אבנים, אליהן מתייחס הדו"ח. כאמור בדו"ח, ידווי אבנים הוא **"מעשה אלים, הנעשה בדרך כלל בידי צעירים, והוא עלול לפצוע ואף להרוג"**². נוכח הסיכון המשמעותי לחיי אדם הטמון בעבירה זו, אשר לפעמים מתבטא באופן מעשי בפציעה קשה ואף בהריגה של חיילים ואזרחים תמימים, קיים אינטרס ציבורי מובהק להילחם בתופעה, ע"י נקיטת הליכים פליליים נגד המעורבים בביצוע עבירות אלה, על כל המשתמע מכך לעניין מעצר חשודים וחקירתם, העמדה לדין ובמקרים מתאימים אף מעצר עד תום ההליכים.

¹ דוגמא אחת מיני רבות, כתב האישום שהוגש לאחרונה נגד קטין בגין מעורבותו הלכאורית ברצח בני משפחת פוגל בישוב איתמר (תיק (שומרון) 2395/11 התוב"ץ נ' עוואד).

² ראה בדו"ח ליד ה"ש 1. התופעה מוכרת על רקע עשרות תיקים שהתבררו במהלך האינתיפאדה הראשונה (לדוגמה ע"מ איי"ש 51/95 עלקס נ' התוב"ץ, ע"ז 4554/90 התוב"ץ נ' אלחמארנה, ע"ז 4581/90 התוב"ץ נ' עואד, ע"ז 4586/90 התוב"ץ נ' ששניה), אך גם בשנים האחרונות כאשר נדונו בבתי המשפט הצבאיים לא מעט תיקים בהם כתוצאה מיידוי אבנים נגרמו נזקי גוף קשים עד כדי מוות (ראה ע" 190/02 התוב"ץ נ' צבח [פדאור (לא פורסם) 06 (16) 860], ע" 33/03 התוב"ץ נ' אלבכרי [פדאור (לא פורסם) 04 (26) 772], ע" 2773/10 צנובר נ' התוב"ץ, ע" 1377/10+2567/09 התוב"ץ נ' אלוחש, ע" 2901/09 עויס ואח' נ' התוב"ץ).

שמור

על מידת המסוכנות של ידווי אבנים, שיש בה כדי להצדיק מעצר עד תום ההליכים, עמד גם בית המשפט העליון בשורה של פסקי דין. כך למשל ציין כב' השופט חשין בעניין **חאמד**: **"יידווי אבנים בשוטרים ובמכוניות חולפות הפך חלק מסדר יומנו הלאומי, וקשה שלא להתרשם כי עיננו כהתה לא-מעט מראות את הסיכון שבמעשה. אולם אבן הפוגעת בראשו של אדם עלולה להורגו נפש או להופכו נכה לכל חייו, וחלילה לנו כי נתעלם מסיכון זה. גם גילו הצעיר של המשיב אין די בו, שהרי כפי שנאמר במקום אחר 'אבן אשר ידה אותה נער בן 15 פגיעתה רעה לא פחות מאבן אשר ידה אותה איש מבוגר'..."**³.

דברים דומים, ואף חריפים יותר, אמר כב' השופט גיבוראן בעניין **עויסאת**: **"מי שבזדון משליך אבנים לעבר כלי רכב ומסכן את התנועה בדרכים, היודה אבנים בשוטרים הבאים להשליט סדר במקום של התפרעות, יהיו מניעו וזהותו הלאומית אשר יהיו, יהא גילו אשר יהא, חייב לדעת מראש, כי מעלה הוא על עצמו כי מסוכן הוא ובהיותו כזה, הרי שבמידה וייתפס, סיכוייו להשתחרר ממעצר קלושים וחלופת מעצר לא תאיין את מסוגלותו לשוב לסדרו..."**⁴.

אף על פי כן, בתי המשפט הצבאיים מקפידים הקפדה יתירה על זכויותיהם של הקטינים הבאים לפניהם, בלא קשר לחומרת העבירה בה הם נאשמים, והדבר בא לידי ביטוי גם בדו"ח.

מן הראוי לציין עוד כי החקיקה באזור ביחס לקטינים מצומצמת למדי, אולם מאז ומעולם דלות החקיקה לא מנעה מבתי המשפט הצבאיים לתת משקל ממשי לגילם הצעיר של נאשמים, בשלבים השונים של ההליך הפלילי, ובמיוחד בשלב של גור הדין. בית המשפט הצבאי לערעורים התייחס לכך כבר בשנת 2000, וציין כי **"...כשעניין לנו בקטין, ובמיוחד מי שזה עתה נכנס לגיל האחריות הפלילית, הנעדר הרשעות קודמות, אשר התמזל מזלו ולא גרם לפגיעה של ממש ברכוש או בנפש, יש מקום להמנע מענישה מחמירה ולהשאיר לקטין פתח של תקווה וסיכוי לתקן את דרכיו כשהוא בסביבתו הטבעית ובחיק משפחתו..."**⁵.

הדו"ח מביא דוגמאות אחדות לכך שבתי המשפט הצבאיים קלטו נורמות שונות מתוך הדין בישראל. כך נהגו בדיוני מעצר של קטינים, גם אם כתוצאה מכך שוחררו חשודים או נאשמים ממעצר (ראו לדוגמה המפורט בדו"ח ליד ה"ש 144, ליד ה"ש 150 וליד ה"ש 185 ו-187), כשלעתים הטעם היחיד לכך הוא גילם הצעיר⁶. כמו כן, הורו בתי המשפט על שחרור חשודים ונאשמים כאשר נפגעה אחת מזכויותיהם, לעיתים אפילו כאשר מדובר בזכות שנקבעה בפסיקה ולא בחקיקה מפורשת.

הדוגמאות לכך רבות וחלקן פורטו בדו"ח. להלן, נפרט בקצרה כמה דוגמאות בולטות: בתי המשפט קבעו כי חקירת לילה, בניגוד למגבלות שנקבעו בחוק הנוער בישראל עשויה להוביל לשחרור, למרות שמגבלות אלה עדיין לא נקלטו בדיני האזור⁷. כך נקבע גם ביחס לחקירה שלא על ידי חוקר נוער⁸. כיוצא בזה נתנו בתי המשפט משקל לפגיעה בזכות הייצוג, כאשר דנו בהארכת מעצרו של קטינים⁹. אף מניעת ייצוג כתוצאה מסגירת מחסומים הביאה בהזדמנויות שונות לשחרור חשודים ונאשמים קטינים¹⁰. על כל אלה יש להזכיר את ההלכות הברורות שיצאו מלפני בית המשפט לפיהן התמשכות יתירה של

³ בשי"פ 7171/00 **מדינת ישראל נ' ממ"ח**, פ"ד נד(4), 729, עמ' 731-732.

⁴ בשי"פ 1655/07 **מ"ע נ' מדינת ישראל**, תק-על(1)2007, 3584, עמ' 3587. ההדגשה אינה במקור.

⁵ עדי"י 58/00 **חטיב נ' התובע הצבאי** [פדאור (לא פורסם) 00 (11) 657].

⁶ לדוגמה ע"מ 1176/11 **התוב"ץ נ' הוארין**, ע"מ 1307/10 **ברקאן נ' התוב"ץ**, תיק (יהודה) 4380/08 **התוב"ץ נ' ח'ואגא** (אושר בערעור).

⁷ ע"מ 2763/09 **עלאם נ' התוב"ץ**, ע"מ 2912/09 **התוב"ץ נ' נא"ר**.

⁸ עניין **עלאם** לעיל.

⁹ עניין **נא"ר** לעיל.

¹⁰ לדוגמה ע"מ 3664/09 **התוב"ץ נ' א"ע**.

שמור

ההליכים עשויה להביא לשחרור ממעצר, במיוחד כאשר מדובר בקטינים שראוי לסיים במהירות את משפטם¹¹. באותו אופן, הורו בתי המשפט על שחרור נאשמים קטינים שלא הובאו לדיון בעניינם¹², וכך נהגו גם במקרה של קטיין שנפגע בהיותו במעצר, ובעקבות זאת שוחרר ממעצרו.¹³

כאמור, גם בעניין הענישה ניתן משקל רב לגילו הצעיר של הנאשם. כך נעשה בכל סוגי העבירות, וביתר שאת בעבירות של ידוי אבנים, שלמרות חומרתן, רמת הענישה בהן אינה מן הגבוהות. זאת ועוד, ככל שעלה בדינו לבדוק, רמת ענישה המקובלת באזור אינה עולה על רמת הענישה הקיימת בבתי המשפט בישראל במקרים דומים¹⁴. ביטוי לכך ניתן למצוא גם בדו"ח עצמו, שמצביע על רמת ענישה נמוכה במיוחד לקטינים בני פחות מ-14 (העונש החמור ביותר שנגזר על קטיין מקבוצה זו, בשנים 2009-2010, עמד על תשעה ימי מאסר, כמניין ימי מעצרו).

לא למותר לציין כי עוד בטרם כניסתו לתוקף של תיקון החקיקה שהביא לכינונו של בית משפט צבאי לנוער, נוצרה הפרדה דה פקטו בין שיפוט קטינים ושיפוט בגירים, ביוזמה וולונטרית של בתי המשפט הצבאיים, שהכירו בצורך ליצור מסגרת נפרדת לנאשמים קטינים. מסגרת נפרדת זו, נועדה בין היתר לאפשר לקטיין להתבטא באופן חופשי יותר, לערב בהליכים את הוריו של הקטיין ולתת משקל ממשי לשיקולי השיקום בענישתו של הקטיין. השיפוט הנפרד התייחס לנאשמים שטרם הגיעו לגיל 18, בהתאם לגיל הבגירות בישראל, ותיקון החוק נתן למעשה מעמד סטטוטורי, למצב שהחל כבר שנה ויותר קודם לכן, בכל הנוגע לשיפוט נפרד של קטינים.

אכן, כפי שצוין בדו"ח (בסמוך לה"ש 175), המניע האידיאולוגי העומד פעמים רבות מאחורי מעשי העבירה, כמו גם חוסר שיתוף הפעולה של הנאשמים ושל גורמי הרשות הפלסטינית בגיבוש תוכניות שיקום, כל אלה מצמצמים במידה ניכרת את האפשרות לפנות לפתרונות שיקומיים, למרות היתרונות הבלתיים של פתרונות כאלה על פני דרכי הענישה המקובלות. עם זאת, בתי המשפט הצבאיים ימשיכו להקפיד על זכויותיהם של קטינים, בלי קשר לחומרת המעשים המיוחסים להם, ויעשו כל שניתן בכדי למצוא במקרים המתאימים פתרונות שיקומיים יצירתיים.

לצד האמור, נבקש להעיר הערות אחדות על אי דיוקים שונים שנפלו בדו"ח:

א. בפרק השלישי, תחת הכותרת "הפרת זכויותיהם של קטינים פלסטינים החשודים בידוי אבנים", נאמר בפסקה הראשונה כי "זכויותיהם של קטינים פלסטינים מופרות הפרה בוטה בכל שלבי ההליך המתנהל נגדם מן המעצר...עובר בחקירה ובמשפט" וכי האחראים להפרות הם הגופים שדרכם הקטינים עוברים, לרבות בתי

¹¹ לדוגמה ע"מ 1411/11 התוב"ץ נ' ד"א שהוזכר רבות בדו"ח ושוחרר על רקע זה בתום חודשיים ממעצרו על אף שהואשם בעבירות חמורות.

⁰ ע"מ 3/02 התוב"ץ נ' א"ת.

¹ לדוגמה החלטה בעניינו של א"מ מיום 7.3.10.

² ראה לדוגמה: ע"פ 1212/05 פלוני נגד מדינת ישראל: בתיק זה אשר נדון ע"י בית המשפט העליון, קטיין בן 14 ו-8 חודשים נאשם בידי אבנים נגד רכב ביטחון, אשר נשפט בית המשפט המחוזי לשלושה חודשים לריצוי בפועל ועונשו הוקל והוא הועמד על חודשים וחצי בשל שהייתו בתנאים מגבילים תקופה ארוכה טרם נגזר דינו, וכן ת"פ (י-ס) 590/2000 בן 14 ו-4 חודשים שיידה אבנים לעבר אוטובוסים ונידון לארבעה חודשי מאסר.

שמור

המשפט. בכל בכבוד, הכללת בתי המשפט בין הגורמים שאחראים להפרת זכויותיהם של קטינים מקוממת ואינה עולה בקנה אחד עם העובדות שפורטו לעיל, אשר מלמדות על מאמץ עקבי ומתמשך של בתי המשפט להגן על זכויותיהם של הקטינים הבאים בשערינו. היא אף עומדת בניגוד לעובדות שפורטו בהרחבה בדו"ח עצמו. כבר בפסקה שלאחר מכן נאמר כי בתי המשפט הצבאיים מובילים ויוזמים שינויים שיש בהם כדי לשמור על זכויות הקטינים, ובהמשך הדו"ח מובאים פסקי דין רבים המשקפים זאת. זאת ועוד, בדו"ח מוזכרות לא מעט החלטות של בתי המשפט הצבאיים, שמתייחסות למקרים ספציפיים שבהם אכן הייתה פגיעה של גופים אחרים, כגון גורמי החקירה או הכליאה, בזכויותיהם של קטינים, וכתוצאה מכך שוחררו קטינים ממעצר.¹⁵

ב. בפרק העוסק במעצר עד תום ההליכים, נאמר כי נוכחות ההורים אינה נדרשת בדיונים אלו. עובדה זו אינה מדויקת. אמנם תיקון החקיקה בדבר שיפוט קטינים, שמקנה מעמד סטוטורי להורים במהלך המשפט, אינו מתייחס לשלב המעצר, אולם בתי המשפט הצבאיים מקפידים הקפדה יתירה על העיקרון של פומביות הדיון בכלל, ועל נוכחות המשפחות בפרט, במיוחד כאשר מדובר בקטינים. במקרים מסוימים אף שוחררו ממעצר נאשמים אשר נמנעה מבני משפחותיהם הגישה לבית המשפט.

ג. בפרק העוסק בעסקאות טיעון נאמר נכונה כי "בית המשפט הצבאי לנוער אמנם מנסה לרזז את ההליכים", אולם לחלוטין אין זה נכון כי "השופטים הצבאיים רואים בהמשכות ההליכים תופעה לגיטימית". בית המשפט הצבאי לנוער עושה כל מאמץ לרזז את ההליכים ככל שניתן. כפי שמפורט בהרחבה בפרק העוסק בסנגורים בבתי המשפט, חלק גדול מהתמשכות ההליכים רובץ לפתחה של ההגנה, אשר מרבה בבקשות לדחיית הדיונים למורת רוחו המוגנת של בית המשפט. כמו כן, בית המשפט לא מהסס להורות על שחרורם של עצורים בעילה של התמשכות ההליכים, כפי שזכר בה"ש 9 לעיל. בפרק זה מובאת טענה מפי אחד העצורים כי עורך דינו אמר לו שהעדים יוכלו להגיע רק בעוד שמונה חודשים ושיישאר עד אז במעצר. הטענה נראית על פניה מופרכת ולא סבירה, מפני שכאשר עסקין בקטין הנתון במעצר, לא יאפשר בית המשפט הצבאי לנוער לתביעה לדחות עדותו של עד מעבר לימים בודדים.

ד. בפרק העוסק בתסקירים, נאמר בדו"ח בצדק כי "מחסור במוסדות שיקום המקובלים הן על בית המשפט והן על גורמים פלסטינאים, לצד עניינים הנוגעים לפוליטיקה פנים פלסטינית, מונעים הצגת חלופות מאסר לקטינים". כן נאמר כי ככלל, החברה הפלסטינית אינה רואה בנער המיידה אבנים כמי שזקוק לשיקום, וצוינה העובדה כי חלק מהנאשמים לא מוכנים לשתף פעולה עם הרשות הפלסטינית. יחד עם זאת, נעשים כל העת ניסיונות למציאת פתרונות שיקומיים יצירתיים. כך למשל בתיק (יהודה) 1192/10, קטין שעבר עבירות רכוש ואלימות נשלח לחלופת מעצר במעון נעול של הרשות הפלסטינית. הקטין שוחרר משם מייד, ככל הנראה בהוראת הרש"פ, ולמרבה הצער לאחר זמן קצר חזר לסורו ונעצר שוב. לעומת זאת, בתיק (יהודה) 4953/10 הועברה נאשמת, אשר התברר כי סבלה מאלימות במשפחה, למוסד לנערות של הרשות הפלסטינית בתיאום עם קמ"ט רווחה.

ה. בפרק המסקנות, שוב נמנים בתי המשפט הצבאיים עם הגורמים שפוגעים בזכויות הקטינים. כפי שכבר ציינו בהערה הראשונה, לא ברור כיצד מסקנה זו מתיישבת עם כל האמור לעיל, ועם הדברים שנאמרו בדו"ח עצמו.

¹⁵ כך לדוגמה ע"מ 2912/09 אשר חלקים ממנו מצוטטים בהרחבה לכל אורך הדו"ח וכן החלטה בתיק יהודה 1367/11 אשר מוזכרת בפרק הנוגע לשעות החקירה.

הטענה כי מערכת המשפט הצבאית כופה עסקאות טיעון במקום לנהל הליך מסודר של ברור האשמה, היא טענה מופרכת שאין לה כל בסיס בעובדות הנסקרות בדו"ח.

לסיכום, ניתן לקבוע ללא סייג, כי מערכת בתי המשפט הצבאיים הובילה ויזמה שינויים במצב המשפטי ובנורמות ההתנהגות של גורמי האכיפה, בכל הנוגע להקפדה יתרה על זכויותיהם של קטינים, ותוסיף לנהוג כך גם בעתיד. להחלטות של בתי המשפט הצבאיים משמעות אופרטיבית והשפעה מיידית בשטח, הן על התנהגות גורמי החקירה והכליאה והן על קידום החקיקה המעגנת את זכויות הקטינים באזור. השופטים הצבאיים היושבים בד"ן, יוסיפו לפעול לפי מיטב מצפונם ושיקול דעתם, וימשיכו לעסוק במלאכה הקשה של מציאת האיזון הראוי בין הגנה על זכויות אדם בכלל, וזכויות קטינים בפרט, מן הצד אחד, ובין הגנה על שלום הציבור וביטחון המדינה מן הצד השני.

הנה כי כן, מערכת בתי המשפט הצבאיים באזור יהודה והשומרון רחוקה מרחק רב מאותו "גוי עז פנים... אשר... נער לא יחון". נראה כי הפסוק המתאים יותר לבטא את פעילותה, הוא הפסוק בזכריה (ח, ט"ז), אשר נזכר בחלק מפרסומיה: "אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם".

תגובת הפרקליטות הצבאית:

נבקש תחילה להתייחס באופן כללי לעבירת ידוי האבנים בכלל, וזו המבוצעת על-ידי קטינים פלסטינים באזור בפרט; וכן לאופן טיפולה של הפרקליטות הצבאית בעניינם של קטינים כאמור. לאחר מכן נבחן אחת לאחת אותן טענות המועלות בטיטת הדו"ח ואשר דורשות את התייחסותנו, ככל שנוכל לעשות כן, בשים לב לנתונים ולפרטים המזהים המצויים בטיטה.

(1) עבירת ידוי אבנים לעבר נתיב תחבורה, אדם או רכוש, קל וחומר לעבר כלי תחבורה נוסע, הינה עבירה חמורה. המדובר במעשה היוצר סיכון מוחשי לפגיעה בגוף וברכוש, משבש את אורח החיים התקין ומבטא קריאת תיגר על שלטון החוק. המדובר בעבירה קלה לביצוע וקשה לאיתור, לחקירה ולמניעה. פעמים, היא משמשת כ"כרטיס כניסה" לעולם הפח"ע, שלב ראשוני במדרג פעילות הטרור, ממנו עלולה לצמוח פעילות חבלנית חמורה ביותר. באזור יהודה והשומרון תופעת ידוי האבנים מתרחשת הן בצירי תנועה כנגד כלי-רכב אזרחיים וצבאיים, והן באזורי מגורים כנגד כוחות הביטחון.

(2) לצד חומרת התופעה, יש ליתן את הדעת אף להתפשטותה. המדובר בעבירה המבוצעת באזור כמטבע עובר לסוחר, בסדר גודל של אלפי אירועים מדי שנה בשנה. כעולה מהנתונים המצוינים בטיטת הדו"ח, חלה בשנים האחרונות אף עלייה ניכרת במספר התקיפות באמצעות ידוי אבנים. על רקע זה, מתעורר צורך באכיפה קפדנית, במגמה לצמצם את מספר האירועים, להרתיע משתתפים פוטנציאליים בביצוע העבירות ולספק הגנה נאותה לציבור. הדבר אמור הן במישור הענישה, והן במעצרים של מידי אבנים עד לתום ההליכים.

(3) יודגש, כי הנחיית פרקליט המדינה, החלה על רשויות התביעה בישראל, היא כי בכל תיק יש לשקול לבקש מבית המשפט, להורות על מעצרו של מיידה אבנים עד לתום ההליכים וכן על התביעה בישראל לדרוש עונש של מאסר בפועל, כאשר הדגש הוא על אמדן הסיכון הנשקף מן הנאשם. זה יגבר ככל שמדובר בריבוי אירועים של ידוי אבנים, ברקע אידיאולוגי לביצועה של העבירה או בביצועה על רקע תקופת מתיחות, שטרם חלפה. תקיפתם של שוטרים או חיילים עשויה אף היא להצביע על סיכון להישנות המעשים, ככל שיש בה ביטוי לעוינות ייחודית כלפי רשויות אכיפת החוק¹⁶. ברי, כי המדובר בשיקולים שכוחם יפה ואף ביתר שאת למציאות השוררת באזור יהודה והשומרון.

¹⁶ הנחיה מס' 2.19 – מדיניות האכיפה בעבירות של ידוי אבנים (עדכון אחרון: 24.12.09), סעיף 10. שומר

4) אכן, תופעת יידוי האבנים אינה חדשה עמנו, ולרוב חוטאים בה צעירים ואף קטינים. חרף האמור, קבעו בתי המשפט כי "על מציאות קשה זו נכון להגיב ביד קשה, הן כדי לגמול למידי האבנים נוכח סטייתם מן השורה, והן כדי להרתיע את הרבים"¹⁷. נוכח האמור, בחר בית המשפט העליון להטיל שבעה חודשי מאסר בפועל על קטין שזרק אבנים לעבר מכוניות נוסעות, וזאת נוכח קיומן של נסיבות מקלות¹⁸.

5) עוד יודגש, כי אף הנחיית פרקליט המדינה קובעת, כי נקודת המוצא לגיבוש מדיניות התביעה לעונש הינו מקרה טיפוסי של יידוי אבנים לעבר רכב פרטי נוסע, באירוע בודד, בידי קטין כבן 16 שהוא חלק מחבורה, ללא רקע עברייני קודם וכאשר לא נגרמה פגיעה כלשהי כתוצאה מיידוי האבן. עונש המוצא למקרה הטיפוסי, לו טען התביעה בישראל, הינו עונש של 3-4 חודשי מאסר לריצוי בפועל, שלא בדרך של עבודות שירות¹⁹.

6) לסיכום עניין זה, מדיניותה העקרונית של התביעה הצבאית, לפיה בעבירות של יידוי אבנים יש לבקש, ככלל, מעצר עד תום ההליכים ולעתור לאחר הרשעת הנאשם לריצוי מאסר בפועל, עולה בקנה אחד עם פסיקת בית המשפט העליון באשר לענישה הראויה בעבירה זו וכן עם הנחיית פרקליט המדינה החלה על רשויות האכיפה בישראל.

7) כפי שאף צוין בטיזת הדו"ח, לפני כשנתיים תוקן הצו בדבר הוראות ביטחון, והוקם בית משפט צבאי לנוער, שדן בפועל בעניינם של נאשמים עד לגיל 18 (אף שלפי לשון הצו בית המשפט אמור לדון אך בעניינם של קטינים עד לגיל 16). תיקון החקיקה העניק הגנות נרחבות יותר מבעבר לקטינים הנשפטים בבתי המשפט הצבאיים, תוך איזון עם המציאות הייחודית השוררת באזור.

8) כמו כן, נבקש לציין, כי הקמתו של בית המשפט לנוער באיו"ש הייתה רק השלב הראשון מתוך מהלך כולל, שטרם הסתיים, שמטרתו לשפר את זכויותיהם של קטינים שמתנהלים כנגדם הליכים משפטיים באזור. בשנה האחרונה נוהלה עבודת מטה בין ארגוני מורכבת, שמטרתה לבחון תיקוני חקיקה נוספים שמטרתם הגנה על זכויותיהם הדיוניות והמהותיות של קטינים שמתנהלים כנגדם הליכים פליליים באיו"ש. זאת, בין היתר, בשים לב לפניות שהתקבלו במערכת הביטחון בהקשר זה. עבודת מטה זו צפויה להסתיים בחודשים הקרובים.

9) לא זאת אף זאת. הלכה למעשה עורכות רשויות התביעה הצבאית בקרה הדוקה ביחס למעצרים של קטינים פלסטינים (עד לגיל 16), אף למעלה מן הנדרש בתחיקת הביטחון, כך, מעצרו של כל קטין כאמור דורש את אישורו של גורם משפטי בכיר בתביעה שאינו נמנה על רשויות החקירה. ההחלטה בדבר עצם המעצר, כמו גם תקופת המעצר הראשונית עד להבאת החשוד הקטין בפני שופט צבאי, מתקבלת על-ידי הגורם המשפטי הבכיר לאחר קבלת כל הנתונים הנוגעים לחשד העומד כנגד הקטין, נסיבות ביצוע העבירה בה נחשד, המצב הראייתי בתיק, פעולות החקירה שנעשו ואלו שעוד צפויות וכן גילו של הקטין.

10) התייחסות לפרק: "קטינים בהליך הפלילי – רקע משפטי"

11) כמו כן, בטיזת הדו"ח, תחת הכותרת "משך הזמן עד להגשת כתב אישום", מפורטות תקופות המעצר המרביות באיו"ש לפני הגשת כתב אישום. נבקש לציין כי תקופות אלו עומדות בפני קיצור משמעותי, הן ביחס לבגירים והן ביחס לקטינים. הודעה על כך נמסרה לבית המשפט העליון בשבתו כבית המשפט הגבוה לצדק בבג"ץ 3368/10 משרד האסירים הפלסטיני ואחי' נ' שר הביטחון ואלוף פיקוד המרכז, מפקד כוחות צה"ל באזור, ובג"ץ 4057/10 האגודה לזכויות האזרח ואחי' נ' מפקד כוחות צה"ל באזור ושומרון, אשר נזכרים גם בטיזת הדו"ח, בטקסט שליד הערות השוליים 48 ו-49.

12) התייחסות לפרק: "נתונים על ענישת קטינים שהורשעו ביידוי אבנים"

¹⁷ ע"פ 411/09 גזיר נ' מדינת ישראל (טרם פורסם, 21.4.2009; כב' השופט לוי).

¹⁸ שם.

¹⁹ הנחיה מס' 2.19 – מדיניות האכיפה בעבירות של יידוי אבנים (נעכון אחרון: 24.12.09), סעיף 6.

שמור

13) ניתוח הנתונים, כפי שנעשה בטיטת הדו"ח, חוטא לטעמנו לאמת. אין כל התייחסות מפורטת לשיקולים הרבים שעומדים בבסיס הענישה בעניינים של קטינים פלסטינים שהורשעו בידי אבנים. קל וחומר שלא ניתן להתייחס לתקופת מאסר "חצינית" ולממוצעים של עונשים, שאינם מביאים לידי ביטוי את נסיבות ביצוע העבירה (מספר הפעמים בהם יידה אבנים, המטרה אליה נזרקו האבנים, האם נגרם נזק לרכוש או פגיעה באדם כתוצאה מיידוי האבנים, אירוע ספונטני או תקיפה מתוכננת מראש ועוד), גילו של הנאשם בעת ביצוע העבירה ובעת ההרשעה, עברו הפלילי של הנאשם (אם קיים), חלוף הזמן מאז ביצוע העבירה, הודיה וחרטה כנה, נסיבות אישיות מיוחדות וכיו"ב.

14) ככלל, רכיבי הענישה באזור כוללים מאסר בפועל, מאסר על-תנאי ולעיתים אף קנס כספי או תקופת מאסר תמורתו. לרוב, המדובר בתמהיל ענישה, המאזן את תקופת המאסר בפועל עם תקופת המאסר על-תנאי, כמו גם עם קנס כספי. דווקא כאשר תקופת המאסר בפועל הינה קצרה, וכך הוא בעניינם של רוב הקטינים הנדונים בבתי המשפט הצבאיים, הרי שקיימת חשיבות רבה לרכיב הענישה של מאסר על-תנאי (הן ביחס לאורכו והן ביחס לתקופה לגביו הו חל). הדבר נועד על-מנת להרתיע את הנאשם הקטין מביצוע העבירה בעתיד, במיוחד כאשר הוא מצוי בגיל הבגרות המועד לפורענות²⁰. לא פעם אף רכיב הקנס מוטל על הנאשם כחלק מתמהיל ענישה, במסגרתו תקופת המאסר בפועל הינה קצרה מהמקובל, ועל-מנת לאזן בין שני הרכיבים.

15) טיטת הדו"ח מביאה מקרה בו קטין נדון לעונש מאסר בפועל בן עשרים חודשים²¹. יודגש, כי המדובר היה במי שהיה חבר בחוליה שזרקה בקבוקי תבערה ואבנים ואף שני מטעני זווית. בית המשפט התחשב בכך שלא נגרם נזק ממשי של הנאשם ובגילו הצעיר וכיבד את הסדר הטיעון שנכרת בין הצדדים לעניין העונש. עוד יצוין, כי הנאשם היה כבן 15 בעת מתן גזר הדין. מכל מקום, ברי כי אין המדובר באירוע קלאסי של זריקת אבן, אלא במקרה חמור בהרבה, שוודאי לא ניתן להסיק ממנו על תקופת מאסר חריגה באורכה ביחס למקובל.

16) יצוין, ביחס למקרה המודגש בטיטת הדו"ח שעניינו ענישת בגירים שהורשעו בידי אבנים, כי טיטת הדו"ח נמנעה מלהזכיר כי ערעור ההגנה על פסק הדין התקבל, וכי בית המשפט הצבאי לערעורים החזיר על כנו, בהסכמת התביעה, את הסדר הטיעון שנכרת בין הצדדים. זאת, הגם שבית המשפט לערעורים הסכים עם הקביעה כי יש לעצור את השחיקה ברמת הענישה המוטלת על נאשמים בידי אבנים²².

17) התייחסות לפרק: "הפרת זכויותיהם של קטינים פלסטינים החשודים בידי אבנים"

18) ביחס לפרק העוסק במעצר (כמו גם עיכובם של קטינים מתחת לגיל האחריות הפלילית). נעיר, כי מעצרו של חשודים בביצוע עבירות באזור מתבצע או בסמוך למועד ביצוע העבירה, ככל שהנסיבות הביטחוניות מאפשרות זאת; או בשעת לילה, כאשר המדובר במעצר יזום. העובדה שמעצר יזום מתרחש בשעות הלילה נתונה, להבנתנו, לשיקול-דעתו של הכוח העוצר, אך נובע ככלל מטעמים ביטחוניים גרידא, שעניינם הבטחת ביצוע המעצר ושמירה על ביטחונו של הכוח העוצר.

19) ביחס לפרק העוסק בחקירה, נעיר עם זאת, כי חקירתם של קטינים מבוצעת בשפה הערבית (אם כי נכתבת בעברית) וככלל הן מוקלטות (לרוב באודיו אך לעיתים אף בווידאו), כך שניתן להתרשם בצורה בלתי-אמצעית מנסיבות החקירה ומהאופן בו נגבתה האמרה מהחשוד. בפועל, חקירתם של קטינים פלסטינים באזור עומדת בסייגים רבים המצויים בחוק הנוער בישראל.

20) ביחס לפרק העוסק בזכות להיפגש עם עורך-דין. נבקש להעיר, כי מניעת מפגש אין משמעותה אי-מימושה על-ידי החשוד, ויש להבחין בין שני המצבים, מבחינה עובדתית ומשפטית כאחד. לכל חשוד נמסר בשפה המובנת לו כי הוא רשאי להיוועץ עם עורך-דין, טרם תחילתה של החקירה, למעט אם הוא מנוע מפגש עם עו"ד, בתנאים המצויים בדין. לכל חשוד עומדת זכות הבחירה אם לממש את הזכות שהודעה לו והוא רשאי לוותר עליה, מטעם זה או אחר.

21) אף כאן מוזכר בטיטת עניינו של נאשם, שמשפטו תלוי ועומד, ונציין אך זאת כי החשוד היה מנוע על-פי הדין מפגישה עם עורך-דין²³. כן מוזכר עניינם של שני קטינים אחרים, שהחומר בעניינם הועבר למח"ש, ועל-כן אין באפשרותו להתייחס לכך.

²⁰ ואכן בשלושת המקרים המאזכרים בהקשר זה בה"ש 64 של טיטת הדו"ח כדוגמא לעונש מאסר על-תנאי ארוך במיוחד, הרי שהדבר נעשה כתחליף למאסר בפועל, וזאת נוכח היותם של הנאשמים משוחררים ממצערי ובעיקר בשל גילם הצעיר (בני 12-14).
²¹ תיק בימ"ש יהודה 3522/09 **התביעה הצבאית נ' דלאש**. ה"ש 70 בטיטת הדו"ח.
²² ע"ד 1081/11 **ורסאנה נ' התביעה הצבאית** (פסק הדין מיום 1.2.11, מפי כב' השופט סא"ל כוכב).
²³ דאו ה"ש 109 לטיטת הדו"ח והסקט העיקרי בסמוך.

22) ביחס לפרק העוסק בשעת החקירה. נבקש להעיר, כי ככלל שעת החקירה של החשוד נגזרת משעת המעצר. לפיכך, לעתים אם החשוד נעצר בשעת לילה (היינו, כאשר עסקינן במעצר יזום), ייתכן כי החקירה תבוצע בסמוך לכך.

23) יש להדגיש, כי אף לפי חוק הנוער בישראל ניתן לחקור קטין בשעות הלילה, אם הוא חשוד בעבירה שנעברה בסמוך למועד מעצרו²⁴ או שהעבירה היא מסוג פשע (והיחס לעבירת יידוי האבנים הוא כאל עבירת פשע בשל תקופת המאסר המוטלת בנייה, אל אף שסיווג סוגי עבירות אינו קיים בדין האזור) בסייגים מסוימים, שכלל מתקיימים בחקירות מסוג זה²⁵. בשולי הדברים אוסיף, כי אף לפי טיוטת הדו"ח, שלושה קטינים בלבד מתוך 30 שעמם שוחח הארגון ונעצרו במהלך הלילה, אכן נחקרו בלילה.

24) בתמיכה בטענה בדבר הפגם שיש בחקירה המתרחשת בשעות היום לאחר שנמנעה מהחשוד שינה בלילה, הובא עניינו של א"דא, שצוין אף לעיל כמי שמשפטו תלוי ועומד. למען הדיוק יש להוסיף, כי התביעה הצבאית הגישה ערר על שחרורו ממעצר. הערר נדחה, אולם נקבע – שלא כפי שקבע בית המשפט קמא – כי לא ברור כלל עד כמה הייתה השפעה של ממש לשעת החקירה ולפגמים נטענים אחרים על חופשיות מסירת הודאותיו של הנאשם, אשר ככל הנראה חזר על הדברים גם לאחר שהתייעץ עם הסגנו. לפיכך, נקבע כי לא די היה בטענה זו כשלעצמה על-מנת להצדיק את שחרורו של הנאשם ממעצר (ששוחרר לבסוף בשל טענה להתמשכות הליכים)²⁶.

25) ביחס לפרק שעניינו "שיטת ההפלות" נבקש להעיר כי הטענות שהועלו כאן הינן כלליות ואינן מבוססות על ראיות ואו החלטות שיפוטיות המאשררות את הנטען. יודגש, כי מעצרים של קטינים, כמו גם בחינת השאלה אם יש מקום להעמידם לדין, נעשית בצורה קונקרטיית בשים לב לחומר הראיות המצוי בתיק החקירה, בין אם מקורן של הראיות בהודאת החשוד ובין אם מקורן בעדויות של אחרים.

26) יצוין, כי מעצרו של א"ז, המאוזכר בטיטות הדו"ח²⁷, אושר על-ידי בית המשפט הצבאי לערעורים²⁸. לא זאת אף זאת, אלא שהנאשם הודה במשפטו בכך שבמשך תקופה ניכרת במספר הזדמנויות ידה אבנים לעבר ציר תנועה, וחלק מהאבנים אותן יידה אף פגעו בגיפיים צבאיים שחלפו במקום²⁹.

27) גם עניינו של נ"א, המאוזכר בטיטות הדו"ח³⁰, הסתיים בהודאתו בבית המשפט הצבאי בשתי עבירות של יידוי אבנים. בניגוד לנטען, הנאשם הודה בשתי הזדמנויות של יידוי אבנים, אחת מהן לעבר כוחות צה"ל³¹.

28) ביחס לפרק שעניינו מעצר עד תום ההליכים, נבקש להעיר, כפי שציינו בעבר, כי אף לפי הנתונים שהובאו בטיטות הדו"ח, בפועל כמעט ואין נאשמים בעבירות של יידוי אבנים שטרם מלאו להם 14 שנים. עוד נצוין, כפי שציינו לעיל, כי תקופת המעצר הראשונית של קטינים (עד לגיל 16) נקצבת על-ידי גורם משפטי בכיר שאינו נמנה על הרשות החוקרת (פרקליט איז"ש או סגנו) ובדרך כלל מובא חשוד שהינו קטין כאמור בפני שופט עוד בתוך התקופה הנקובה בפקודת המעצר הראשונית. עם סיום החקירה מועבר תיק החקירה לידי התביעה הצבאית, אשר בוחנת האם יש ראיות כנגד החשוד לביצועה של עבירה, ואם התשובה לכך חיובית פועלת על-מנת להגיש את כתב האישום לבית המשפט הצבאי בהקדם האפשרי, ובדרך כלל בעניינם של קטינים תוך זמן קצר ביותר, אף בתוך תקופת המעצר הראשונית.

29) ביחס לעניינו של צ"צ שהובא בטיטות הדו"ח, נבקש לציין כי המדובר במי שבסופו של יום הודה במשפטו ביידוי אבנים לעבר כוחות הביטחון ונדון במסגרת הסדר טיעון למאסר על-תנאי ולקנס כספי³².

30) ביחס לפרק העוסק במשפט גופו, נעיר, כי אין זה מדויק לטעון כי בחקיקה הצבאית אין כל אזכור של אמצעים חלופיים שניתן לנקוט לצורך ענישה במקום מאסר. סעיף 180 לצו בדבר הוראות ביטחון מעניק אפשרות לבית משפט צבאי שהרשיע אדם להורות על מתן התחייבות להימנע מעבירה, וזאת במקום (או בנוסף) לעונש אחר.

²⁴ ועל-כן לא הייתה מניעה בחקירת הקטינים שנעצרו בסמוך לשעה 20:00 ונחקרו לאחר השעה 22:00 (עמ' 24 לטיטות הדו"ח).

²⁵ סעיף 9 לחוק הנוער. בשולי הדברים אוסיף, כי ברי שהקטינים שנעצרו בשעת לילה לא נחקרו על אירועים שהתרחשו בסמוך למעצרו. שכן אחרת היו נעצרים בזמן אמת במקום האירוע ולא בדיעבד במעצר יזום. ממילא, כאמור, אין בכך פסול אף לפי חוק הנוער.

²⁶ ע"מ 1411/11 **התביעה הצבאית נ' ד"א** (החלטה מיום 27.4.11, כב' המשנה לנשיא סא"ל בנישו).

²⁷ ראו ה"ש 141 בטיטות הדו"ח והטקסט העיקרי בסמוך.

²⁸ ע"מ 3568/09 **אלזעול נ' התביעה הצבאית** (החלטה מיום 15.12.09, מפי כב' השופט אל"ם נח).

²⁹ תיק בימ"ש יהודה 5164/09 **התביעה הצבאית נ' אלזעול** (גזר דין מיום 28.1.10). גם ע"ח הודה במשפטו כי באופן קבוע במשך שנתיים נהג ליידות אבנים לעבר ציר תנועה (תיק בימ"ש יהודה 5154/09, גזר דין מיום 4.1.09); והדברים דומים אף בעניינו של י"ש, שהודה במשפטו כי יידה אבנים לעבר ציר תנועה בהזדמנויות רבות (תיק בימ"ש יהודה 5022/09, גזר דין מיום 1.2.10).

³⁰ ראו ה"ש 144-145 לטיטות הדו"ח והטקסט העיקרי בסמוך.

³¹ תיק בימ"ש יהודה 3757/09 **התביעה הצבאית נ' אבו רחמה** (גזר דין מיום 1.10.09).

³² ה"ש 151 לטיטות הדו"ח והטקסט העיקרי בסמוך. תיק בימ"ש יהודה 1858/10 **התביעה הצבאית נ' צאפי**.
שמור

31) ביחס לפרק שעניינו עסקאות טיעון, נדמה כי הביקורת שמוחתת טיטות הדו"ח אינה נוגעת בהכרח למערכת המשפט הצבאית, אלא המדובר בביקורת עקרונית כנגד מוסד הסדרי הטיעון, אף שזה זכה לגושפנקא פעם אחר פעם על-ידי בתי המשפט השונים, ובראשם בית המשפט העליון. מכל מקום חשוב להדגיש, כי הבחירה הבלעדית האם להגיע להסדר טיעון בתיק מסוים מצויה בידיו של הנאשם, שמיוצג בסופו של דבר על-ידי עורך-דין מטעמו (וחשוב להדגיש, כי במערכת המשפט הצבאית באזור כמעט כל הנאשמים מיוצגים במשפטם, בניגוד למצב במדינת ישראל).

32) נדמה גם, כי אין ביסוס עובדתי לטענה כאילו התמשכותם של משפטי הוכחות (שיש לזכור, כי אלו תלויים לרוב בעמדתם ובהתנהלותם של הסנגורים) מהווה תמריץ להגעה להסדר טיעון. מכל מקום, כאשר נאשם מודה בבית המשפט, חזקה עליו כי הוא עושה כן מרצונו הטוב והחופשי, שכן כל סברה אחרת תוביל לחתירה תחת עצם קיומן של ערכאות שיפוטיות וערכי היסוד של השיטה הפלילית.

33) ביחס למקרה שהובא לפיו בן 16 לא שוחרר על-ידי בית המשפט הצבאי לערעורים, חרף התקופה הארוכה יחסית בה שהה במעצר, נבקש להתייחס בהרחבה. המדובר במי שבזוהר חזא עם אחיו המבוגר ידה אבנים לעבר אוטובוס ישראל, בכוונה לפגוע בו או באנשים הנוסעים בו. ואכן הנאשם ואחיו הצליחו במזימתם, שכן האבנים פגעו באוטובוס, אחת מהן חדרה פנימה וניפצה שמשא, דבר שהוביל לפציעתה באורח בינוני של נוסעת כבת 9, ולפציעת נהג האוטובוס באורח קל. המדובר במקרה חמור מאין כמותו, שאך מדגים את המסוכנות הרבה הטמונה בעבירת ידו אבנים. הנאשם ואחיו ביכרו לנהל משפט הוכחות, שבסיומו הורשעו בעבירה האמורה. לאחר ההרשעה הגיעו הצדדים להסדר טיעון, במסגרתו נדונו כל אחד מהם לעונש של עשרים חודשי מאסר בפועל, מאסר על-תנאי, קנס כספי ופיצויים לנוסעת הקטינה שנפגעה³³. בהקשר זה, ניתן אכן להבין את פסיקתו הנכוחה של בית המשפט הצבאי לערעורים לפיה התקופה בה שהה הנאשם במעצר (וכאמור, הוא בחר לנהל משפט הוכחות) לא חרגה מהסביר בנסיבות העניין.

34) ביחס למקרה הקונקרטי הנוגע לביטול כתבי אישום כנגד שמונה חשודים על-ידי התביעה הצבאית, הרי שהועברה התייחסות מפורטת בנושא בחודש אוגוסט האחרון. עם זאת, למען הסדר הטוב נחזור ונדגיש, כי בשלבים מאוחרים של המשפט, העבירה ההגנה לידי התביעה חומר ראיות נוסף שלא היה בידי התביעה. לאחר שהתביעה בחנה את חומר הראיות החדש, הגיעה למסקנה כי בשלב זה קיימים קשיים ראייתיים בתיק. לאור זאת, הגיעו התביעה והסנגור להסכמה לפיה יבוטל כתב האישום בעניינם של השמונה.

35) באשר לפרק שעניינו תסקירים. מנתונים המצויים ברשותנו עולה, כי היו למעלה מעשרה מקרים בהם הורו בתי המשפט הצבאיים על עריכת תסקיר מבחן לאחר הרשעה, רובם בעניינם של קטינים. ההחלטה אם לקבל בעניינו של נאשם שהורשע תסקיר מבחן, נתונה בידיו של בית המשפט הצבאי, ומועילת כבקשה בדרך כלל על-ידי סנגורו של הנאשם.

36) נדגיש, כי ממספרם המצומצם של המקרים בהם נערך תסקיר, ומבחינת תוכנם של התסקירים כשלעצמם, לא ניתן להסיק על הצלחה ממשית בשימוש בכלי השיקום, וזאת בלשון המעטה. הדבר נובע ממגוון סיבות: העדר שיתוף פעולה של הנאשם, העדר שיתוף פעולה של גורמי הרווחה ברשות הפלסטינית שאינם מכירים כלל בבתי המשפט הצבאיים, העדר תשתית מקצועית לביצוע התסקיר ועוד.

37) עוד נזכיר כי עבריינות מסוג זה, במיוחד כאשר היא מבוצעת באזור המצוי תחת תפיסה לוחמתית ובשונה מישראל, אינה זוכה לגינוי חברתי. לעובדה זו חשיבות עת נדונה האפשרות לשלוח לתסקיר מבחן נאשם המצוי בסביבה שדוחה מן היסוד את הלגיטימיות של בתי המשפט הצבאיים מחד ולא תוכל להיות משען לקטין שיניא אותו מן הדרך העבריינית-אידיאולוגית מאידך.

38) בכל הקשור לשגרת הכלא ולשחרור ממעצר וממאסר. נעיר, כי האפשרות לכלוא פלסטינים בבתי כלא בישראל אושרה לא פעם על-ידי בית המשפט הגבוה לצדק.

39) נשמח לעמוד לרשותכם בעתיד

בברכה

מדור זכויות האדם ופניות הציבור

ענף	קשרי	ציבור
חטיבת	דובר	צה"ל

³³ תיק בי"מ"ש י' הודה 2475+2476/08 התביעה הצבאית נ' עלאמי. שמור

נספח 2: תגובת משרד המשפטים

מדינת ישראל
משרד המשפטים
State of Israel
Ministry of Justice

The Department for International Agreements
and International Litigation

היחידה להסכמים בינלאומיים
ותביעות בינלאומיות

תאריך: ט"ו תמוז, תשע"א
17 יולי, 2011
מספר: 4422

לכבוד
גב' נעמה באומגרטן-שרון
ארגון "בצלם"
רח' התעשייה 8, תלפיות
ירושלים

שלום רב,

הנדון: התייחסות לטיטת דר"ח "בצלם" – "ילד עצור ילד מותר" בנושא קטינים מידי אבנים

פנייתך להתייחסותנו לטיטת הד"ח שבנדון התקבלה במשרדנו ולהלן תגובתנו:

מתודולוגיה

1. הד"ח נבנה על מדגם לא מייצג, אשר על פניו נדמה כי נבחר בצורה מגמתית המעוותת את המציאות הקיימת מבחינת היחס במערכת המשפט הצבאית ובמיוחד בנוגע לקטינים מידי אבנים, לרבות חקירות, שמירה על זכויות החשודים, העונשים הנגזרים ועוד.
2. הצגת דר"ח ובו תיאור מקרים ללא פרטים מזהים ומבלי לאפשר לגורמים הרלוונטיים, לבחון את המקרים הספציפיים המועלים בו, שולל מהם את האפשרות לבחון את הטענות המועלות בטיטת הד"ח לגופו של עניין.

טענות כלפי הדרג המבצעי

המחלקה לחקירות שוטרים

3. ככלל, המחלקה לחקירות שוטרים (להלן: "מח"ש") פועלת תוך הכרה בזכויותיהם של קטינים על פי חוק, במעמד המיוחד וברגישות הנדרשת בטיפול בהם.

רח' צלאח א-דין 29 ת.ד. 49029 י-ם מיקוד 91490 טל' 02-6466569 פקס 02-6261862

E-Mail: international@justice.gov.il

היחידה להסכמים בינלאומיים ותביעות בינלאומיות The Department for International Agreements
and International Litigation

4. עובדי מח"ש, ובכלל זה אנשי החקירות, מתודרכים לנהוג בקטינים המגישים תלונות תוך מתן שימת לב להיותם קטינים, וברגישות הנדרשת.
5. ההחלטות הנוגעות לפתיחה בחקירה, או אלו שמתקבלות לאחר חקירה, מתבססות על החוק, כללי המשפט הפלילי, הנחיות פרקליט המדינה, ונעשות באופן מקצועי וענייני.
6. ממח"ש נמסר כי הם אינם יכולים להתייחס לנתונים הכלליים שפורטו בדו"ח הנוגעים לכמויות תיקים שנחקרו ולתוצאות הטיפול בהם, שכן לא ברור באילו תיקים מדובר.
7. באשר לתיקים הספציפיים שפורטו נמסר כי:

- תיק מח"ש 198/10 - כאמור בדו"ח, בתיק נפתחה חקירה בעקבות פנייה בשם הקטינים, ובמסגרת זו אף נגבו גרסאותיהם של הקטינים. בניגוד לאמור בדו"ח, על אף שהמתלונן א.ז. ציין כי אינו מעוניין להמשיך בהליכי התלונה, נחקר החשוד עליו הלין ואף עד לאירוע. באשר לתלונת הקטין מ.ח. הרי שתלונה זו נחקרה אולם לא היה בראיות שנאספו תשתית להגשת כתב אישום, וזאת נוכח בעיות שעלו בגרסת הקטין. באשר לתלונות קטינים אחרים בהקשר לאירועים אלו - כאמור בפניה, התיק נשוא הפנייה נפתח מחדש במטרה לקבל גרסאותיהם של הקטינים, ובהתאם יישקל המשך הטיפול.
- תיק מח"ש 3516/10 - הטענות המועלות בדו"ח בהקשר לתיק זה נוגעות לאופן ביצוע החקירה. על פני הדברים, וגם מהנטען בדו"ח, עולה כי מדובר בחקירה מקצועית שנועדה לאסוף מהמתלונן את מירב הפרטים הרלוונטיים, כל זאת במטרה להגיע במידת האפשר לחקר האמת, ולבסס בראיות את התלונה. התיק נסגר בסופו של יום מחוסר ראיות מספיקות לאחר שגרסת המתלונן עמדה אל מול גרסת החשוד, ומכיוון שלא היה בידי מח"ש להכריע ביניהן, ולא היו כל פעולות חקירה נוספות שניתן היה לבצע ושעשויות היו לקדם החקירה.

בברכה,

אסף רדזינר, עו"ד

העתק: עו"ד הילה טנא-גלעד – כאן

בצלם - מרכז המידע הישראלי
לזכויות האדם בשטחים [ע.ר.]
רחוב התעשייה 8 (קומה רביעית), תלפיות
ת.ד. 53132 ירושלים 91531
טלפון: 02-6735599, פקס: 02-6749111
אתר אינטרנט: www.btselem.org
דואר אלקטרוני: mail@btselem.org

בְּצֵלֶם
B'TSELEM
بتسيلم